

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2016-2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Στέφανου Ιωαννίδη του Ηλία
Α.Μ.: 7340010116008

**Η αποκατάσταση της μελλοντικής ζημίας
κατά τα άρθρα 929 και 931 ΑΚ**

Τριμελής Επιτροπή:

Επίκ. Καθηγητής Λαδογιάννης Γεώργιος (επιβλέπων)
Επίκ. Καθηγητής Λύτρας Θεόδωρος
Λέκτορας Παναγιωτόπουλος Βάνιας

Αθήνα, Νοέμβριος 2017

Copyright © [Ιωαννίδης Στέφανος, 2017]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

**«Η αποκατάσταση της μελλοντικής ζημίας
κατά τα άρθρα 929 και 931 ΑΚ»**

Άρθρο 929 - Σε περίπτωση βλάβης του σώματος ή της υγείας

Σε περίπτωση βλάβης του σώματος ή της υγείας προσώπου η αποζημίωση περιλαμβάνει, εκτός από τα νοσήλια και τη ζημία που έχει ήδη επέλθει, οτιδήποτε ο παθών θα στερείται στο μέλλον ή θα ξοδεύει επιπλέον εξαιτίας της αύξησης των δαπανών του. Υποχρέωση αποζημίωσης υπάρχει και προς τον τρίτο, ο οποίος είχε κατά το νόμο δικαίωμα να απαιτήσει την παροχή υπηρεσιών από τον παθόντα και τις στερείται.

Άρθρο 931

Η αναπηρία ή η παραμόρφωση που προξενήθηκε στον παθόντα λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης, αν επιδρά στο μέλλον του.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

A. Εισαγωγή	6
B. Αξίωση αποζημίωσης κατά 929 ΑΚ για βλάβες της υγείας και του σώματος	8
1. Η λειτουργία της διάταξης του άρθρου 929 ΑΚ.	8
2. Προϋποθέσεις εφαρμογής της 929 ΑΚ.	9
3. Περιεχόμενο Αποζημίωσης	10
3.1. Αποθετική ζημία - μελλοντικές στερήσεις.....	11
3.2. Μελλοντική θετική ζημία - επιπλέον έξοδα λόγω της βλάβης	15
4. Δικαιούχοι Αποζημίωσης	16
4.1. Άμεσα ζημιωθείς.....	17
4.2. Έμμεσα ζημιωθείς.....	17
5. Υπολογισμός ζημίας – έκταση αποζημίωσης.....	19
Γ. Η αποζημίωση λόγω αναπηρίας ή παραμόρφωσης κατά την 931 ΑΚ.	23
1. Ιστορική αναδρομή – Η διάταξη πριν από την τροποποίηση της με τον ν. 1329/1983.	23
2. Προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης 931 ΑΚ.	24
Δ. Σχέση της 931 με τις διατάξεις των άρθρων 929 και 932 ΑΚ.	27
1. Εισαγωγικά	27
2. Ιδρύεται αυτοτελής αξίωση από την 931 ΑΚ;.....	28
2.1. Η θέση της θεωρίας.....	28
2.2. Η θέση της νομολογίας	29
2.3. Κριτική της άποψης περί αυτοτέλειας από την θεωρία	31
2.4. Πρακτική σημασία της αυτοτέλειας.....	32
3. Νομική φύση της αξίωσης σε περίπτωση αναπηρίας ή παραμόρφωσης	34
3.1. Εισαγωγικά.....	34
3.2. Υπό την προϊσχύουσα μορφή.....	35
3.3. Η 931 ΑΚ ως χρηματική ικανοποίηση.....	35
3.4. Η κρατούσα νομολογία μετά την τροποποίηση	38

3.5. Η απόφαση ΑΠ 670/2006	42
3.6. Η απόφαση ΟΛΑΠ 18/2008	44
3.7. Πρακτική σημασία της νομικής φύσης στο εργατικό δίκαιο	45
3.8. Διάσταση της νομολογίας ανάλογα με την φύση της υπόθεσης: Περιουσιακή ζημία ή χρηματική παροχή χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία;	47
3.9. Η άποψη της θεωρίας για την νομική φύση της αξίωσης	49
4. Περαιτέρω ζητήματα που προκύπτουν κατά την εφαρμογή της διάταξης.....	51
4.1. Υπολογισμός κατά δίκαιη κρίση.....	51
4.2. Δυσκολία απόδειξης.....	53
4.3. Αναπηρία ή παραμόρφωση ανηλίκων ή νεαρών ατόμων.	55
4.4. Εφαρμογή της 931 ΑΚ στην περίπτωση μεταγενέστερου θανάτου του παθόντος.....	57
5. Η προστασία του ανθρωπίνου σώματος ως αυτοτελές, συνταγματικά προστατευόμενο έννομο αγαθό.....	60
5.1. Η τριτενέργεια των συνταγματικών δικαιωμάτων μέσω του άρθρου 931 ΑΚ.....	60
5.2. Η «βιολογική» ζημία κατά το ιταλικό δίκαιο	62
6. Δικαιοσυγκριτικές παρατηρήσεις για την ερμηνεία της 931 ΑΚ.....	66
6.1. Η § 1326 του αυστρΑΚ.....	66
6.2. Η έννοια του μέλλοντος στην § 842 του γερμΑΚ.	70
Ε. Συμπεράσματα	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	79

A. Εισαγωγή

Η αποκατάσταση της μελλοντικής ζημίας σε περιπτώσεις βλάβης της υγείας και του σώματος κατά το σύστημα αδικοπρακτικής ευθύνης του ελληνικού Αστικού Κώδικα και συγκεκριμένα όπως αυτό διαγράφεται από τις διατάξεις των άρθρων 929 και 931 ΑΚ, εμφανίζει μια σειρά ζητημάτων που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η δυσκολία προκύπτει κυρίως από το γεγονός ότι ο ζημιωθείς καλείται να προβλέψει και να αποδείξει με σαφή και ορισμένο τρόπο το ύψος της ζημίας του, η οποία, όμως, δεν έχει επέλθει ακόμη, ώστε να μπορεί να υπολογιστεί, αλλά αναμένεται με βεβαιότητα να επέλθει στο μέλλον κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων.

Όπως είναι φυσικό, δεν είναι πάντα ευχερής η πρόβλεψη και απόδειξη σχετικά με το τι θα στερηθεί ή τι θα υποχρεωθεί να ξοδεύει επιπλέον στο μέλλον ο παθών, διότι μπορεί μεν το άρθρο 929 ΑΚ να αναφέρει ρητά τι πρέπει να περιέχει η οφειλόμενη αποζημίωση, αίροντας τυχόν αμφισβήτηση σχετικά με το περιεχόμενό της, αλλά δεν παύει να αναφέρεται σε ζημία, τόσο θετική όσο και αποθετική, που δεν έχει επέλθει ήδη, ως συνήθως συμβαίνει, αλλά εξαρτάται από μελλοντικούς παράγοντες και επομένως είναι δύσκολο να υπολογιστεί. Ως μελλοντική ζημία θεωρείται αυτή που αναμένεται να προκύψει με πιθανότητα κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων¹ από την παράνομη και άδικη πράξη. Γι' αυτό τον λόγο πάντως δεν απαιτείται βεβαιότητα επέλευσης κατά την πρόβλεψη της ζημίας, αλλά γίνεται δεκτό και από την θεωρία και την νομολογία ότι αρκεί να είναι πιθανόν να επέλθει η ζημία στον μέλλον σύμφωνα με τα διδάγματα της κοινής πείρας.

Η πιο πάνω δυσκολία γίνεται ακόμα πιο εμφανής στις περιπτώσεις που ο παθών δεν υφίσταται απλώς μια προσωρινή βλάβη της υγείας ή του σώματος ως αποτέλεσμα της αδικοπραξίας, αλλά συνεπεία αυτής αντιμετωπίζει μια κατάσταση μονίμου αναπηρίας ή παραμόρφωσης της εξωτερικής εμφάνισής του. Τότε οι μελλοντικές συνέπειες της αναπηρίας ή παραμόρφωσης του σώματος εκτείνονται σε πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στο μέλλον και πέραν τούτου είναι πολύ πιο δύσκολα υπολογίσιμες. Εάν επιπρόσθετα αναλογιστούμε και την περίπτωση ενός νεαρού σε ηλικία θύματος, το οποίο δεν έχει εισέλθει ακόμη στην παραγωγική φάση της ζωής του, δεν έχει, δηλαδή, ξεκινήσει την υπηρεσιακή-επαγγελματική του πορεία, τότε η πρόβλεψη της μελλοντικής του ζημίας λόγω της προκληθείσης σε αυτόν αναπηρίας ή παραμόρφωσης γίνεται δυσχερέστατη, αν όχι αδύνατη.

¹ Αντλείται επιχείρημα από το άρθρο 298 ΑΚ, που αναφέρεται στην έκταση της αποζημίωσης και την θετική και αποθετική ζημία. Βλ. εδ. β' «Τέτοιο κέρδος λογίζεται εκείνο που προσδοκά κανείς με πιθανότητα σύμφωνα με την συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις και ιδίως τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί.»

Σε αυτές τις περιπτώσεις λειτουργεί ως αρωγός η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, όπως ισχύει μετά την τροποποίησή της από το άρθρο 8 του Ν. 1329/1983, σύμφωνα με την οποία: *«Η αναπηρία ή η παραμόρφωση που προξενήθηκε στον παθόντα λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης, αν επιδρά στο μέλλον του»*. Με βάση το άρθρο 931 ΑΚ επιδικάζεται από τη νομολογία ένα πρόσθετο χρηματικό ποσό στον παθόντα, με σκοπό την αντιστάθμιση των δυσμενών συνεπειών της αναπηρίας ή σωματικής παραμόρφωσής του στην μελλοντική του ζωή και εξέλιξη.

Ωστόσο, από την άποψη του αστικού δικαίου και συγκεκριμένα του δικαίου της αποζημίωσης γεννώνται μια σειρά ερωτημάτων σχετικά με τη λειτουργία, το περιεχόμενο και τη φύση της διάταξης αυτής, καθώς επίσης και αναφορικά με την σχέση της διάταξης του άρθρου 929 με εκείνη του άρθρου 931 ΑΚ. Τα δύο αυτά άρθρα αναφέρονται στην αποζημίωση για βλάβες του σώματος ή της υγείας ενός ατόμου ως αποτέλεσμα μιας αδικοπραξίας. Η σχέση των διατάξεων αυτών και ειδικότερα το αληθές νόημα της διάταξης του άρθρου 931 ΑΚ έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολλών συζητήσεων στο χώρο του αστικού δικαίου, τόσο από πλευράς θεωρητικής ανάλυσης όσο και από πλευράς νομολογιακών τάσεων.

Στην παρούσα εργασία μου θα προσπαθήσω να παρουσιάσω τα θέματα που ανακύπτουν κατά την προσβολή της υγείας και του ανθρωπίνου σώματος εξ αδικοπραξίας και την αποκατάσταση της προκληθείσης εξ αυτής μελλοντικής ζημίας, αποτυπώνοντας τις απόψεις τόσο των θεωρητικών της νομικής επιστήμης όσο και της νομολογίας των δικαστηρίων, όταν αυτά καλούνται να εφαρμόσουν τις δύο αυτές διατάξεις.

Β. Αξίωση αποζημίωσης κατά 929 ΑΚ για βλάβες της υγείας και του σώματος.

1. Η λειτουργία της διάταξης του άρθρου 929 ΑΚ.

Σε περίπτωση βλάβης της υγείας και του σώματος ως αποτέλεσμα μιας αδικοπραξίας, η διάταξη του άρθρου 929 ΑΚ ρυθμίζει την έκταση και το περιεχόμενο της αποζημίωσης που οφείλεται από τον ζημιώσαντα για την αποκατάσταση της προκληθείσας εις βάρος του ζημιωθέντος περιουσιακής ζημίας (εδ. α'), αλλά και της αποζημίωσης που ο εμμέσως ζημιωθείς τρίτος δικαιούται, για την παροχή υπηρεσιών που από το νόμο είχε δικαίωμα να λαμβάνει από τον παθόντα και πλέον τις στερείται (εδ. β').

Κατ' αρχάς απαραίτητη προϋπόθεση εφαρμογής της 929 ΑΚ είναι να συντρέχουν στο πρόσωπο του ζημιώσαντος όλες οι προϋποθέσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης, είτε σύμφωνα με το άρθρο 914 ΑΚ που αποτελεί την ιδρυτική διάταξη της ευθύνης προς αποζημίωση στο δίκαιο των αδικοπραξιών του αστικού μας κώδικα, είτε κατά την ευθύνη που προβλέπεται από κάποιον ειδικό νόμο, όπως ο ΓΠΝ/1911 για την ευθύνη από αυτοκινητικά ατυχήματα.² Είναι αδιάφορο αν η ευθύνη του προσώπου που προκάλεσε την βλάβη του σώματος ή της υγείας είναι υποκειμενική ή αντικειμενική. Οφείλουμε, λοιπόν, να εξετάσουμε πρωτίστως, εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης προκειμένου να εφαρμόσουμε την 929 ΑΚ. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση, παραδείγματος χάριν, της υποκειμενικής κατ' άρθρο 914 ΑΚ ευθύνης, εξετάζουμε εάν υπήρξε μια ανθρώπινη συμπεριφορά (πράξη ή παράλειψη), παράνομη, που οφείλεται σε υπαιτιότητα του ζημιώσαντος, να έδρασε, δηλαδή, ο τελευταίος με δόλο ή με αμέλεια. Πέραν τούτων, απαραίτητη προϋπόθεση για την γέννηση υποχρέωσης προς αποζημίωση είναι η πρόκληση ζημίας, αιτιωδώς συνδεόμενης με την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά.³

Η διάταξη του 929 ΑΚ -τουλάχιστον ως προς το α' εδάφιο αυτής, όπου ρυθμίζει τα σχετικά με τον αμέσως ζημιωθέντα- λειτουργεί ως μια «υπενθύμιση» του νομοθέτη προς την πλευρά του δικαστή για την έκταση της αποζημίωσης σε περιπτώσεις που το αποτέλεσμα της αδικοπραξίας είναι η βλάβη της υγείας και του σώματος. Η έκταση και το περιεχόμενο της αποζημίωσης σε ό,τι αφορά τόσο τα νοσήλια και την ζημία που έχει ήδη επέλθει, όσο και την μελλοντική ζημία λόγω της αδικοπραξίας θα μπορούσε να προκύψει και εάν δεν υπήρχε η διάταξη του άρθρου 929

² Βλ. *Π. Κορνηλάκη*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι, §103, αρ. 1, σελ 626.

³ Για τις προϋποθέσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης βλ. *Σταθόπουλο*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 15, αρ. 21, 22, σελ. 789.

ΑΚ από τις διατάξεις των άρθρων 297 και 298 ΑΚ⁴, που ορίζουν την έκταση και το περιεχόμενο της αποζημίωσης σε κάθε περίπτωση ευθύνης προς αποζημίωση.

Ειδικότερα, γεννάται ζήτημα, εάν σε περιπτώσεις βλάβης της υγείας και του σώματος εφαρμόζεται αποκλειστικά η διάταξη 929 ΑΚ αποκλείοντας την εφαρμογή των 297, 298 ΑΚ με αποτέλεσμα η αποζημίωση να περιλαμβάνει μόνο ότι ορίζει αυτή⁵, ή εάν πρόκειται για συμπληρωματική ρύθμιση και εφαρμόζεται παράλληλα προς αυτές, με αποτέλεσμα να αποκαθίσταται και ζημία που δεν περιλαμβάνεται σε όσες προβλέπονται από την 929 ΑΚ, αλλά μπορεί να καλυφθεί με βάση την 914 ΑΚ και τις 297, 298 ΑΚ.⁶

Ορθότερη φαίνεται να είναι η δεύτερη άποψη, δεδομένου ότι δεν προκύπτει από πουθενά επιθυμία του νομοθέτη να αποκλείσει την εφαρμογή των διατάξεων 297, 298 ΑΚ και να καταστήσει την 929 ΑΚ αποκλειστικώς εφαρμοζόμενη σε περιπτώσεις αποκατάστασης ζημίας από βλάβες της υγείας και του σώματος. Η διατύπωσή της μάλιστα δείχνει να θεωρεί δεδομένο ότι καλύπτεται η ήδη επελθούσα θετική ζημία («...εκτός από τα νοσήλια και τη ζημία που έχει ήδη επέλθει...») και να δίνει το βάρος στην μελλοντική ζημία, η κάλυψη της οποίας πιθανόν να εμφανίζει κάποια προβλήματα, καθώς ο υπολογισμός της βασίζεται στην προβλεψιμότητα βάσει της συνήθους πορείας των πραγμάτων. Οδηγούμαστε, συνεπώς, στο συμπέρασμα ότι πρόκειται απλώς για μια «υπενθύμιση» προς τον δικαστή σχετικά με το περιεχόμενο και την έκταση της αποζημίωσης, ώστε να αποφευχθούν οι όποιες αμφισβητήσεις πιθανόν δημιουργούνταν κατά την εφαρμογή των διατάξεων αναφορικά με την αποκατάσταση της μελλοντικής ζημίας. Αυτή καλύπτεται με βάση τις 297, 298 ΑΚ, εφόσον προσδοκάται με πιθανότητα σύμφωνα με την συνήθη πορεία των πραγμάτων και συνδέεται αιτιωδώς με τον νόμιμο λόγο ευθύνης, δηλαδή την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά. Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι σκοπός του νομοθέτη με την διάταξη του άρθρου 929 ΑΚ δεν είναι να αποκλείσει την εφαρμογή των διατάξεων 297 και 298 ΑΚ, οι οποίες εφαρμόζονται παράλληλα.

2. Προϋποθέσεις εφαρμογής της 929 ΑΚ.

Για να τύχει εφαρμογής, όπως είδαμε και ανωτέρω, η διάταξη του άρθρου 929 ΑΚ, είναι απαραίτητο η διαπραχθείσα αδικοπραξία να συνίσταται σε βλάβη του σώματος ή της υγείας ενός

⁴ 297 ΑΚ: “Ο υπόχρεος σε αποζημίωση οφείλει να την παράσχει σε χρήμα. Αντί για χρηματική αποζημίωση το δικαστήριο μπορεί, εκτιμώντας τις ειδικές περιστάσεις, να διατάξει την αποκατάσταση της προηγούμενης κατάστασης, εφόσον η αποζημίωσή με τον τρόπο αυτό δεν προσκρούει στο συμφέρον του δανειστή.”

298 ΑΚ: “Η αποζημίωση περιλαμβάνει τη μείωση της υπάρχουσας περιουσίας του δανειστή (θετική ζημία), καθώς και το διαφυγόν κέρδος. Τέτοιο κέρδος λογίζεται εκείνο που προσδοκά κανείς με πιθανότητα σύμφωνα με τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις και ιδίως τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί.”

⁵ Βλ. Βαθρακοκόλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, αρθ. 929 σελ. 1266

⁶ Βλ. Γεωργιάδη στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, αρθ. 929 αρ. 2 και Δεληγιάννη - Κορνηλάκη, Μαθήματα ειδικού ενοχικού δικαίου (1985), τ. γ' σελ.229.

προσώπου. Ως βλάβη του σώματος νοείται η όχι εντελώς ασημαντη επέμβαση στην εξωτερική ακεραιότητα ή τις φυσικές λειτουργίες του ανθρώπινου σώματος (εγκεφάλου, νεύρων). Ως τέτοια θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και η συνεπεία του ατυχήματος αιφνιδιαστική αποβολή του εμβρύου από έγκυο γυναίκα. Η βλάβη της υγείας ενός προσώπου μπορεί να είναι η προσβολή τόσο της σωματικής όσο και της ψυχικής υγείας. Πιο συγκεκριμένα ως τέτοια χαρακτηρίζεται κάθε ουσιώδης βλάβη των σωματικών, πνευματικών ή ψυχικών λειτουργιών του ανθρώπου (πχ. μείωση της μνήμης, κατάσταση άγχους ή φόβου, ψυχικό ή νευρικό σοκ).⁷ Δεν μπορεί, όμως, να αποτελέσει βλάβη της υγείας του προσώπου με την έννοια του άρθρου 929 ΑΚ μια προσωρινή απλή ψυχική επενέργεια η οποία βλάπτει την ψυχική ευεξία όπως είναι η οργή ή ο ερεθισμός.⁸

Είναι ιδιαίτερα ουσιώδες να αναφέρουμε, επίσης, ότι η βλάβη του σώματος ή της υγείας του προσώπου εξετάζεται βασικώς από ιατρική πλευρά. Από νομικής απόψεως, όμως, και σε ό,τι αφορά το δίκαιο της αποζημίωσης, ενδιαφέρει μόνο ποια είναι η επίδραση που έχει η βλάβη του σώματος ή της υγείας στην περιουσία του παθόντος. Δηλαδή, μια σωματική βλάβη ή βλάβη στην υγεία, η οποία δεν έχει απολύτως καμία επίδραση στην περιουσιακή κατάσταση του θύματος είναι απολύτως αδιάφορη για το δίκαιο της αποζημίωσης. Πιθανόν να υφίσταται σε αυτές τις περιπτώσεις αξίωση για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης κατά το άρθρο 932 ΑΚ, αλλά για περιουσιακή ζημία δεν μπορούμε να μιλήσουμε εφόσον δεν υπάρχει επίδραση στην περιουσία του από την προσβολή αυτή.⁹

Πέραν των υπολοίπων προϋποθέσεων, δεν μπορούμε να παραλείψουμε την αναφορά και στην προϋπόθεση του αιτιώδους συνδέσμου για την πλήρωση των όρων της αποζημίωσης επί βλάβης του σώματος και της υγείας. Είναι απαραίτητο να υφίσταται πρόσφορος αιτιώδης σύνδεσμος ανάμεσα στην βλάβη του σώματος και της υγείας αφενός και στην απώλεια των εισοδημάτων ή τις μελλοντικές δαπάνες στις οποίες θα χρειαστεί να προχωρήσει ο ζημιωθείς αφετέρου.¹⁰

3. Περιεχόμενο Αποζημίωσης

Ο κύριος σκοπός του άρθρου 929 ΑΚ, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, είναι να διευκρινίσει στον εφαρμοστή του δικαίου την έκταση της οφειλόμενης αποζημίωσης αίροντας πιθανές αμφιβολίες που θα μπορούσαν να προκύψουν. Η αποζημίωση, λοιπόν, σε περίπτωση «βλάβης του σώματος ή της υγείας προσώπου περιλαμβάνει, εκτός από τα νοσήλια και τη ζημία

⁷ Βλ. Γεωργιάδη σε ΣΕΑΚ, αρθρ. 929, αρ. 3.

⁸ Βλ. Κρητικό σε «Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα», σελ. 254 αρ. 4.

⁹ Βλ. Κρητικό σε «Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα», σελ. 255 αρ. 7. Βλ. ωστόσο στο κεφάλαιο Δ/5 την ερμηνεία που δίνεται από τη νομολογία στην 931 ΑΚ, σύμφωνα με την οποία οφείλεται αποζημίωση λόγω της βλάβης της υγείας και του ανθρώπινου σώματος ως συνταγματικά προστατευόμενα έννομα αγαθά και τα ισχύοντα στην ιταλική έννομη τάξη περί «βιολογικής» ζημίας.

¹⁰ Βλ. Κορνηλάκη ό.π., § 103, αρ. 9.

που έχει ήδη επέλθει, οτιδήποτε ο παθών θα στερείται στο μέλλον ή θα ξοδεύει επιπλέον εξαιτίας της αύξησης των δαπανών του.» Πέραν δηλαδή της ήδη επελθούσης θετικής ζημίας, αποκαθίσταται και η μελλοντική ζημία τόσο η αποθετική ή το διαφυγόν κέρδος («οτιδήποτε θα στερείται στο μέλλον») όσο και η θετική μελλοντική ζημία («...ή θα ξοδεύει επιπλέον...»).

3.1. Αποθετική ζημία - μελλοντικές στέρησεις

Μία, και ίσως η συνηθέστερη, περίπτωση μελλοντικών στέρησεων λόγω βλάβης του σώματος ή της υγείας, η οποία συνεπάγεται αποκαταστατέα περιουσιακή ζημία για το θύμα, είναι εκείνη κατά την οποία λόγω της βλάβης αυτής επηρεάζεται και συγκεκριμένα μειώνεται ή αναιρείται η δύναμη του θύματος για εργασία και η ικανότητα του για κτήση εισοδημάτων.¹¹ Το πρώτο στοιχείο που λαμβάνεται υπόψη είναι η ικανότητα για την άσκηση του επαγγέλματος με το οποίο συνήθιζε να ασχολείται το θύμα πριν συμβεί το ζημιογόνο γεγονός. Παραδείγματος χάριν, ένας τραυματισμός στο πόδι δεν επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο την ικανότητα προς εργασία και συνεπώς την δυνατότητα απόκτησης εισοδημάτων ενός αγρότη και ενός υπάλληλου γραφείου. Επομένως, γίνεται φανερό ότι κάθε περίπτωση πρέπει να εξετάζεται συγκεκριμένα με βάση τις ατομικές συνθήκες και ιδιαιτερότητες, αφού ο ίδιος τραυματισμός δεν επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο την ικανότητα προς εργασία σε όλες τις περιπτώσεις, όπως επίσης και η μείωση της ικανότητας για εργασία δεν προκαλεί πάντα την ίδια περιουσιακή ζημία στον παθόντα ή είναι πιθανόν ακόμα και να μην συνεπάγεται καμία περιουσιακή απώλεια για το θύμα. Το τελευταίο γίνεται φανερό σε περιπτώσεις που ο παθών είναι άνεργος ή δεν εργαζόταν πριν υποστεί την βλάβη στο σώμα ή την υγεία του για άλλους λόγους είτε αντικειμενικούς είτε υποκειμενικούς (π.χ. λόγω του νεαρού της ηλικίας του).

Οδηγούμαστε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η ικανότητα για εργασία και η ικανότητα για απόκτηση εισοδημάτων δεν ταυτίζονται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που επιβεβαιώνει το συμπέρασμα αυτό είναι και η περίπτωση ενός συνταξιούχου λόγω γήρατος, του οποίου επηρεάζεται μεν η ικανότητα για εργασία λόγω της βλάβης στην υγεία ή στο σώμα του από την αδικοπραξία αλλά αυτό δεν συνεπάγεται για τον ίδιο απώλεια εισοδημάτων, καθώς το ποσό της σύνταξης καταβάλλεται ανεξάρτητα από την ικανότητά του προς εργασία.

Από την άλλη πλευρά, ακόμα και σε περιπτώσεις όπως τα παραδείγματα που αναφέραμε, θα πρέπει πάντα να γίνεται *ad hoc* η πρόβλεψη για το τι θα στερηθεί στο μέλλον αυτός που υπέστη την βλάβη, καθ' ότι, παραδείγματος χάριν, ο μακροχρόνια άνεργος θα μπορούσε να αποδείξει ότι με βάση τις επαγγελματικές του ικανότητες και την κατάσταση που παρουσιάζει η αγορά

¹¹ Βλ. Γεωργιάδη σε ΣΕΑΚ, αρ. 929 αρ. 11, σελ 1895 και Κρητικό, Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα, § 17, αρ 49, σελ 270.

εργασίας στην συγκεκριμένη χρονική περίοδο ήταν σε θέση να εξασφαλίσει μια θέση εργασίας στο προσεχές χρονικό διάστημα, εάν δεν μεσολαβούσε το ζημιογόνο γεγονός.

Για την εφαρμογή του άρθρου 929 ΑΚ αρκεί η πραγματική δυνατότητα του ζημιωθέντος προς πορισμό εισοδημάτων από εργασία παρεχόμενη αντί οικονομικού ανταλλάγματος (μισθού), ανεξάρτητα από το εάν η σχέση εργασίας αυτή βασίζεται σε έγκυρη ή άκυρη σύμβαση. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η απόκτηση εισοδημάτων δεν πρέπει να οφείλεται σε παράνομη αιτία ή ανήθικη. Θα πρέπει, δηλαδή, τα διαφυγόντα κέρδη να μην προέρχονται από δραστηριότητα απαγορευμένη από το νόμο.¹² Σε αυτή την απαγόρευση εμπίπτει και η περίπτωση που για την άσκηση ενός επαγγέλματος είναι απαραίτητη η έκδοση σχετικής άδειας από κάποια διοικητική αρχή. Παραδείγματος χάριν, για την παράδοση μαθημάτων κατ' οίκον από καθηγητή ξένων γλωσσών απαιτείται ειδική άδεια από την αρμόδια διοικητική αρχή σύμφωνα με το άρθρο 75 ΑΝ 2545/1940. Εάν δεν είναι εφοδιασμένος ο κατ' οίκον δάσκαλος μαθημάτων ξένων γλωσσών με την σχετική άδεια, τότε το διαφυγόν κέρδος του από την απασχόλησή του αυτή σε περίπτωση τραυματισμού του καθίσταται παράνομο, με αποτέλεσμα να μην είναι αξιώσιμο στο πλαίσιο της αγωγής αποζημίωσης. Ωστόσο, γίνεται δεκτό ότι υπάρχει δυνατότητα να αποκαθίσταται το διαφυγόν κέρδος και σε αυτή την περίπτωση, εφόσον προβάλλεται από τον παθόντα ότι η σχετική άδεια θα παρείχετο από την αρμόδια διοικητική αρχή και ο ζημιωθείς δεν μερίμνησε λόγω πλάνης να εφοδιασθεί με τέτοια άδεια. Στην περίπτωση, λοιπόν που αποδειχθεί το παραπάνω, τότε αποκαθίσταται το διαφυγόν κέρδος.¹³

Παρόμοιο ζήτημα αντιμετωπίζεται και στην περίπτωση των αλλοδαπών προερχόμενων από χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι αν και εργάζονται στην Ελλάδα, δεν διαθέτουν την απαιτούμενη από το νόμο άδεια παραμονής και εργασίας στην χώρα, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να αξιώσουν τα διαφυγόντα εισοδήματά τους στη περίπτωση τραυματισμού τους, καθώς πρόκειται για εισοδήματα που προέρχονται από αιτία αντίθετη σε απαγορευτική διάταξη νόμου. Τα παλαιότερα έτη τα δικαστήρια απέρριπταν τις αγωγές για διαφυγόντα κέρδη από εργασία χωρίς την απαιτούμενη άδεια για τον αλλοδαπό.¹⁴ Ωστόσο με την πάροδο των ετών και όσο το πρόβλημα γινόταν εντονότερο, λόγω του όλο και μεγαλύτερου αριθμού αλλοδαπών που εργάζονταν στην Ελλάδα χωρίς την απαιτούμενη από το νόμο άδεια, η νομολογία των δικαστηρίων μεταβλήθηκε σταδιακά και άρχισε να βλέπει το πρόβλημα περισσότερο από την ουσιαστική του πλευρά, παραμερίζοντας τα προσκόμματα που δημιουργούνται από τους θεωρητικούς-νομικούς χαρακτηρισμούς. Άρχισε, λοιπόν, να δίνεται έμφαση περισσότερο από τις δικαστικές αποφάσεις στο πραγματικό γεγονός της παροχής εργασίας από τον αλλοδαπό και

¹² Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 600/2009 και ΑΠ 1156/2007 ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹³ Βλ. *Κρητικό*, ό.π. σελ. 281, υποσημ. 148, και ΕφΑθ 7064/2005 ΕλλΔνη 2006, 535.

¹⁴ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 815/2007 και ΑΠ 927/2001.

στη συνεπεία του τραυματισμού (ή και θανατώσεως αυτού στην περίπτωση του 928 ΑΚ) προσωρινή ή διαρκή αδυναμία παροχής εργασίας και απώλεια εντεύθεν εισοδημάτων.¹⁵ Τελικό στάδιο σε αυτή την μεταστροφή της νομολογίας υπήρξε η υπ' αριθμόν 3/2004 απόφαση της Ολομέλειας του ΑΠ, η οποία εκδόθηκε μεν επί αδικοπραξίας που οδήγησε στον θάνατο του θύματος και επιδίκασε αποζημίωση για διαφυγόντα εισοδήματα στην σύζυγο και τα τέκνα με βάση την διάταξη του άρθρου 928 ΑΚ, ωστόσο είναι αυτονόητο ότι καλύπτει και την περίπτωση που η αδικοπραξία αφορά βλάβη του σώματος ή της υγείας του παθόντα. Έτσι η ύπαρξη άδειας εργασίας ή διαμονής στην χώρα δεν αποτελεί στοιχείο της βάσης της αγωγής του τραυματισθέντος αλλοδαπού που αξιώνει αποκατάσταση των διαφυγόντων εισοδημάτων του λόγω του τραυματισμού, αλλ' ούτε ασκεί έννομη επιρροή στην αξίωση του αυτή ο ισχυρισμός του εναγόμενου ότι ο αλλοδαπός στερείται άδειας εργασίας ή διαμονής.¹⁶

Είναι, επίσης, σημαντικό να αναφέρουμε ότι, παρά το ότι η αξίωση αποζημίωσης κατά το άρθρο 929 ΑΚ αφορά σε ζημία μελλοντική, γίνεται δεκτό ότι ο χρόνος γένεσης της ζημίας συμπίπτει με τον χρόνο τέλεσης του ζημιολογού γονότος ανεξάρτητα από το χρόνο έναρξης των επιζήμιων συνεπειών του, γεγονός που έχει σημασία για την έναρξη της παραγραφής της αξίωσης αποζημίωσης κατά το άρθρο 937 ΑΚ¹⁷. Δηλαδή η αξίωση αποκατάστασης της μελλοντικής ζημίας για τα διαφυγόντα λόγω της αδικοπραξίας εισοδήματα του ζημιωθέντος παραγράφεται μετά πενταετία από την τέλεση της αδικοπραξίας, ακόμα και αν δεν έχει υπάρξει ακόμα πραγματική ζημία.

Ένα ακόμα σημαντικό σημείο είναι η πιθανή υποχρέωση του παθόντος για περιορισμό της ζημίας από τα μελλοντικά διαφυγόντα εισοδήματα κατ' άρθρο 300 ΑΚ. Υπό προϋποθέσεις, ο εναγόμενος έχει την δυνατότητα να ισχυριστεί με την κατ' άρθρο 300 ΑΚ ένσταση ότι ο παθών, αν και ανίκανος μετά τον τραυματισμό του να συνεχίσει την ίδια επαγγελματική δραστηριότητα που διατηρούσε πριν από την βλάβη του σώματος ή της υγείας του, είναι σε θέση να αλλάξει επάγγελμα ώστε να περιορίσει την ζημία του. Η «υποχρέωση» αυτή προς μετριασμό της ζημίας ασκώντας ένα άλλο επάγγελμα θα κριθεί ανάλογα με τις περιστάσεις και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης περίπτωσης, την αρχή της καλής πίστης και ιδιαίτερα με βάση την ηλικία, τη μόρφωση, τη σωματική και ψυχική ικανότητα προσαρμογής, τις συνέπειες του τραυματισμού, τις συνθήκες της αγοράς εργασίας κ.ά. Πέραν τούτου, ο εναγόμενος που κατ' ένσταση θα προβάλει τον ισχυρισμό αυτόν, πρέπει να προσδιορίζει με ακρίβεια το επάγγελμα το οποίο ήταν

¹⁵ Βλ. *Κρητικό*, ό.π. σελ. 284, αρ. 93.

¹⁶ Βλ. *Κρητικό*, ό.π. σελ. 285, αρ. 95.

¹⁷ Βλ. *Κορνηλάκη*, ό.π. σελ. 630, αρ. 10· ΑΠ 1232/2008 Ισοκράτης.

σε θέση να ασκήσει ο τραυματισθείς καθώς και τις σχετικές εξ αυτού αποδοχές ζητώντας αντίστοιχη μείωση της υποχρέωσής του προς αποζημίωση.¹⁸

Σε κάθε περίπτωση, η μελλοντική ζημία από διαφυγόντα εισοδήματα που ο τραυματισθείς ζητά να αποκατασταθεί πρέπει να είναι προβλεπτή, τόσο ως προς την ύπαρξη όσο και ως προς την έκτασή της, και να μην εξαρτάται από μελλοντικούς απρόβλεπτους παράγοντες, όπως π.χ. την επιτυχία του θύματος σε κάποιον διαγωνισμό. Μια αγωγή με την οποία αξιώνεται η ανόρθωση μελλοντικής ζημίας χωρίς να εμφανίζεται η επέλευση αυτής της ζημίας ως πιθανή κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων, αλλά απλώς ενδεχόμενη, θα απορριφθεί ως αόριστη ή προώρως ασκηθείσα. Ωστόσο, η απορριπτική απόφαση που θα εκδοθεί δεν αποκτά την ισχύ δεδικασμένου, ακόμη και αν τελεσιδικήσει, με αποτέλεσμα να μην αφαιρεί την δυνατότητα από τον ζημιωθέντα να επανέλθει με νέα αγωγή ορθά θεμελιωμένη χωρίς τα ελαττώματα της προηγούμενης που απορρίφθηκε.

Κατ' αρχήν, λοιπόν, αυτός που υπέστη βλάβη στο σώμα ή την υγεία του, για να αποδείξει την με πιθανότητα επέλευση της μελλοντικής του ζημίας, θα στηρίξει την αγωγή του στο επάγγελμα που ασκούσε πριν από το ζημιογόνο γεγονός και στις εξ αυτού αποδοχές, δηλαδή, με άλλα λόγια, θα ισχυριστεί ότι σύμφωνα με την συνήθη πορεία των πραγμάτων και την κοινή πείρα, εάν δεν είχε μεσολαβήσει η εκ της αδικοπραξίας βλάβη στο σώμα ή την υγεία του, θα συνέχιζε να ασκεί το ίδιο επάγγελμα λαμβάνοντας και τις συνηθισμένες αυξήσεις και υπηρεσιακές προαγωγές. Για την απόδειξη του διαφυγόντος κέρδους κατά το άρθρο 298 εδ. β' ΑΚ δεν απαιτείται βεβαιότητα, αλλά αρκεί το κέρδος αυτό να *«το προσδοκά κανείς με πιθανότητα σύμφωνα με τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις και ιδίως τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί.»* Λέγεται, γι' αυτό το λόγο, ότι η διάταξη του άρθρου 298 ΑΚ έχει διφυή χαρακτήρα, με την έννοια ότι πρόκειται τόσο για ουσιαστικό (εδ. α') όσο και δικονομικό (εδ. β') κανόνα δικαίου. Κατά το μέρος που καθορίζει τα στοιχεία του διαφυγόντος κέρδους έχει χαρακτήρα ουσιαστικού δικαίου, ενώ κατά το μέρος που ορίζει ότι δεν είναι αναγκαία η πλήρης απόδειξη του διαφυγόντος κέρδους αλλά αρκεί η πιθανολόγησή του, έχει χαρακτήρα δικονομικού δικαίου.¹⁹

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι υφιστάμενοι τις επιπτώσεις της αδικοπραξίας στο σώμα και την υγεία τους είναι ανήλικοι ή σε κάθε περίπτωση άτομα νεαρής ηλικίας που δεν έχουν εισέλθει ακόμα στην παραγωγική-επαγγελματική ζωή, και ως εκ τούτου η στοιχειοθέτηση της αξίωσης μελλοντικής αποθετικής ζημίας εκ μέρους τους καθίσταται ακόμη πιο δυσχερής. Πρόκειται για μαθητές ή φοιτητές που δεν έχουν ολοκληρώσει

¹⁸ Βλ. Κορνηλάκη, ό.π. σελ. 630, αρ. 11· Γεωργιάδη σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, αρθρ. 929, αρ. 27· βλ. επίσης ΑΠ 601/2010 Νόμος, ΕφΚερκ 17/2000 Νόμος.

¹⁹ Βλ. ΑΠ 1105/2015 Νόμος, ΑΠ 1933/2007 ΤΝΠ ΔΣΑ

την επαγγελματική τους μόρφωση και κατάρτιση και γι' αυτό το λόγο δεν υφίστανται κατ' ουσίαν κάποια παρούσα αποθετική ζημία αφού δεν διαθέτουν προσωπικά εισοδήματα, ωστόσο είναι βέβαιο ότι στο μέλλον θα εργαστούν και είναι πολύ πιθανόν να υστερούν κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους λόγω της βλάβης στην υγεία ή το σώμα τους με αποτέλεσμα να υφίστανται περιουσιακή ζημία, αφού θα επηρεάζεται η ικανότητα τους προς εργασία. Η ζημία τους αυτή, όμως, από την απώλεια της ικανότητας για μέλλουσα επαγγελματική δραστηριότητα εξαρτάται από αστάθμητους παράγοντες, όπως π.χ. είναι οι σπουδές αλλά και εν γένει η κατάσταση της αγοράς εργασίας, με αποτέλεσμα να καθίσταται στις περισσότερες περιπτώσεις απλώς υποθετική ή αβέβαιη. Εάν δεν υπάρχουν στοιχεία που μπορούν να καταστήσουν την αξίωση αποζημίωσης για μελλοντικά διαφυγόντα κέρδη πιθανή κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων και επομένως την αγωγή ορισμένη (πχ. ποδοσφαιριστής 17 ετών διακεκριμένος σε πρωταθλήματα και με εξαιρετικές επιδόσεις και ικανότητες σύμφωνα με την γνώμη ειδικών του ποδοσφαίρου) είναι σύνηθες να απορρίπτονται οι αξιώσεις για τα κονδύλια αυτά ως αόριστες ή προώρως ασκηθείσες.²⁰ Σε κάθε περίπτωση, «δεν απαιτείται να συντρέχουν οι όροι παροχής της εργασίας κατά τον χρόνο κατά τον οποίο ο ανήλικος υφίσταται την εκ της αδικοπραξίας σωματική βλάβη, αλλά δύναται να του επιδικασθεί η μελλοντική ζημία, εκείνη δηλαδή για την οποία υπάρχει η κατά τα ανωτέρω πρόβλεψη ότι θα προκύψει από του χρόνου εκείνου κατά τον οποίο η ηλικία του, λαμβανομένων υπόψη και των λοιπών εν γένει περιστάσεων, θα του επέτρεπε, αν δεν μεσολαβούσε η σωματική βλάβη, να εργασθεί και να αποκομίσει το εισόδημα, το οποίο λόγω της παθήσεώς του θα απωλέσει, ολικώς ή μερικώς, εφόσον βεβαίως είναι εφικτός ο εκ των προτέρων προσδιορισμός της εν λόγω ζημίας.»²¹

3.2. Μελλοντική θετική ζημία - επιπλέον έξοδα λόγω της βλάβης

Πέραν της μελλοντικής αποθετικής ζημίας, ο παθών βλάβη στο σώμα ή την υγεία του δικαιούται κατά τη ρητή διατύπωση του άρθρου 929 ΑΚ να ζητήσει «οτιδήποτε θα ξοδεύει επιπλέον εξαιτίας της αύξησης των δαπανών του» στο μέλλον. Πρόκειται, δηλαδή, για την μελλοντική θετική ζημία που αναμένεται να υποστεί ο παθών προκειμένου να αντιμετωπίσει τις πρόσθετες ανάγκες που θα δημιουργηθούν εξαιτίας της βλάβης του σώματος ή της υγείας του ή απαιτούνται για την περαιτέρω θεραπεία και βελτίωση της κατάστασης του ζημιωθέντος.

Τέτοιες δαπάνες μπορεί να είναι, παραδείγματος χάριν, επιπλέον έξοδα για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, περιοδικές ιατρικές επισκέψεις, εξετάσεις ή και επεμβάσεις. Επίσης μελλοντική θετική ζημία αποκαταστατέα κατά το 929 ΑΚ μπορεί να είναι το κόστος

²⁰ Βλ. Κρητικό, ό.π. §17, αρ. 52.

²¹ Βλ. ΑΠ 1232/2008 Ισοκράτης.

υποβολής σε πλαστικές επεμβάσεις απαραίτητες πχ. για την διόρθωση ουλών στο πρόσωπο,²² ή το κόστος πρόσληψης οικιακής βοηθού για την εξυπηρέτηση του παθόντος, όταν λόγω του τραυματισμού του δεν είναι δυνατόν να αυτοεξυπηρετείται. Ακόμα τυχόν τα έξοδα για φυσιοθεραπείες ή λουτροθεραπείες, για ειδική διαίτα ή και η αγορά εξοπλισμού, όπως αναπηρικού αμαξιδίου ή ειδικού κρεβατιού, είναι δαπάνες οι οποίες αποκαθίστανται με βάση το 929 ΑΚ.

Κατά την διατύπωση της νομολογίας πρόκειται για «συνήθως επαναλαμβανόμενες, και διαρκείς δαπάνες, που γίνονται για τον περιορισμό ή την ελάφρυνση των δυσμενών συνεπειών, οι οποίες παραμένουν στον παθόντα μετά την αποκατάσταση της σωματικής βλάβης. Η μελλοντική αυτή ζημιά αποκαθίσταται, εφόσον η επέλευσή της είναι βέβαιη και η έκτασή της μπορεί από τώρα να προσδιοριστεί, όχι όμως όταν είναι ενδεχόμενη και υποθετική. Η αξίωση, για την αποκατάσταση της ως άνω ζημίας, είναι απεριόριστη, για όσο χρόνο διαρκεί η ανικανότητα του παθόντος. Για την πληρότητα όμως της αγωγής, της επιδιώκουσας την αποκατάσταση της μελλοντικής ζημίας, πρέπει στο δικόγραφο αυτής να εκτίθεται κατά τρόπο σαφή η ασκούμενη επί μέρους αξίωση κατά ποσό και είδος. Αν η αναφορά αυτή δεν συγκεντρώνει την απαιτούμενη κατά νόμο επάρκεια, δημιουργείται αοριστία, η οποία δεν θεραπεύεται ούτε με τις έγγραφες προτάσεις.»²³

Γίνεται φανερό επομένως ότι για την αποκατάσταση των μελλοντικών αυτών δαπανών είναι απαραίτητο να προσδιορίζονται στο δικόγραφο της αγωγής το ποσό και το είδος της δαπάνης με βεβαιότητα, καθώς δεν αρκεί να είναι απλώς ενδεχόμενη ή υποθετική η επέλευση της μελλοντικής ζημίας.

4. Δικαιούχοι Αποζημίωσης

Στο άρθρο 929 ΑΚ εκτός από την ζημιά του αμέσως ζημιωθέντος, αυτού δηλαδή που υφίσταται τις συνέπειες της αδικοπραξίας στα ίδια έννομα αγαθά, προβλέπεται κατ' εξαίρεση η αποκατάσταση της ζημίας και των εμμέσως ζημιωθέντων από την αδικοπραξία. Στο β' εδάφιο αυτού αναφέρεται ρητά ότι «υποχρέωση αποζημίωσης υπάρχει και προς τον τρίτο, ο οποίος είχε κατά το νόμο δικαίωμά να απαιτήσει την παροχή υπηρεσιών από τον παθόντα και τις στερείται.» Είναι από τις λίγες φορές που στο δίκαιό μας προβλέπεται τέτοια αξίωση (βλ. και 928 ΑΚ για την περίπτωση θανάτωση προσώπου) και γι' αυτό το λόγο πρέπει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται στενά.²⁴

²² Βλ. Εφαθ 1982/2004 Νόμος.

²³ Βλ. ΑΠ 1047/2002 Νόμος· βλ. και ΑΠ 895/2013 Νομοτέλεια, ΕφΛαρ 470/2013 Ισοκράτης

²⁴ Βλ. Γ. Γεωργιάδη σε ΣΕΑΚ, αρθρ. 929, αρ. 19.

4.1. Άμεσα ζημιωθείς

Δικαιούχος της αποζημίωσης, λοιπόν, είναι κατ' αρχήν αυτός που είναι φορέας του εννόμου αγαθού (σωματική ακεραιότητα ή υγεία) που προσβλήθηκε με την παράνομη και υπαίτια πράξη.²⁵ Δικαιούται να ζητήσει την ανόρθωση όσων αναφέραμε στις προηγούμενες θέσεις της εργασίας, δηλαδή τις δαπάνες για τα νοσήλια, και γενικότερα την ζημία που ήδη επήλθε, καθώς και την μελλοντική θετική και αποθετική ζημία που θα προκύψει λόγω της βλάβης στο σώμα ή την υγεία του. Ο άμεσα ζημιωθείς είναι το υποκείμενο των εννόμων αγαθών ή συμφερόντων που υπέστησαν βλάβη λόγω της αδικοπραξίας.

4.2. Έμμεσα ζημιωθείς

Από την άλλη πλευρά, πολλές φορές μπορεί από μια ζημιογόνο πράξη να υφίστανται δυσμενείς συνέπειες στην περιουσία τους και πρόσωπα που δεν είναι φορείς των εννόμων αγαθών ή συμφερόντων εναντίον των οποίων στρεφόταν η παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά. Υπάρχει δυσκολία θεμελίωσης της αξίωσης αποζημίωσης στο πρόσωπο αυτών των «εμμέσως ζημιωθέντων τρίτων», διότι κατ' αρχήν δεν προστατεύεται από το δίκαιό μας η περιουσία του ατόμου ως αυτοτελές έννομο αγαθό, ώστε να συνιστά η προσβολή της παράνομη συμπεριφορά πληρούσα την προϋπόθεση του παρανόμου κατά το άρθρο 914 ΑΚ (όπως αναγνωρίζεται και προστατεύεται π.χ. το δικαίωμα κυριότητας ή το δικαίωμα στη ζωή και την υγεία). Επίσης, η περίπτωση των τρίτων εμμέσως ζημιωθέντων συναντάται, όταν από την ζημία του αρχικώς αμέσως ζημιωθέντος προκαλούνται «αντανακλαστικά» επιζήμιες επιπτώσεις σε βάρος της περιουσίας ή της ψυχικής υγείας ενός τρίτου. Στις περιπτώσεις αυτές δεν μπορεί να θεμελιωθεί αξίωση αποζημίωσης υπέρ των τρίτων, καθώς δεν εμπίπτουν οι αντανακλαστικώς-εμμέσως ζημιωθέντες τρίτοι στον προστατευτικό σκοπό του κανόνα δικαίου²⁶ που παραβιάστηκε ώστε να πληρούνται οι προϋποθέσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης κατά το 914 ΑΚ, με το πρόβλημα συνήθως να εντοπίζεται στην προϋπόθεση του παρανόμου. Για να διαπιστωθεί εάν δικαιούχοι αποζημίωσης είναι και οι τρίτοι που εμμέσως-αντανακλαστικώς ζημιώθηκαν από το ζημιογόνο γεγονός εξετάζεται, επομένως, εάν πέρα από τη ζημία του αμέσως ζημιωθέντος εμπίπτει επίσης στο πεδίο προστασίας του παραβιαζόμενου κανόνα δικαίου και η ζημία που αυτοί υπέστησαν.²⁷

Συμπεραίνουμε επομένως, ότι συνήθως δεν ιδρύεται αξίωση αποζημίωσης για τους εμμέσως ζημιωθέντες, εκτός εάν περιλαμβάνονται στον προστατευτικό σκοπό του κανόνα δικαίου. Στο β'

²⁵ Βλ. ΕφΛαμ 208/2005 ΝοΒ 2006, 240.

²⁶ Βλ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, §8, αρ. 132επ., σύμφωνα με τον οποίο η θεωρία του σκοπού του κανόνα δικαίου (Normzwecklehre) «θεωρεί κρίσιμο τον σκοπό, στον οποίο αποβλέπει ο κανόνας δικαίου που θεμελιώνει την ευθύνη. Εξετάζει, δηλαδή, ποια συμφέροντα και ως ποιο σημείο επιδιώκει ο κανόνας αυτός να προστατεύσει («προστατευτικός σκοπός», Schutzzweck), για να καθορίσει την έκταση της προστασίας.»

²⁷ Βλ. Σταθόπουλο, ό.π., § 15, αρ. 55 επ.

εδάφιο του άρθρου 929 ΑΚ, ωστόσο, ο νομοθέτης του Αστικού Κώδικα βλέπουμε ότι ένιωσε την ανάγκη να προβλέψει ρητά δικαίωμα αποζημίωσης των τρίτων εμμέσως ζημιωθέντων από την αδικοπραξία που είχε ως αποτέλεσμα βλάβη του σώματος ή της υγείας άλλου προσώπου (όπως το ίδιο έχει κάνει και στο β' εδάφιο του 928 ΑΚ για την θανάτωση προσώπου συνεπεία αδικοπραξίας).

Η ρητή πρόβλεψη αυτών των περιπτώσεων από τον νομοθέτη χρησιμοποιείται από την κρατούσα γνώμη στην νομική θεωρία ως ένα επιπλέον επιχείρημα, αυτή την φορά εξ αντιδιαστολής. Με τη σκέψη ότι ο νομοθέτης όπου θέλησε να εντάξει και τους τρίτους ζημιωθέντες στον κύκλο των δικαιούχων αποζημίωσης λόγω αδικοπρακτικής ευθύνης, το έκανε ρητά²⁸ και μάλιστα σε περιορισμένο κύκλο δικαιούχων (βλ. στο 929 ΑΚ: μόνο όσοι έχουν δικαίωμα από το νόμο να απαιτήσουν την παροχή υπηρεσιών από τον παθόντα και τις στερούνται), εξάγεται το συμπέρασμα ότι η ικανοποίηση των εμμέσως ζημιωθέντων γίνεται μόνο κατ' εξαίρεση και διατάξεις όπως αυτές, πρέπει να ερμηνεύονται στενά, ώστε να μην διευρύνεται ο κύκλος των προσώπων που δικαιούνται αποζημίωσης. Είναι προφανές, ότι με την σκέψη αυτή καλύπτεται και η εύλογη ανησυχία για την υπερβολική διεύρυνση του κύκλου των δικαιούχων αποζημίωσης, στην περίπτωση που θα γινόταν δεκτή η αποκατάσταση των ζημιών οποιωνδήποτε τρίτων, που ζημιώνονται αντανακλαστικά από την ζημία των αμέσως ζημιωθέντων, με αποτέλεσμα την υπέρμετρη διεύρυνση των ορίων της αδικοπρακτικής ευθύνης, και τελικά τη διακινδύνευση της ασφάλειας των συναλλαγών.²⁹

Η διεύρυνση του κύκλου των δικαιούχων αποζημίωσης που γίνεται από το άρθρο 929 εδάφιο β' ΑΚ γίνεται εντός συγκεκριμένων ορίων, καθώς δικαίωμα αποζημίωσης παρέχεται μόνο σε όσους είχαν δικαίωμα από το νόμο να απαιτήσουν την παροχή υπηρεσιών από τον παθόντα και πλέον τις στερούνται λόγω της βλάβης του σώματος ή της υγείας του.

Παραδείγματα στα οποία ιδρύεται από το νόμο υποχρέωση παροχής υπηρεσιών είναι αφενός οι σύζυγοι κατά τα 1389 και 1390 του ΑΚ (αμοιβαία υποχρέωση των συζύγων για την αντιμετώπιση των οικογενειακών αναγκών ανάλογα με τις δυνάμεις του καθενός) και αφετέρου το τέκνο, εφόσον αποτελεί μέρος του οίκου των γονέων του και ανατρέφεται ή διατρέφεται από αυτούς (1508 ΑΚ).³⁰ Εκ των ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι, εάν η υποχρέωση για την παροχή υπηρεσιών δεν προκύπτει ευθέως από το νόμο, τότε αυτός που στερείται την παροχή των υπηρεσιών δεν περιλαμβάνεται στον κύκλο των εμμέσως ζημιωθέντων που δικαιούται

²⁸ Με παράδειγμα τις δύο διατάξεις των άρθρων 928 εδ. β' και 929 εδ. β' ΑΚ.

²⁹ Βλ. Σταθόπουλο, ό.π. §15, αρ. 58.

³⁰ Βλ. Γεωργιάδη σε ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, σελ. 802, παρ. 32 και Γεωργιάδη σε Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, § 64, σελ. 714, αρ. 94.

αποζημίωση κατά το β' εδάφιο του 929 ΑΚ.³¹ Παραδείγματος χάριν, εάν ένας καλλιτέχνης, τραυματιστεί και εξ αυτού του λόγου δεν μπορεί να συμμετάσχει στην θεατρική παράσταση στην οποία παίζει, τότε ο επιχειρηματίας του θεάτρου δεν δικαιούται αποζημίωσης λόγω στέρησης παροχής υπηρεσιών, καθώς η απαίτησή του για παροχή υπηρεσιών δεν πηγάζει από το νόμο, αλλά από σύμβαση.

5. Υπολογισμός ζημίας – έκταση αποζημίωσης

Όπως είναι γνωστό, το δίκαιο της αποζημίωσης κατά τον αστικό μας κώδικα διέπεται, μεταξύ άλλων και από τις εξής βασικές αρχές: αφενός από την αρχή του «όλα ή τίποτε» και αφετέρου από τον κανόνα του συγκεκριμένου υπολογισμού της ζημίας.

Η αρχή του «όλα ή τίποτε» έχει την έννοια ότι κατά τις διατάξεις για την αποζημίωση, είτε λόγω σύμβασης είτε λόγω αδικοπραξίας, δημιουργείται υποχρέωση αποκατάστασης ολόκληρης της πραγματικής ζημίας που υπέστη ο παθών, εφόσον φυσικά συνδέεται αιτιωδώς με τον νόμιμο λόγο ευθύνης. Η οφειλόμενη αποζημίωση αποτελείται, λοιπόν, από ολόκληρη την ζημία του παθόντος, ενώ από την άλλη πλευρά, εάν δεν πληρούται έστω μία προϋπόθεση της ευθύνης για αποζημίωση, τότε δεν οφείλεται καθόλου αποζημίωση, αφού δεν προβλέπεται μειωμένη ή επιεικής αποζημίωση στο δίκαιό μας (πχ. μειωμένη αποζημίωση ανάλογα με τον βαθμό πταίσματος του ζημιώσαντος), εκτός μερικών ρητά προβλεπόμενων περιπτώσεων.³²

Η αρχή του «όλα ή τίποτε» είναι στενά συνυφασμένη και με την αρχή του συγκεκριμένου υπολογισμού της ζημίας, που καθορίζει τον τρόπο και τα κριτήρια υπολογισμού της ζημίας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η αποκαταστατέα ζημία αποτελείται από όσα στην συγκεκριμένη ατομική περίπτωση αποδείχθηκε ότι ζημιώθηκε ο ζημιώσας και προσδιορίζεται πάντα με βάση τις συγκεκριμένες περιστάσεις και ιδιότητες της ατομικής περίπτωσης, οι οποίες αναπόφευκτα επηρεάζουν την έκταση της ζημίας. Γι' αυτό το λόγο ονομάζεται και υποκειμενική.³³

³¹ Βλ. ΑΠ 243/2011 Ισοκράτης: «Επί τραυματισμού προσώπου τρίτα πρόσωπα, έστω και του οικογενειακού περιβάλλοντος του άμεσου θύματος που υφίστανται βλάβη στα περιουσιακά τους συμφέροντα (πληρωμή νοσηλίων κ.λπ.) από την σε βάρος του άμεσου θύματος αδικοπραξία, είναι εμμέσως και όχι αμέσως ζημιούμενοι και δεν υποκαθίστανται στην αποζημιωτική αξίωση του παθόντος, αλλά ούτε και ευθεία αξίωση αποζημίωσης αποκτούν (έμμεση η ζημία τους• ΑΠ 1918/05). Όμως επί βλάβης του σώματος ή της υγείας του ενός συζύγου από αδικοπραξία και στέρησης εντεύθεν από τον άλλο σύζυγο των προσωπικών υπηρεσιών που προσέφερε εκείνος ως συνεισφορά του για την αντιμετώπιση των οικογενειακών αναγκών ανάλογο με τις δυνάμεις του, αλλά και στην ατομική επιχείρηση του άλλου συζύγου, ή στις αγροτικές εργασίες του, δικαιούται ο άλλος σύζυγος ν' απαιτήσει ατομικά από τον υπαίτιο του τραυματισμού αποζημίωση, για τη στέρηση των υπηρεσιών, που συνιστούσαν την από το νόμο οφειλόμενη συμβολή του παθόντος συζύγου στις οικογενειακές ανάγκες και για κάθε δαπάνη που διενήργησε ατομικά, και μάλιστα ανεξάρτητα του αν προσέλαβε ή όχι υποκατάστατη δύναμη για την παροχή των υπηρεσιών τις οποίες ο τραυματισθείς θα παρείχε στον άλλο σύζυγο με την έννοια που προαναφέρθηκε.»· ομοίως και η ΑΠ 984/2003, Ισοκράτης.

³² Βλ. πχ. την οφειλόμενη κατ' άρθρο 918 ΑΚ αποζημίωση.

Για την αρχή του «όλα ή τίποτε» βλ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, §9, αρ. 2, σελ. 515.

³³ Βλ. Λιτζερόπουλο, Στοιχεία Ενοχικού Δικαίου – πανεπιστημιακές παραδόσεις, κεφ. Α', αρ. 102, σελ. 160.

Παραδείγματος χάριν, εάν ένα όχημα καταστραφεί σε μία σύγκρουση, διαφορετική είναι η ζημία στην περίπτωση που ο κάτοχός του το χρησιμοποιούσε απλώς ως προσωπικό αυτοκίνητο για τις καθημερινές του μετακινήσεις, και διαφορετική εάν ήταν το επαγγελματικό αυτοκίνητο ενός οδηγού ταξί, που χρησιμοποιούσε το όχημα για το επάγγελμά του. Αντιθέτως, ο αφηρημένος υπολογισμός της ζημίας (ή αντικειμενική ζημία), ο οποίος αν και δεν αποτελεί τον κανόνα, επιβάλλεται σε ορισμένες περιπτώσεις από το νόμο, υπαγορεύει να ληφθεί υπόψη η ζημία που επέρχεται στη μέση συνήθη περίπτωση κατά την κοινή πορεία των πραγμάτων χωρίς να εξετάζεται η πραγματική ζημία που υπέστην στην περιουσία του ο ζημιωθείς.

Βλέποντας συνοπτικά τις αρχές που διέπουν τον υπολογισμό και την έκταση της αποζημίωσης στο δίκαιό μας, συμπεραίνουμε ότι πρέπει να εξετάσουμε κάθε περίπτωση με τα ατομικά της χαρακτηριστικά και να υπολογίσουμε την έκταση της ζημίας στην περιουσία του ατόμου με βάση της «θεωρία της διαφοράς», συγκρίνοντας δηλαδή την τωρινή κατάσταση της περιουσίας του ζημιωθέντος και εκείνη που θα υπήρχε χωρίς το ζημιογόνο γεγονός. Ως ζημία θεωρείται η διαφορά ανάμεσα στα δύο αυτά μεγέθη,³⁴ εφόσον βέβαια συντρέχουν και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις της ευθύνης προς αποζημίωση. Στην ζημία, επομένως, περιλαμβάνεται κάθε δυσμενής επίδραση του ζημιογόνου γεγονότος στην περιουσία του ζημιωθέντος ως σύνολο, εφόσον αναφερόμαστε στην περιουσιακή του ζημία, ή και σε άλλα μη περιουσιακά του αγαθά (πχ. υγεία, σωματική ακεραιότητα, προσωπικότητα κ.ά.), όσον αφορά την μη περιουσιακή ζημία (ή ηθική βλάβη).

Επιστρέφοντας τώρα στο θέμα της παρούσας εργασίας και στην αποκατάσταση της μελλοντικής ζημίας, ο κανόνας του συγκεκριμένου υπολογισμού της ζημίας είναι φανερό ότι πολλές φορές προκαλεί μια σειρά από δυσχέρειες κατά τον προσδιορισμό της ζημίας. Ως μελλοντική ζημία ορίζεται αυτή που με βεβαιότητα προβλέπεται ότι θα επέλθει από το ζημιογόνο γεγονός στο μέλλον. Βασίζεται, δηλαδή, ο υπολογισμός της σε μια υποθετική διαδρομή σύμφωνα με την συνήθη πορεία των πραγμάτων και με βάση όσα ο μέσος κοινωνός του δικαίου θα προέβλεπε ότι μπορεί να στερηθεί ή να ξοδεύει επιπλέον στο μέλλον ο ζημιωθείς από την αδικοπραξία. Επίσης, είναι απαραίτητο να μπορεί να προσδιοριστεί εκ των προτέρων ως προς την έκτασή της³⁵, ενώ εξάλλου δεν αρκεί η ζημία να εμφανίζεται ως απλώς ενδεχόμενη, αλλά η μελλοντική επέλευση και έκτασή της πρέπει να προβλέπονται και να προκύπτουν με βεβαιότητα από την κοινή πορεία των πραγμάτων.

Τα ανωτέρω στοιχεία, σε συνδυασμό με τον συγκεκριμένο υπολογισμό της ζημίας, καθιστούν την πρόβλεψη, τον υπολογισμό και την απόδειξη για την έκταση της μελλοντικής ζημίας ένα

³⁴ Βλ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, §8, αρ. 48, σελ. 433.

³⁵ Βλ. Ζέπο, Ενοχικών Δίκαιο, Μέρος Γενικών, τ. 1, σελ. 267.

έργο με δυσκολίες που δεν είναι πάντα εφικτό. Η διάταξη του άρθρου 929 ΑΚ δίνει την δυνατότητα σε όσους υπέστησαν βλάβη στο σώμα ή την υγεία τους και εξ αυτού του λόγου αναμένεται να υποστούν δυσμενείς συνέπειες στην περιουσία τους και στο μέλλον, να ζητήσουν την αποκατάσταση των διαφυγόντων μελλοντικών εισοδημάτων τους (μελλοντική αποθετική ζημία) και την μελλοντική θετική ζημία.

Ωστόσο, η δυνατότητα απόδειξης της μελλοντικής ζημίας, θετικής ή αποθετικής, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ατομική περίπτωση του εκάστοτε ζημιωθέντος. Για κάποιον που έχει εισέλθει στην επαγγελματική ζωή και διαθέτει ήδη εισοδήματα, η απόδειξη των διαφυγόντων εισοδημάτων είναι σχετικά ευχερής, καθώς ο υπολογισμός γίνεται με βάση τα εισοδήματα που είχε από το επάγγελμα που ασκούσε πριν το ζημιογόνο γεγονός και το οποίο δεν είναι σε θέση πλέον να ασκεί ή θα το ασκεί αλλά με μειωμένη απόδοση και με περιορισμένες δυνατότητες εξέλιξης. Ειδικά στην περίπτωση που ο ζημιωθείς είναι δημόσιος υπάλληλος, όπου η μισθολογική κλίμακα και ανέλιξη είναι προδιαγεγραμμένη από το νόμο, η μελλοντική αποθετική ζημία του είναι πολύ εύκολα υπολογίσιμη και αποδείξιμη.

Τι συμβαίνει, όμως, στις περιπτώσεις που ο ζημιωθείς δεν έχει ακόμα εισέλθει στην παραγωγική ηλικία της ζωής του, είτε λόγω ανηλικότητας, είτε διότι δεν έχει ακόμη τελειώσει με τις σπουδές του και την επαγγελματική του κατάρτιση και μόρφωση; Τότε συναντάμε ακόμα μεγαλύτερες δυσχέρειες για την απόδειξη συγκεκριμένης μελλοντικής περιουσιακής ζημίας, την στιγμή μάλιστα που πολλές φορές είναι απολύτως βέβαιο ότι στο μέλλον με κάποιον τρόπο η βλάβη στο σώμα ή την υγεία του θα επηρεάσει δυσμενώς την επαγγελματική του πορεία. Σε συνδυασμό με τον κανόνα του συγκεκριμένου υπολογισμού της ζημίας και την αρχής «όλα ή τίποτε», οδηγούμαστε πολλές φορές στην απόρριψη των αγωγών γι' αυτά τα κονδύλια ως αορίστων ή προώρως ασκηθεισών, με αποτέλεσμα να μην αποζημιώνονται αυτές οι κατηγορίες των ζημιωθέντων για την μελλοντική τους ζημία.

Στην περίπτωση που η αδικοπραξία δεν προκάλεσε μόνο μια προσωρινή βλάβη της υγείας ή του σώματος, αλλά οδήγησε σε μόνιμη αναπηρία του θύματος ή σε παραμόρφωση της εξωτερικής του εμφάνισης, η πραγματική ζημία που υφίσταται ο ζημιωθείς πολλές φορές δεν μπορεί να υπολογισθεί με συγκεκριμένο τρόπο, όχι μόνο λόγω της αναφοράς σε μελλοντική ζημία και της αβεβαιότητας με την οποία χαρακτηρίζονται τα μελλοντικά γεγονότα, αλλά και λόγω της φύσης και βαρύτητας της προσβολής που δέχεται ο ζημιωθείς στο έννομο αγαθό της υγείας και του σώματός του. Και αυτό συμβαίνει γιατί η ζημία που υφίσταται κάποιος στην μετέπειτα ζωή του, ακριβώς λόγω της εκ της αδικοπραξίας προκληθείσης αναπηρίας ή παραμόρφωσης είναι τόσο πολύπλευρη και περίπλοκη που δεν μπορεί να αποτιμηθεί, πόσο μάλλον να υπολογισθεί εύκολα. Είναι, βέβαια, δεδομένο από τα διδάγματα της κοινής πείρας και

της καθημερινής ζωής ότι η αναπηρία ή η παραμόρφωση επηρεάζει δυσμενώς την ζωή ενός ατόμου, αφού τον καθιστά σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τα υγιή μέλη της κοινωνίας. Προκαλεί αρνητικές συνέπειες και στην περιουσία του, καθώς δεν έχει τις ίδιες δυνατότητες επαγγελματικής δραστηριότητας και ευκαιρίες ανέλιξης στο επάγγελμά του, χωρίς όμως να μπορεί να προσδιοριστεί συγκεκριμένα και με ακρίβεια η περιουσιακή του ζημία.

Αυτό το πρόβλημα επιχειρεί να λύσει η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ – μια διάταξη με περιπετειώδη διαδρομή σε ό,τι αφορά την αντιμετώπισή της τόσο από τη θεωρία όσο και από τη νομολογία – η οποία εφαρμόζεται επί αναπηρίας ή παραμόρφωσης της εξωτερικής εμφάνισης ως αποτέλεσμα μιας αδικοπραξίας. Το υπόλοιπο μέρος της παρούσας εργασίας αποτελεί μια προσπάθεια παρουσίασης της νομικής πορείας αυτής της διάταξης στα χρόνια ισχύος της, τόσο σχετικά με το πώς την εφαρμόζουν τα δικαστήρια, αλλά και σχετικά με τις διάφορες απόψεις που οι θεωρητικοί του δικαίου υποστήριζαν και υποστηρίζουν για την νομική φύση και λειτουργία της εκεί ιδρυόμενης αξίωσης.

Γ. Η αποζημίωση λόγω αναπηρίας ή παραμόρφωσης κατά την 931 ΑΚ.

1. Ιστορική αναδρομή – Η διάταξη πριν από την τροποποίηση της με τον ν. 1329/1983.

Η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ διαμορφώθηκε έχοντας ως πρότυπο την § 1326 αυστρΑΚ³⁶, η οποία λειτουργεί επίσης αντίστοιχα με το άρθρο 931 ΑΚ, αναφερόμενη σε περιπτώσεις αναπηρίας ή παραμόρφωσης ως αποτέλεσμα μιας αδικοπραξίας και κυρίως αναφορικά με το καλύτερο μέλλον των γυναικών.

Στον ελληνικό Αστικό Κώδικα υιοθετήθηκε επίσης αρχικά μια διατύπωση που διέκρινε την αξίωση ανάλογα με το φύλο, δίνοντας βαρύτητα στην αποκατάσταση των γυναικών. Ήταν, λοιπόν, διαφορετική η αρχική διατύπωση του άρθρου 931 ΑΚ πριν από την τροποποίησή του με τον ν. 1329/1983: «Αναπηρία ή παραμόρφωσις, ήν υπέστη ο παθών, λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπόψη κατά την επιδίκασιν αποζημιώσεως, εάν επιδρά εις το μέλλον αυτού, ιδία δε εις την αποκατάστασιν γυναικός». Υπό αυτή τη μορφή, η διάταξη εφαρμοζόταν σχεδόν αποκλειστικά σε περιπτώσεις άγαμων γυναικών, παρέχοντάς τους αξίωση αποζημίωσης για το επιπλέον ποσό προίκας, το οποίο θα χρειαζόταν να δώσουν λόγω της παραμόρφωσης ή του τραυματισμού τους από την αδικοπραξία, ώστε να είναι σε θέση να παντρευτούν σύζυγο ίδιας κοινωνικής θέσης με αυτόν που θα παντρεύονταν εάν δεν είχε συμβεί το ζημιολόγο γεγονός.³⁷ Ο γάμος θεωρείτο εκείνη την εποχή μέσο οικονομικής προόδου του προσώπου, με αποτέλεσμα η δυσκολία στην ανεύρεση του κατάλληλου συζύγου λόγω της εκ της αδικοπραξίας αναπηρίας ή παραμόρφωσης να συνιστά σύμφωνα με τα δικαστήρια περιουσιακή ζημία για την άγαμη γυναίκα, η οποία και αποκαθίστατο με την στην 931 ΑΚ ιδρυθείσα αυτοτελή αξίωση για το επιπλέον ποσό προίκας που η συγκεκριμένη γυναίκα θα αναγκαζόταν να παρέχει.³⁸ Οι συνέπειες της αναπηρίας ή της παραμόρφωσης πρέπει να ήταν βεβαίως διαρκείς και σοβαρές, ώστε να επηρεάζουν δυσμενώς την αποκατάστασή της με γάμο.

Η διάταξη του 931 ΑΚ συνδέθηκε, όπως γίνεται φανερό, από τα δικαστήρια με τον θεσμό της προίκας χωρίς η γραμματική της διατύπωση να παραπέμπει προς αυτή την κατεύθυνση, τουλάχιστον αποκλειστικά. Παρ' όλα αυτά, οι περισσότερες αγωγές ανδρών που ζητούσαν

³⁶ Βλ. §1326 ABGB: "Ist die verletzte Person durch die Misshandlung verunstaltet worden; so muss zumal, wenn sie weiblichen Geschlechtes ist, insofern auf diesen Umstand Rücksicht genommen werden, als ihr besseres Fortkommen dadurch verhindert werden kann." (=Εάν το τραυματισμένο πρόσωπο παραμορφώθηκε λόγω της σωματικής βλάβης, τότε πρέπει, ιδιαίτερα όταν είναι θηλυκού γένους, να λαμβάνεται υπόψη η κατάσταση αυτή, εφόσον το καλύτερο μέλλον του μπορεί να εμποδιστεί εξαιτίας τούτου.)

³⁷ Βλ. Γ. Γεωργιάδη σε ΣΕΑΚ, άρθρο 931, αρ. 7, σελ. 1900, Μ. Γεωργιάδη σε ΕρΝομΑΚ, Τόμος 6^{ος}, άρθρο 931, σελ. 1201.

³⁸ Βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 385/1979, ΝοΒ 1979, 1440, βλ. επίσης ΕφΘεσ 653/1981 Αρμ 1982, 350, η οποία επιδικάζει την εκ της 931 ΑΚ αποζημίωση για την αποκατάσταση σε γάμο σε εννιάχρονο κορίτσι, απορρίπτοντας τον ισχυρισμό των εναγομένων ότι δεν βρίσκεται σε ηλικία γάμου η τραυματισθείσα εννιάχρονη, αφού κατά τον νόμο ο γάμος επιτρέπεται μετά το 14^ο έτος της ηλικίας ενός ατόμου, και ότι ως εκ τούτου πρέπει να απορριφθεί η σχετική αξίωση ως προώρως ασκηθείσα.

αποζημίωση κατ' άρθρο 931 ΑΚ για αναπηρία ή παραμόρφωση απορρίπτονταν ως αόριστες ή αβάσιμες.³⁹

Όλα αυτά συνέβησαν μέχρι την κατάργηση του θεσμού της προίκας κατ' επιταγή της συνταγματικής αρχής της ισότητας των δύο φύλων, οπότε και οδηγηθήκαμε στην τροποποίηση του άρθρου 931 ΑΚ. Έτσι, με το άρθρο 8 του ν. 1329/1983 με τίτλο «Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο», διαγράφηκε από το κείμενο της διάταξης η τελευταία φράση «*ιδια δε εις την αποκατάστασιν γυναικός*» και προστέθηκε το οριστικό άρθρο «της» πριν από το ουσιαστικό «*αποζημίωσης*». Η αλλαγή αυτή αιτιολογήθηκε από την συντακτική επιτροπή του ν. 1329/1983 ως εύλογη συνέπεια της κατάργησης του θεσμού της προίκας καθώς επίσης και ως αντίθετη προς την αξιοπρέπεια της γυναίκας⁴⁰. Η διάταξη πλέον, μετά και την μεταγλώττισή της στην δημοτική έχει την εξής μορφή, η οποία δεν κάνει πλέον καμία διάκριση ως προς το φύλο του ατόμου που δικαιούται την κατά 931 ΑΚ αποζημίωση:

«Η αναπηρία ή παραμόρφωση που υπέστη ο παθών λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης αν επιδρά στο μέλλον του».

2. Προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης 931 ΑΚ.

Η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ εφαρμόζεται σήμερα, λοιπόν, σε κάθε περίπτωση αναπηρίας ή παραμόρφωσης της εξωτερικής εμφάνισης ενός προσώπου, ανεξάρτητα από το φύλο του, εάν είναι αποτέλεσμα μιας αδικοπραξίας. Πρέπει, βέβαια, να συντρέχουν οι προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο για την εφαρμογή του, που δεν είναι άλλες από την πρόκληση αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο θύμα από το ζημιογόνο γεγονός, από τις οποίες να προκαλείται δυσμενής επίδραση στο οικονομικό-επαγγελματικό μέλλον του θύματος. Είναι αδιάφορο εάν η αναπηρία ή παραμόρφωση προκλήθηκε από υποκειμενικά ή αντικειμενικά άδικη πράξη.⁴¹

Ως «αναπηρία» νοείται κάποια έλλειψη που αφορά την σωματική, νοητική ή ψυχική ακεραιότητα του προσώπου (πχ. μερική τύφλωση⁴², ακρωτηριασμός ποδιού ή χεριού, μείωση της οράσεως κ.λπ.), ενώ ως «παραμόρφωση» νοείται κάθε ουσιαστικής αλλοίωση της εξωτερικής

³⁹ Βλ. ΑΠ 1166/1975 ΝοΒ 24, 430· Εφαθ 466/1966, ΝοΒ 14, 249.

⁴⁰ Βλ. Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου του ν. 1329/1983 δημοσιευμένο στον Αστικό Κώδικα και εισαγωγικό νόμο (κριτική έκδοση 2009), Ι.Σ. Σπυριδάκης, αρ. 20 και 21, σελ. 783.

⁴¹ Βλ. Βοσινάκη στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρο 931, αρ. 3.

⁴² Βλ. ΑΠ 1009/2013 Ισοκράτης: Οδοντίατρος προκάλεσε έγκλημα του κερατοειδούς και του επιπεφυκότος από κακή χρήση της σύριγγας για απονέκρωση δοντιού με αποτέλεσμα η πελάτης του να χάσει πλήρως την όρασή της στον αριστερό της οφθαλμό.

εμφανίσεως του προσώπου, η οποία καθορίζεται όχι αναγκαία κατά τις απόψεις ιατρικής, αλλά κατά τις αντιλήψεις της ζωής. Περαιτέρω, ως «μέλλον» νοείται η επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική εξέλιξη του προσώπου, η οποία εξέλιξη κατά την κρατούσα σήμερα στην νομολογία άποψη οφείλει να έχει έναν οικονομικό προσανατολισμό.⁴³

Κατ' αρχήν η αναπηρία ή η παραμόρφωση πρέπει να είναι μόνιμη και διαρκής ώστε να μπορούμε να μιλήσουμε για δυσμενή επίδραση στο μέλλον του θύματος και επομένως για εφαρμογή της διάταξης. Από τη γραμματική διατύπωση της διάταξης, βέβαια, δεν προκύπτει ως προϋπόθεση εφαρμογής της διάταξης ο μόνιμος και διαρκής χαρακτήρας της αναπηρίας ή παραμόρφωσης. Αυτό που επιβάλλει να υφίσταται μια παγιωμένη κατάσταση αναπηρίας ή παραμόρφωσης είναι η προϋπόθεση της επίδρασης στο μέλλον του παθόντος, καθώς εάν η αναπηρία δεν έχει τον χαρακτήρα οριστικότητας, τις περισσότερες φορές δεν συνεπάγεται και δυσμενή επίδραση στο μέλλον του παθόντος.

Από την άλλη μεριά, δεν είναι δυνατόν να αποκλειστεί η περίπτωση που μια προσωρινή αναπηρία ή παραμόρφωση της εξωτερικής εμφάνισης ενός ατόμου επηρεάζει την επαγγελματική-οικονομική εξέλιξή του κατά τρόπο καθοριστικό. Κάτι τέτοιο είναι δυνατόν να συμβεί, εάν ο παθών συνεπεία της έστω προσωρινής αναπηρίας ή παραμόρφωσης απολέσει μια ευνοϊκή ευκαιρία που το προσφερόταν το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο διήρκεσε η αναπηρία ή παραμόρφωση.⁴⁴

Επιπλέον, όπως ήδη αναφέραμε, για να τύχει εφαρμογής η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, χρειάζεται η αναπηρία ή παραμόρφωση να επηρεάζει δυσμενώς την επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική εξέλιξη του ατόμου, με άλλα λόγια, δηλαδή, αυτό που ο νομοθέτης ονομάζει «μέλλον».⁴⁵ Η έννοια του μέλλοντος αποτελεί αόριστη νομική έννοια, η οποία εξειδικεύεται από τα δικαστήρια ουσίας με την υπαγωγή σε αυτή των πραγματικών περιστατικών που αποδεικνύονται. Το ορθό ή μη της υπαγωγής αυτής ελέγχεται αναιρετικά από τον Άρειο Πάγο.

⁴³ Βλ. ΑΠ 1438/2013 Ισοκράτης· ΑΠ 177/2008 Νόμος· ΑΠ 670/2006 ΝοΒ 2006, 1439· ΑΠ 1874/2006 Ισοκράτης· ΑΠ 1599/2002 Ισοκράτης· Βλ. και *Άλμπουρα*, Ο μετασχηματισμός των συνεπειών της αναπηρίας σε οικονομικό μέγεθος κατά τη διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, ΕλλΔνη 2006, 712, που χαρακτηρίζει τον υπολογισμό της δυσμενούς επίδρασης στο μέλλον του παθόντος της αναπηρίας ή παραμόρφωσης ως την ανεύρεση του μέτρου απώλειας της οικονομικής ευελιξίας του θύματος στο βαθμό που η σύγχρονη κοινωνία πολλές φορές απορρίπτει τους ανάπηρους ως υπονήφιους εργαζόμενους ή επιχειρηματίες, ανεξάρτητα από την ικανότητά τους να εργαστούν.

⁴⁴ Βλ. *Αθαν. Κρητικό*, «Η αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα», § 17, αρ. 115· ΑΠ 1379/2004 Ισοκράτης, ΑΠ 1470/2003 Ισοκράτης, ΑΠ 100/2001 Ισοκράτης, ΕφΠατρ 36/2005 Ισοκράτης· Βλ. επίσης ΕφΔωδ 84/2014 Νόμος: «...Να σημειωθεί εδώ ότι, κατ' αρχήν, η αναπηρία ή παραμόρφωση, ως προϋπόθεση της κατά την άνω διάταξη επιδίκασης πρόσθετης αυτοτελούς αποζημίωσης, πρέπει να είναι μόνιμη και διαρκής. Δύσκολα μπορεί να εμφανιστεί περίπτωση όπου μπορεί να επηρεάζει το μέλλον του προσώπου μία προσωρινή αναπηρία ή παραμόρφωση. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο στο μέτρο που η παραμόρφωση ή η αναπηρία, αν και προσωρινή, επηρεάζει εν τούτοις το μέλλον του προσώπου κατά τρόπο καθοριστικό, π.χ. όταν ο παθών προβάλλει ότι στην προσωρινή αυτή διάρκεια της αναπηρίας ή παραμόρφωσης χάνει εξ αιτίας της μία προσφερόμενη ευνοϊκή ευκαιρία», και ΑΠ 1094/2011 Νόμος, η οποία απορρίπτει την κατά το 931 ΑΚ αξίωση διότι η αναπηρία που προκλήθηκε στο παθόντα λόγω της αδικοπραξίας δεν είχε μόνιμο χαρακτήρα με αποτέλεσμα να μην προκαλείται δυσμενής επίδραση στο μέλλον του.

⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά για την έννοια του μέλλοντος τις αποφάσεις στην υποσημείωση 42.

Κατά την παγιωμένη διατύπωση των δικαστικών αποφάσεων που κρίνουν επί της συγκεκριμένης αξίωσης, «δεν απαιτείται βεβαιότητα δυσμενούς επιρροής στο μέλλον του προσώπου. Αρκεί και απλή δυνατότητα κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων. Στον επαγγελματικό – οικονομικό τομέα η αναπηρία ή παραμόρφωση του ανθρώπου, κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας, αποτελεί αρνητικό στοιχείο στα πλαίσια του ανταγωνισμού και της οικονομικής εξέλιξης και προαγωγής του. Οι δυσμενείς συνέπειες είναι περισσότερο έντονες σε περιόδους οικονομικών δυσχερειών και στενότητας στην αγορά εργασίας. Οι βαρυνόμενοι με αναπηρία ή παραμόρφωση μειονεκτούν και συνεπώς κινδυνεύουν περισσότερο έναντι των υγιών συναδέλφων τους να βρεθούν εκτός εργασίας.»⁴⁶

Με την διατύπωση αυτή κατανοούμε πώς αντιλαμβάνεται η νομολογία την έννοια του μέλλοντος. Πρόκειται για το επαγγελματικό – υπηρεσιακό μέλλον του ατόμου, τόσο από άποψη θέσης εργασίας όσο και από άποψη υπηρεσιακής εξέλιξης και προαγωγής, ακολουθούμενο, όπως είναι φυσικό, και από τις οικονομικές συνέπειες που η επαγγελματική πορεία ενός ανθρώπου έχει για την ζωή του λόγω των απολαβών από το επάγγελμά του. Το μέλλον αυτό επηρεάζεται τις περισσότερες φορές, όταν το άτομο φέρει μια αναπηρία ή παραμόρφωση, όχι μόνο γιατί η κατάσταση αυτή μειώνει την ικανότητά του προς εργασία και την εξ αυτής απόκτηση εισοδημάτων, τα οποία μπορεί να αναζητήσει ως διαφυγόν κέρδος υπό τις προϋποθέσεις της διάταξης του άρθρου 929 ΑΚ, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, αλλά επειδή επιπρόσθετα η αναπηρία ή παραμόρφωση μπορεί να έχει δυσμενείς συνέπειες περιουσιακής φύσεως στην μελλοντική ζωή του ατόμου που δεν μπορούν να υπολογισθούν και να προβλεφθούν με συγκεκριμένο τρόπο, ώστε να αποκατασταθούν με βάση το 929 ΑΚ. Είναι σε πολλές περιπτώσεις βέβαιο ότι η αναπηρία ή παραμόρφωση θα περιαγάγουν το άτομο σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, αφαιρώντας του μια σειρά ευκαιριών για οικονομική ανάπτυξη και ευημερία, τις οποίες θα είχε εάν δεν είχε προκληθεί ο τραυματισμός ή η παραμόρφωση από την αδικοπραξία. Αυτό γίνεται ακόμα πιο φανερό, εάν αναλογιστούμε τις περιπτώσεις νέων ανθρώπων ή ανηλίκων που δεν έχουν ακόμα διαμορφώσει την επαγγελματική τους πορεία και γενικότερα την πορεία της ζωής τους. Η ζημία αυτή δεν μπορεί να υπολογισθεί συγκεκριμένα εκ των προτέρων, αλλά μερικές φορές ούτε εκ των υστέρων. Τα ζητήματα αυτά θα εξετάσουμε αναλυτικότερα στην συνέχεια της εργασίας με αφορμή τις απόψεις για την νομική φύση της αξίωσης και σχετικά με την σχέση της με τα άρθρα 929 και 932 ΑΚ.

⁴⁶ Βλ. Ενδεικτικά ΑΠ 1073/2001 ΧρΙΔ 2001, 700.

Δ. Σχέση της 931 με τις διατάξεις των άρθρων 929 και 932 ΑΚ.

1. Εισαγωγικά

Η διατύπωση του άρθρου 931 ΑΚ, αν και αρκετά λακωνική, φαίνεται με την πρώτη ανάγνωση να είναι σαφής σχετικά με το περιεχόμενο της διατάξεως. Ωστόσο, η λακωνικότητα αυτή και ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι λέξεις από το νομοθέτη έχουν πυροδοτήσει μια σειρά συζητήσεων και διαφωνιών τόσο στους θεωρητικούς του δικαίου όσο και στην νομολογία, κατ' αρχάς σχετικά με τη νομική φύση της περιλαμβανόμενης αξίωσης. Έχει διατυπωθεί σειρά απόψεων και γνώμων, με τις περισσότερες να κλίνουν προς την περιουσιακή φύση της καλυπτόμενης ζημίας, ενώ υπάρχει και μια μερίδα, κυρίως στην νομολογία, που υποστηρίζει ότι πρόκειται για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης του παθόντος από την αναπηρία ή την παραμόρφωση που υπέστη. Η συζήτηση αυτή υπήρξε και πριν από την τροποποίηση του συγκεκριμένου άρθρου το 1983, όταν αυτό εφαρμοζόταν αποκλειστικά σε περιπτώσεις άγαμων γυναικών για την αποκατάστασή τους με γάμο, αλλά εντάθηκε μετά την αφαίρεση από αυτό της τελευταίας φράσης στο κείμενό του σχετικά με την «αποκατάσταση γυναικός».

Το δεύτερο ζήτημα που απασχολεί την νομική επιστήμη σχετικά με την διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ είναι το κατά πόσο η θεμελιούμενη σε αυτή αξίωση είναι αυτοτελής σε σχέση με τις αξιώσεις από τις υπόλοιπες διατάξεις του κεφαλαίου των αδικοπραξιών, και δη την αξίωση από την ΑΚ 929 που καλύπτει την περιουσιακή ζημία από βλάβες της υγείας και του σώματος και την αξίωση από την ΑΚ 932 για χρηματική ικανοποίηση από ηθική βλάβη, ανάλογα με ποια άποψη θα δεχτούμε για την φύση προς αξίωσης του άρθρου 931 ΑΚ.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και στην Αυστρία, ο αστικός κώδικας της οποίας χρησίμευσε ως πρότυπο για τη διαμόρφωση του άρθρου 931 ΑΚ (και συγκεκριμένα η § 1326 αυστρΑΚ), πολλά θέματα αμφισβητήθηκαν σχετικά με τη νομική φύση της αποζημίωσης λόγω αναπηρίας ή παραμόρφωσης αφενός και την αυτοτέλεια της σχετικής αξίωσης σε σχέση με την αξίωση διαφυγόντων εισοδημάτων λόγω μείωσης της ικανότητας προς εργασία αφετέρου. Μάλιστα, παρ' ότι ο αυστριακός ΑΚ είναι πολύ παλαιότερος από τον ελληνικό, αφού τέθηκε σε ισχύ το 1812, πολλά από αυτά τα ερωτήματα συζητούνται ακόμη και γίνονται αντικείμενο αναλύσεων κυρίως από την νομική θεωρία στην Αυστρία.⁴⁷

⁴⁷ Βλ. *Κρητικό*, «Το άρθρο 931 ΑΚ. Μια περιττή διάταξη; Σκέψεις και προβληματισμοί», στον τιμητικό τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, σελ. 501, με περαιτέρω παραπομπές σε *P. Apathy*, *Historisches und Dogmatisches zur Entschädigung für die Verhinderung des besseren Fortkommens (§ 1326 ABGB)*, στο FS του R. Strasser, 1993, σελ. 1 επ. και *Holzer*, *Bemerkungen zu § 1326 ABGB*, JB 1981, 239 επ.

2. Ιδρύεται αυτοτελής αξίωση από την 931 ΑΚ;

2.1. Η θέση της θεωρίας

Η θεωρία σχεδόν ομόφωνα⁴⁸ υποστηρίζει ότι η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ δεν αποτελεί βάση για την θεμελίωση αυτοτελούς αξίωσης προς αποζημίωση και ότι από το γράμμα της διάταξης συνάγεται ότι για την εφαρμογή της προϋποτίθεται η ύπαρξη ήδη θεμελιωμένης αξίωσης προς αποζημίωση σε κάποια άλλη διάταξη και συγκεκριμένα στην ΑΚ 929 εδ. α'. Το άρθρο 931 ΑΚ υποδεικνύει στον εφαρμοστή του δικαίου, και ιδιαίτερα στον δικαστή, να λάβει ιδιαιτέρως υπόψη την αναπηρία ή παραμόρφωση που προκλήθηκε από την αδικοπραξία κατά τον καθορισμό του ύψους της κατά 929 εδ. α' ΑΚ αποζημίωσης, επαυξάνοντάς την ευλόγως, εάν η αναπηρία ή παραμόρφωση επιδρά στο μέλλον του θύματος.

Ο σκοπός της διάταξης, κατά την θεωρία, δεν είναι να θεμελιώσει μια ιδιαίτερη αξίωση αποζημίωσης, αλλά η υπογράμμιση της σημασίας της αναπηρίας ή παραμόρφωσης του παθόντος για την έκταση της επιδικαστέας αποζημίωσης, δεδομένου ότι τα δικαστήρια είναι συνήθως διστακτικά ως προς την έκταση αποκατάστασης μελλοντικών ζημιών από αναπηρία ή παραμόρφωση. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Βοσινάκης⁴⁹, ενώ κρίνει την διάταξη αρχικά ως «θεωρητικά περιττή» –για τον λόγο ότι, όπως αναφέρει, η μελλοντική ζημία περιλαμβάνεται στην περιγραφόμενη από το 298 ΑΚ αποζημίωση, που αποτελεί τον κανόνα για την έκταση της αποκαταστατέας ζημίας, και επομένως ο δικαστής υποχρεούται να λάβει υπόψη του την αναπηρία ή παραμόρφωση του παθόντος, έτσι και αλλιώς, κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης–, καταλήγει λέγοντας ότι στην πράξη «εξαιτίας της γενικότερης απροθυμίας των δικαστηρίων για επιδίκαση τέτοιων αποζημιώσεων ή της «φειδούς» στα επιδικαζόμενα ποσά, κρίνεται ότι η ύπαρξη της ΑΚ 931 δεν είναι τελικά άσκοπη» (με παραπομπή στην αιτιολογική έκθεση της Επιτροπής «Γαζή» για το άρθρο 931, επίσημη έκδοση Εθνικού Τυπογραφείου σ. 82).

Ένα από τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς κατά την ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 931 ΑΚ για την θεμελίωση της θέσης τους περί μη αυτοτέλειας της εκεί περιγραφόμενης αξίωσης αντλείται από το γράμμα της διάταξης, το οποίο όπως φαίνεται δεν προσανατολίζει προς την θεμελίωση αυτοτελούς λόγου ευθύνης. Η φράση «...λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης» υποδηλώνει κάποιο άλλο ποσό αποζημίωσης, που θεμελιώνεται σε κάποια άλλη διάταξη, και λειτουργεί ως υπόδειξη-υπενθύμιση στον δικαστή, κατά τον υπολογισμό αυτής της ήδη θεμελιωμένης αποζημιώσεως, να

⁴⁸ Βλ. Γεωργιάδη, Γενικό Ενοχικό, §62, αρ. 97, σελ. 715· Βοσινάκη σε ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρο 931, αρ. 1, σελ. 811· Φίλιο, Ειδικό Ενοχικό, §186γ, αρ. 2, σελ. 829· Δωρή σημείωση στην ΑΠ 840/1998, ΝοΒ 2000, 34. Σπυριδάκη Ι.Σ., «Σκέψεις για την αποζημίωση κατά ΑΚ 931», ΕπιδικΙΑ, τ.1, 1.

⁴⁹ Βλ. Βοσινάκη στον ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, άρθρο 931, αρ. 1, σελ. 811.

λάβει ιδιαιτέρως υπόψη του την αναπηρία ή παραμόρφωση του παθόντος, όταν αυτή επιδρά στο μέλλον του. Προσθέτουν στο επιχείρημα αυτό, επίσης, το γεγονός ότι με την μεταρρύθμιση του 1983, προστέθηκε στο άρθρο το οριστικό άρθρο «της» πριν από την λέξη αποζημίωση («... κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης...»), υποστηρίζοντας ότι με τον τρόπο αυτό ο νομοθέτης θέλησε να δηλώσει εναργέστερα την επικουρικότητα της διατάξεως καθιστώντας σαφές ότι αναφέρεται στην αποζημίωση που γεννάται βάσει μιας άλλης διατάξεως.⁵⁰

Επιπρόσθετα, ο σκοπός της 931 ΑΚ, που όπως φαίνεται από την διατύπωση του άρθρου είναι η παρότρυνση του νομοθέτη προς τον εφαρμοστή του δικαίου, κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης από την αδικοπραξία, να λάβει ιδιαιτέρως υπόψη του την αναπηρία και την παραμόρφωση του παθόντος εκ της αδικοπραξίας, όταν αυτές επιδρούν στην μελλοντική επαγγελματική-οικονομική ζωή του, δεν κατευθύνει την ερμηνεία της διατάξεως προς την ίδρυση αυτοτελούς λόγου ευθύνης εξ αυτής.⁵¹

2.2. Η θέση της νομολογίας

Από την άλλη πλευρά, η συντριπτική πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων⁵² αναγνωρίζει στην 931 ΑΚ την ύπαρξη μιας αυτοτελούς αξίωσης αποζημίωσης για τις δυσμενείς συνέπειες που η αναπηρία ή η παραμόρφωση από μια αδικοπραξία προκαλούν στο μέλλον του ατόμου.

Ωστόσο, κατά την περίοδο ισχύος της διάταξης υπό την προηγούμενή της μορφή, τα δικαστήρια αναγνώριζαν την αυτοτέλεια της αξίωσης μόνο στις περιπτώσεις που το αίτημα αφορούσε την αποκατάσταση άγαμης γυναίκας, επιδικάζοντας ιδιαίτερο χρηματικό ποσό για το πρόσθετο ποσό προίκας που θα χρειαζόταν η συγκεκριμένη γυναίκα να δώσει, προκειμένου να παντρευτεί άνδρα ίδιας κοινωνικής θέσης με αυτόν που θα παντρευόταν εάν δεν είχε μεσολαβήσει το ζημιογόνο γεγονός και η εξ αυτού αναπηρία ή παραμόρφωση. Η συντριπτική πλειοψηφία των υποθέσεων που έφταναν στα δικαστήρια σχετικές με την 931 ΑΚ αφορούσαν την αποκατάσταση άγαμων γυναικών. Σε όσες –λίγες- περιπτώσεις η αγωγή δεν αφορούσε την

⁵⁰ Βλ. Δωρή, σημείωση στην ΑΠ 846/1998, ΝοΒ 2000, 34· Κρητικό, «Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα», §17, αρ.124, σελ. 295

⁵¹ Βλ. Δωρή, ό.π., σελ. 38.

⁵² Παραδείγματα από τις ελάχιστες αποφάσεις που εφαρμόζουν το άρθρο με την νέα του μορφή και συμφωνούν με την κρατούσα στην θεωρία άποψη απορρίπτοντας την αυτοτέλεια της θεμελιούμενης στην 931 ΑΚ αξίωσης είναι η ΕφΘεσσ 670/1995 Αρμ 1995, 470 και ΕφΑθ 6940/1994 ΕλλΔνη 1996, 1382.

Βλ. Επίσης την ΑΠ 1599/2002 ΕλλΔνη 2003, 416, η οποία κάνει δεκτό ότι από το γράμμα και την συστηματική θέση της διάταξης συνάγεται ότι «προϋποθέτει καταρχήν παροζημίωση που επιδικάζεται στον παθόντα κατά την 929 ΑΚ, η οποία επαυξάνεται με τη συνδρομή των όρων της ΑΚ 931. Τούτο όμως δεν είναι πάντα αναγκαίο κατά νόμο. Η ΑΚ 931 αναφέρεται στη συνήθη περίπτωση, στην οποία προβάλλεται αξίωση αποζημίωσης διαφόντων εισοδημάτων με βάση την 929 ΑΚ. Εφαρμόζεται όμως και όταν λείπει προβλή τέτοια αξίωσης όπως συμβαίνει επί προσώπων που όταν υφίστανται την αναπηρία ή παραμόρφωση είναι σε τέτοια ηλικία ή συντρέχον άλλες περιστάσεις που καθιστούν δυσχερή ή ενίοτε αδύνατη την προβολή αξιώσεως αποζημιώσεως διαφονόντων εισοδημάτων με βάση την 929 ΑΚ.

αποκατάσταση γυναικός,⁵³ η νομολογία δεν έκανε δεκτή την ύπαρξη αυτοτελούς αξίωσης προς αποζημίωση, αλλά συμφωνούσε με την θεωρία που δεχόταν ότι η αξίωση αυτή πρέπει να είναι θεμελιωμένη σε κάποια άλλη διάταξη.

Μετά την αφαίρεση από το κείμενο του άρθρου της φράσης σχετικά με την αποκατάσταση γυναικός, τα δικαστήρια παγίωσαν τη θέση τους για την αυτοτέλεια της κατά 931 ΑΚ αξίωσης αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τον περιουσιακό χαρακτήρα αυτής. Σύμφωνα με την κρατούσα στην νομολογία άποψη, εκείνη την εποχή, η αναπηρία ή η παραμόρφωση του παθόντος λόγω αδικοπραξίας, εκτός από την επίδραση που μπορεί να ασκήσει στο ύψος των ποσών που θα στερηθεί ή θα ξοδεύει επιπλέον εξαιτίας της αύξησης των δαπανών του στο μέλλον ο παθών (άρθρο 929 ΑΚ) καθώς και στο ύψος της χρηματικής ικανοποίησης, που θα επιδικασθεί για την ηθική βλάβη (άρθρο 932 ΑΚ), μπορεί να γεννήσει σύμφωνα με το άρθρο 931 ΑΚ και αυτοτελή αξίωση αποζημίωσης, εφόσον επιδρά στο οικονομικό μέλλον του κατά τρόπο που δεν μπορεί να καλυφθεί εντελώς με τις παροχές που προβλέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 929 και 932 ΑΚ.⁵⁴

Για την απόδειξη αυτής της περαιτέρω υλικής ζημίας απαιτούνται να συντρέχουν σύμφωνα με τον Άρειο Πάγο «ιδιάζοντα περιστατικά, εκτός και πέραν εκείνων που απαιτούνται για τη στοιχειοθέτηση αξιώσεων με βάση τα άρθρα 929 και 932 ΑΚ⁵⁵ και από τα οποία ειδικά περιστατικά θα πρέπει να προκύπτουν οι ιδιαίτεροι λόγοι και τρόποι, εξ αιτίας των οποίων γεννώνται δυσμενείς συνέπειες στην οικονομική πλευρά της μελλοντικής ζωής του.»⁵⁶ Ωστόσο, δεν εξειδικεύεται στις δικαστικές αποφάσεις ποια είναι αυτά τα «ιδιάζοντα περιστατικά» και τι ακριβώς απαιτείται να αναφέρεται στην αγωγή ώστε να προσδιορίζονται αυτές οι ιδιάζουσες συνθήκες, με αποτέλεσμα οι περισσότερες αγωγές που αφορούσαν αυτό το κονδύλιο να απορρίπτονται ως αόριστες, καθώς η ζημία που επικαλούνταν ως καλυπτόμενη από την 931 ΑΚ, αποκαθίσταται ήδη σύμφωνα με την 929 ΑΚ ή ήταν μη περιουσιακή ζημία που ικανοποιείται με βάση το άρθρο 932 ΑΚ.

⁵³ Βλ. Εφαθ 6422/1972 Αρμ 27, 172· Εφαθ 1187/1955 ΝοΒ 3, 661· ΠολΠρΘεσ 4292/1983 Αρμ 1984, 626· ΜΠρΣπ 219/1981 Αρμ 35, 832.

⁵⁴ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 197/2004 Ισοκράτης, ΑΠ 477/2001 Ισοκράτης, επίσης βλ. ΑΠ 1073/2001 Ισοκράτης, σύμφωνα με την οποία: «Σκοπός της διατάξεως (ενν. 931 ΑΚ) είναι να προσφέρει στον παθόντα μία εφάπαξ περαιτέρω αποζημίωση (πρόσθετο ποσό αποζημιώσεως κατ' αποκοπή), δηλαδή πέραν της αποδεικνυόμενης κατά τη διάταξη του άρθρου 929 Α.Κ., για το λόγο ότι η αναπηρία ή παραμόρφωση θα προκαλέσει στο μέλλον βάσιμες δυσχέρειες στην επαγγελματική-οικονομική πρόοδο του».

⁵⁵ Αξίζει να σημειωθεί πως παρά το γεγονός ότι οι αποφάσεις χαρακτηρίζουν την καλυπτόμενη από το άρθρο 931 ΑΚ ζημία ως περιουσιακή, αναφέρουν και την 932 ΑΚ, καθώς νιώθουν την ανάγκη να την διαχωρίσουν όχι μόνο από την περιουσιακή ζημία της κατά 929 ΑΚ αξίωσης για βλάβες του σώματος και της υγείας, αλλά και από την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης σύμφωνα με το άρθρο 932 ΑΚ για να απαντήσουν κατ' αυτό τον τρόπο στις απόψεις που έχουν διατυπωθεί τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία για τη νομική φύση της αξίωσης. Βλ. παρακάτω στην συνέχεια της εργασίας το κεφάλαιο για την νομική φύση.

⁵⁶ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 526/2006 Νομοτέλεια, ΑΠ 1379/2004, ΑΠ 197/2004 Ισοκράτης, ΑΠ 1466/2003 Νομοτέλεια, ΑΠ 477/2001 Ισοκράτης, ΑΠ 1073/2001 Ισοκράτης, ΑΠ 840/1998 Νομοτέλεια

Κατ' ουσίαν, ο ΑΠ απαιτούσε η αποζημίωση που δίδεται με την αγωγή κατά 931 ΑΚ να είναι συνέπεια όχι απλώς της ανικανότητας για εργασία και της εξ αυτής απόκτηση εισοδημάτων, ζημία που αποκαθίσταται σύμφωνα με το 929 ΑΚ, αλλά να περιγράφεται στην αγωγή με σαφή και ορισμένο τρόπο ότι η προκληθείσα ζημία είναι συνέπεια ειδικώς της αναπηρίας ή παραμόρφωσης. Απαιτούνταν, δηλαδή, συγκεκριμένα στοιχεία που να συγκροτούν την έννοια της αναπηρίας ή παραμόρφωσης την οποία υφίσταται ο παθών, ο τρόπος με τον οποίο αυτές επηρεάζουν δυσμενώς την επαγγελματική, οικονομική ή κοινωνική εξέλιξή του, καθώς και ποία και πόση είναι η ζημία που αυτός υφίσταται εξαιτίας της αναπηρίας ή παραμόρφωσης.⁵⁷

Αλλά και στη συνέχεια η νομολογία, αν και άλλαξε με την ΑΠ 670/2006⁵⁸ απόφαση όσον αφορά την νομική φύση της επιδικαζόμενης αποζημίωσης, δίνοντας μια διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση στο περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 931 ΑΚ, δεν έπαψε να αναγνωρίζει την δυνατότητα θεμελίωσης μιας ιδιαίτερης αυτοτελούς αξίωσης για τις περιπτώσεις αναπηρίας ή παραμόρφωσης ως αποτέλεσμα μιας αδικοπραξίας. Η αυτοτέλεια της αξίωσης αποζημίωσης λόγω αναπηρίας ή παραμόρφωσης αναγνωρίστηκε και από την με αριθμό 18/2008 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου⁵⁹. Σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο της αξίωσης και την νομική φύση της καλυπτόμενης σε αυτό ζημίας, θα αναφερθούμε αναλυτικά σε επόμενο κεφάλαιο της εργασίας.

2.3. Κριτική της άποψης περί αυτοτέλειας από την θεωρία

Η άποψη αυτή της νομολογίας που αναγνωρίζει την γέννηση αυτοτελούς αξίωσης για αποζημίωση στην 931 ΑΚ δεν βρήκε υποστηρικτές στην θεωρία, αλλά αντιθέτως θεωρήθηκε ως «*δογματικά μετέωρη*»⁶⁰, καθώς κάνει δεκτή την ύπαρξη περιουσιακής ζημίας πέραν των κανόνων των άρθρων 297, 298, 914 και 929 ΑΚ, για την αποκατάσταση της υλικής ζημίας και την κάλυψη από την αποζημίωση της θετικής και αποθετικής ζημίας που συνδέεται αιτιωδώς με τον νόμιμο λόγο ευθύνης και αποδεικνύεται πλήρως, σύμφωνα με το αυστηρό σύστημα απόδειξης που ισχύει στον ΚΠολΔ. Μάλιστα, η θέση της νομολογίας για την ύπαρξη ζημίας από την αναπηρία ή παραμόρφωση που δεν μπορεί να καλυφθεί πλήρως από τις διατάξεις 929 ΑΚ και 932 ΑΚ, δεν συμβιβάζεται ούτε με την αρχή «όλα ή τίποτε» που ισχύει στο δίκαιο της αποζημίωσης, καθώς δεν νοείται η ύπαρξη μειωμένης ή μερικής αποζημίωσης, αλλά αντιθέτως η αποκατάσταση της ζημίας που αποδεικνύεται ότι πραγματικά υφίσταται ο παθών πρέπει να είναι

⁵⁷ Βλ. *Κρητικό*, «Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα», § 17, αρ. 125, σελ. 296· βλ. επίσης ΑΠ 1073/2001 ΧρΙΔ 2001, 700· ΑΠ 840/98 ΝοΒ 2000, 34.

⁵⁸ ΝοΒ 2006, 1469, ΕΣυγκΔ 2006, 136, ΧρΙΔ 2006, 698, Ισοκράτης.

⁵⁹ ΕλλΔνη 2008, 1343.

⁶⁰ Βλ. *Κορνηλάκη*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, §103, 5., αρ. 19, σελ. 634.

πλήρης. Εάν ελλείπει έστω και μια προϋπόθεση για την θεμελίωση της ευθύνης προς αποζημίωση, τότε δεν οφείλεται καθόλου αποζημίωση.⁶¹

Υπό τα προεκτεθέντα λοιπόν, θεωρείται αδύνατη από την θεωρία η ύπαρξη ζημίας πέραν αυτής που καλύπτεται με βάση τα άρθρα 929 και 932 ΑΚ, καθώς η αποζημίωση είναι εξ ορισμού πλήρης.⁶² Γι' αυτό το λόγο, υποστηρίζεται ότι πρόκειται κατ' ουσίαν για μια περιττή διάταξη. Κρίνεται όμως η παρότρυνση αυτή προς τον δικαστή ως σκόπιμη τελικά, λόγω της γενικότερης απροθυμίας των δικαστηρίων για επιδίκαση αποζημιώσεων σε περιπτώσεις αναπηρίας ή παραμόρφωσης ή λόγω της φειδούς στα επιδικαζόμενα ποσά.⁶³

2.4. Πρακτική σημασία της αυτοτέλειας.

Ας δούμε τώρα πώς θα πρέπει να εφαρμόζεται η 931 ΑΚ εάν ακολουθηθεί η άποψη της θεωρίας περί μη αυτοτέλειας της διάταξης. Έστω ότι ο υφιστάμενος την αναπηρία ή παραμόρφωση λόγω μιας αδικοπραξίας είναι ένας υπάλληλος στον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος συνεχίζει μετά το ζημιογόνο γεγονός να ασκεί το ίδιο επάγγελμα, αλλά εμφανίζει μειωμένη απόδοση στην εργασία του συνεπεία της προκληθείσης αναπηρίας ή παραμόρφωσης, με αποτέλεσμα να μην έχει την ίδια μισθολογική και υπηρεσιακή εξέλιξη που θα είχε εάν δεν συνέβαινε το ζημιογόνο γεγονός. Δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο τρόπος με τον οποίο θα εμφανιστεί στο μέλλον αυτή η δυσμενής επίδραση στην οικονομική εξέλιξη του παθόντος, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να καλυφθεί γι' αυτό το λόγο ούτε από την επιδικαζόμενη κατά την 929 ΑΚ αποζημίωση, αλλά ούτε από την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης κατά την 932 ΑΚ. Αυτό το κενό καλύπτεται από την 931 ΑΚ. Όσον αφορά τον τρόπο επιδίκασης της αποζημίωσης, σύμφωνα με την κρατούσα στην θεωρία άποψη σχετικά με την μη αυτοτέλεια της αξίωσης, το δικαστήριο θα πρέπει να υπολογίσει αρχικά την θετική και αποθετική ζημία που υφίσταται ο παθών συνεπεία της αδικοπραξίας και η οποία αποκαθίσταται με βάση την 929 εδ. α' ΑΚ, και στην συνέχεια θα πρέπει να προσθέσει στο ποσό αυτό της αποζημίωσης κάποιο επιπλέον ποσό κατ' εφαρμογή της 931 ΑΚ. Κατ' αυτόν τον τρόπο λαμβάνει ιδιαιτέρως υπόψη την αναπηρία ή παραμόρφωση κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης.

Γίνεται φανερό, ότι κατ' αποτέλεσμα δεν δημιουργείται κάποια διαφορετική πρακτική συνέπεια στην επιδίκαση της αποζημίωσης, εάν δεχθούμε την κρατούσα στην θεωρία άποψη περί μη αυτοτέλειας της 931 ΑΚ. Η συνέπεια της υιοθέτησης από τη νομολογία της άποψης της θεωρίας περί μη αυτοτέλειας είναι εμφανής στις περιπτώσεις που δεν θεμελιώνεται αξίωση με

⁶¹ Βλ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, §9, αρ. 2, σελ. 515 και το κεφάλαιο Β, §5 της παρούσας εργασίας.

⁶² Βλ. Κρητικό, Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα», § 17, αρ. 126, σελ. 296· Κορνηλάκη, Ειδικό Ενοχικό, §103, 5., αρ. 19, σελ. 634.

⁶³ Βλ. Βοσινάκη σε ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρο 931, αρ. 1· Κορνηλάκη, Ειδικό Ενοχικό, §103, 5., αρ. 18, σελ. 634.

βάση την ΑΚ 929 εδ. α' ΑΚ. Εάν δεχθούμε ότι η 931 ΑΚ αναφέρεται στην επαύξηση της επιδικαζόμενης κατά την 929 εδ. α' ΑΚ αποζημίωσης, τότε αποκλείουμε από το πεδίο εφαρμογής της διάταξης περιπτώσεις προσώπων, κυρίως ανηλίκων, που υφίστανται μεν αναπηρία ή παραμόρφωση, αλλά λόγω ηλικίας ή για άλλους λόγους, δεν εργάζονται και συνεπώς δεν έχουν προσωπικά εισοδήματα, ώστε να μπορούν να θεμελιώσουν αξίωση διαφυγόντων εισοδημάτων κατά τρόπο ορισμένο. Σε αυτές τις περιπτώσεις γίνεται φανερή η πρακτική σημασία της αυτοτέλειας της διάταξης του 931 ΑΚ.

Το ερώτημα που προκύπτει, όπως σημειώνει και ο Κρητικός⁶⁴, είναι κατά πόσο ο αποκλεισμός αυτών των περιπτώσεων παθόντων συνάδει με τον εκφραζόμενο στην διάταξη σκοπό του νομοθέτη. Σύμφωνα με τον Κρητικό, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει. Δεν προκύπτει με βάση κανένα επιχείρημα ότι ο νομοθέτης θέλησε τον αποκλεισμό των ζημιωθέντων που δεν μπορούν να θεμελιώσουν αξίωση για διαφυγόντα εισοδήματα από την προστασία που παρέχει η 931 ΑΚ στην περίπτωση της αναπηρίας ή παραμόρφωσης. Το γράμμα της διάταξης, στο οποίο στηρίζεται η κρατούσα στη θεωρία άποψη αναφέρεται μεν στην *επιδίκηση της αποζημίωσης* αλλά δεν προκύπτει ότι αναφέρεται αποκλειστικά στην κατά το 929 εδ. α' ΑΚ αποζημίωση. Εξάλλου, ούτε το άρθρο 929 ΑΚ ιδρύει αυτοτελή λόγο προς αποζημίωση, αλλά αντιθέτως, η υποχρέωση προς αποζημίωση ιδρύεται σε κάθε περίπτωση υπό τις προϋποθέσεις που θέτει η 914 ΑΚ. Η 929 ΑΚ εκφράζει μόνο το περιεχόμενο της αποζημίωσης για την υλική ζημία σε μια σημαντική κατηγορία αδικοπραξιών, δηλαδή αυτές που έχουν ως αποτέλεσμα τη βλάβη της υγείας και του σώματος του παθόντος. Ως εκ τούτου, η αποζημίωση στην οποία αναφέρεται η 931 ΑΚ είναι κατ' ουσίαν αυτή που επιδικάζεται λόγω της ευθύνης που ιδρύεται στην 914 ΑΚ και η αποκλειστική σύνδεση της 931 ΑΚ με την αξίωση διαφυγόντων εισοδημάτων, το περιεχόμενο της οποίας καθορίζεται από την 929 εδ. α' ΑΚ δεν φαίνεται να είναι ορθή.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε ότι η πρακτική αξία της αυτοτέλειας της αξίωσης είναι ουσιαστικά η αναγνώριση του δικαιώματος να διώκουν την επιδίκαση ενδεχόμενης μελλοντικής περιουσιακής ζημίας και άτομα που για διάφορους λόγους δεν απασχολούνται επαγγελματικά την στιγμή του ατυχήματος. Η θεωρία, αν και δεν το κάνει ρητά, ουσιαστικά αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής της 931 ΑΚ αυτές τις ομάδες ατόμων, επιχειρώντας την σύνδεση της 931 ΑΚ με την 929 εδ. α' ΑΚ.

⁶⁴ Βλ. Κρητικό, «Το άρθρο 931 ΑΚ. Μια περιττή διάταξη; Σκέψεις και προβληματισμοί», στον τιμητικό τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, σελ. 511.

3. Νομική φύση της αξίωσης σε περίπτωση αναπηρίας ή παραμόρφωσης

3.1. Εισαγωγικά

Πέραν της διχογνωμίας για το εάν η 931 ΑΚ αποτελεί ιδιαίτερο αυτοτελή λόγο ευθύνης προς αποζημίωση, το δεύτερο μείζον ζήτημα που απασχόλησε και ακόμη απασχολεί τη θεωρία και τη νομολογία είναι η νομική φύση της καλυπτόμενης με την 931 ΑΚ ζημίας. Στην συνέχεια θα προσπαθήσω να παρουσιάσω τις βασικές θέσεις που έχουν διατυπωθεί αναφορικά με το περιεχόμενο αυτού του άρθρου.

Αρχικά, κρίνοντας από τη θέση της διάταξης στο σύστημα του αστικού κώδικα, είναι φυσιολογικό να συμπεράνει κανείς ότι το περιεχόμενό της αφορά την αποκατάσταση μελλοντικής περιουσιακής ζημίας, καθώς βρίσκεται αμέσως μετά την διάταξη του άρθρου 929 ΑΚ που ορίζει την έκταση και το περιεχόμενο της αποζημίωσης για την περιουσιακή ζημία που προκαλείται στις περιπτώσεις βλάβης του σώματος ή της υγείας εξ αδικοπραξίας και ακριβώς πριν ο νομοθέτης κάνει λόγο στο άρθρο 932 ΑΚ για την αποκατάσταση της μη περιουσιακής ζημίας, με την προβλεπόμενη εύλογη χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη. Επομένως, συνάγεται με ευκολία από την συστηματική θέση της διατάξεως ότι αναφέρεται σε υλική ζημία, καθώς δεν είναι δυνατόν ο νομοθέτης του αστικού κώδικα να θέλησε να μιλήσει για μια περίπτωση μη περιουσιακής ζημίας, πριν εισάγει την γενική διάταξη του άρθρου 932 ΑΚ για την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επί αδικοπραξιών. Σημειωτέον δε, ότι σύμφωνα με το άρθρο 299 ΑΚ, χρηματική ικανοποίηση για μη περιουσιακή ζημία οφείλεται μόνο στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να υπάρχουν περιπτώσεις αποκατάστασης μη περιουσιακής ζημίας χωρίς να προβλέπεται ρητά αυτό στο νόμο. Άλλωστε, η τόσο ευρεία διατύπωση του άρθρου 932 ΑΚ δεν μπορεί να αποκλείσει με κανένα τρόπο την χρηματική ικανοποίηση για την μη περιουσιακή ζημία σε περιπτώσεις αναπηρίας ή παραμόρφωσης, με αποτέλεσμα το άρθρο 931 ΑΚ να καθίσταται περιττό, εάν δεχθούμε την άποψη για την φύση της αξίωσης ως μη περιουσιακής.

Ωστόσο, εάν διαβάσει κανείς πιο προσεκτικά την διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, θα παρατηρήσει ότι η διατύπωσή της παραπέμπει σε αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, ακριβώς επειδή παρέχεται διακριτική ευχέρεια στον δικαστή να αποφασίσει κατά δίκαιη κρίση για το ύψος της οφειλόμενης για την αναπηρία ή παραμόρφωση αποζημίωσης, προσμετρώντας προσδιοριστικούς παράγοντες, οι οποίοι δεν αναφέρονται ρητά στο νόμο, αλλά

διαμορφώνονται νομολογιακά, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του υπολογισμού του εύλογου ποσού για την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.⁶⁵

Η κρατούσα άποψη τόσο στην θεωρία όσο και στην νομολογία υποστηρίζει τον περιουσιακό χαρακτήρα της περιλαμβανόμενης στην διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ αξίωσης, και εάν δεχτούμε ότι η ρύθμιση δεν θεμελιώνει αυτοτελή λόγο ευθύνης, ορθό κατά την κρατούσα άποψη είναι να επαυξηθεί η οφειλόμενη κατ' άρθρο 929 εδ. α' ΑΚ αποζημίωση κατά το ποσό που η αναπηρία ή η παραμόρφωση θα επηρεάσουν δυσμενώς την μελλοντική επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική ζωή του παθόντος.⁶⁶

3.2. Υπό την προϋσχύουσα μορφή

Εάν δούμε ξανά την διάταξη υπό την προϋσχύουσα μορφή, διαπιστώνουμε ότι η ιδιαίτερη αξίωση που αναγνωριζόταν σε άγαμες γυναίκες προκειμένου να συμπληρώσουν την προίκα τους για την αποκατάστασή τους με γάμο, ήταν και αυτή περιουσιακής φύσης. Η προίκα προβλεπόταν νομοθετικά και αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό περιουσιακό στοιχείο, που εξασφάλιζε την οικονομική αποκατάσταση της γυναίκας σε πολλές περιπτώσεις (μεγάλο ποσοστό των γυναικών δεν εργαζόταν έξω από το σπίτι, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να είναι ανεξάρτητες οικονομικά). Εάν αναλογιστούμε τις κοινωνικές συνθήκες, αλλά και την νομοθεσία περί προίκας που ίσχυαν εκείνη την εποχή, γίνεται ακόμη πιο φανερό ότι το ιδιαίτερο ποσό αποζημίωσης που επιδικαζόταν με βάση την 931 ΑΚ είχε αμιγώς περιουσιακό χαρακτήρα, αφού προοριζόταν για την οικονομική αποκατάσταση και αυτοτέλεια της άγαμης γυναίκας.

3.3. Η 931 ΑΚ ως χρηματική ικανοποίηση.

Η άποψη ότι η ΑΚ 931 αναφέρεται σε χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης γινόταν δεκτή παλαιότερα από μια μερίδα της νομολογίας⁶⁷, κυρίως επηρεασμένη από την ΟΛΑΠ 15/1990⁶⁸ που έκρινε επί του ζητήματος της αποκατάστασης σε γάμο της άγαμης γυναίκας μετά

⁶⁵ Βλ. *Κρητικό*, «Το άρθρο 931 ΑΚ. Μια περιττή διάταξη; Σκέψεις και προβληματισμοί», στον τιμητικό τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, σελ. 502.

⁶⁶ Βλ. Βοσινάκη σε ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλο, άρθρο 931, αρ. 1, σελ. 810· ΕφΑθ 466/1966 ΝοΒ 14, 249· ΜΠρΣπ 219/1981 Αρμ 35, 832: «Ούτως όμως έχουσα η αγωγή αυτή, ουδόλως συνέχεια με περιουσιακή ζημία της εναγούσης εκ των ρηθεισών προσβολών της προσωπικότητός της, αλλά διώκει την επιδίκασιν αυτοτελούς αποζημιώσεως ένεκα και μόνης της ανωτέρω αναπηρίας και παραμορφώσεως, αίτινες, κατά τα εκτεθέντα, δεν δικαιολογούν αυτά καθ' εαυτά αυτοτελή αποζημίωσιν. Όθεν, η ένδικος αγωγή τυγχάνει νόμου αβάσιμος και δέον όπως απορριφθεί.»

⁶⁷ Βλ. ΑΠ 739/1996 Νόμος· ΑΠ 70/1994 Ισοκράτης· ομοίως η μειοψηφία (8 μελών) της ΟΛΑΠ 18/2008 ΕλλΔνη 2008, 1343.

⁶⁸ Βλ. ΟΛΑΠ 15/1990 Ισοκράτης, σύμφωνα με την οποία «...η άγαμη γυναίκα που υπέστη αναπηρία ή παραμόρφωση από αδικοπραξία, ενώ προ του νόμου 1329/83 είχε αυτοτελή αξίωση αποζημιώσεως κατά το ποσό το οποίο θα χρειαζόταν για να παντρευθεί άνδρα αναλόγου κοινωνικής θέσεως με εκείνον που θα παντρευόταν αν δεν είχε υποστεί αναπηρία ή παραμόρφωση, μετά την κατάργηση της προίκας με το άρθρο 15 του νόμου τούτου, δεν

την απάλειψη από την διάταξη της φράσης «ιδία δε εις την αποκατάσταση γυναικός». Η Ολομέλεια του Ακυρωτικού σε αυτή την απόφαση έκρινε ότι μετά την κατάργηση του θεσμού της προίκας δεν είναι νόμιμη η αξίωση αποζημίωσης της άγαμης γυναίκας για την δυσχερέστερη αποκατάστασή της σε γάμο λόγω της αναπηρίας ή παραμόρφωσης, καθώς τούτο δεν συνιστά πλέον περιουσιακή ζημία. Μπορεί, ωστόσο, η γυναίκα να ικανοποιηθεί ευλόγως για την δημιουργηθείσα σε βάρος της ηθική βλάβη με βάση την 932 ΑΚ, αφού πλέον η αποκατάσταση σε γάμο και γενικότερα η κοινωνική αποκατάσταση συνιστούν μη περιουσιακή ζημία.

Ωστόσο, στην απόφαση αυτή της Ολομέλειας υπήρξε και ισχυρή μειοψηφία δώδεκα μελών του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία είναι νόμιμη η αξίωση για την περιουσιακή ζημία που υφίσταται η άγαμη γυναίκα από την μείωση της δυνατότητας αποκατάστασής της με γάμο, ακόμα και μετά την κατάργηση του θεσμού της προίκας, διότι «*οι συνέπειες της μειώσεως της δυνατότητας αυτής, που εκτείνονται στην απώλεια και όλων των δικαιωμάτων του συζύγου, δεν έπαυσαν να υπάρχουν ως φαινόμενο της κοινωνικής πραγματικότητας, και μετά την τροποποίηση του άρθρου 931 ΑΚ, αφού μάλιστα και αυτός ο Ν. 1329/1983, [...] διατηρεί [...] το θεσμό της γονικής παροχής, η οποία γίνεται με σκοπό τη δημιουργία ή τη διατήρηση οικονομικής ή οικογενειακής αυτοτέλειας, που κατά κανόνα πραγματοποιείται με το γάμο, ...*».

Επηρεασμένο, προφανώς από την απόφαση αυτή της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, το Δ' Τμήμα του Αρείου Πάγου με την υπ' αριθμό 739/1996⁶⁹ απόφασή του αναγνώρισε πως και η 931, όπως και η 932 ΑΚ, αναφέρεται σε ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του παθόντος, με αποτέλεσμα να μπορεί να επιδικασθεί ενιαίο ποσό για τις δύο αυτές διατάξεις, όπως και έπραξε, αποτελώντας απ' όσο δύναμαι να γνωρίζω, αν όχι την μοναδική, τότε μία από τις πολύ λίγες αποφάσεις που έδωσαν τον χαρακτήρα μη περιουσιακής ζημίας στην καλυπτόμενη από την 931 ΑΚ αξίωση.⁷⁰

Επιπλέον, να σημειωθεί ότι μετά την δημοσίευση της ΟΛΑΠ 15/1990, τα τμήματα του Αρείου Πάγου ακολούθησαν την πλειοψηφία της Ολομέλειας και αναγνωρίζουν στην άγαμη γυναίκα που υπέστη αναπηρία ή παραμόρφωση μόνο δικαίωμα χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης (932 ΑΚ) για την μείωση της δυνατότητας αποκατάστασης με γάμο και όχι ανόρθωση περιουσιακής ζημίας για επαύξηση της προίκας της. Χαρακτηριστική είναι η υπ' αριθμ.

μπορεί να προβάλει την αξίωση αυτή, αλλά μόνο αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, ένεκα μειώσεως της δυνατότητας αποκαταστάσεώς της δια γάμου από την αναπηρία ή την παραμόρφωση αυτής.»

⁶⁹ ΤΝΠ Νόμος

⁷⁰ Βλ. όμως και την αντίθετη θέση, τόσο της θεωρίας όσο και της νομολογίας σε επόμενες αποφάσεις, όπως η ΑΠ 670/2006 Ισοκράτης, που στηριζόμενη στην γραμματική διατύπωση της διάταξης και τον χρησιμοποιούμενο όρο 'αποζημίωση' δεν δέχεται τον χαρακτήρα αυτής ως αξίωση χρηματικής ικανοποίησης για μη περιουσιακή ζημία, καθώς ο νομοθέτης δεν χρησιμοποιεί τον όρο αποζημίωση για την μη περιουσιακή ζημία. Βλ. επίσης Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 166 επ.: «... στις περιπτώσεις όπου προβλέπεται [...] προστασία του ηθικά ζημιωθέντος ο νομοθέτης αποφεύγει τον όρο 'αποζημίωση' και χρησιμοποιεί αντί γι' αυτόν τον όρο 'χρηματική ικανοποίηση' (ΑΚ 299, 59, 932, κ.λπ.)...»

70/1994⁷¹ απόφαση του Δ' Τμήματος του Αρείου Πάγου, η οποία απορρίπτει την ασκηθείσα αναίρεση και επικυρώνει την απόφαση του Εφετείου που έκρινε ως μη νόμιμη την επιδίκαση από το Πρωτοδικείο του ποσού των 3 εκατομμυρίων δραχμών για την αποκατάστασή της διαγάμου, με την αιτιολογία ότι θα έπρεπε αυτό να ζητείται ως χρηματική ικανοποίηση ηθικής βλάβης και όχι ως αποκατάσταση περιουσιακής ζημίας.

3.3.1. Η απόφαση ΑΠ 289/2004⁷² που αναγνώρισε την 931 ΑΚ τον χαρακτήρα αξίωσης χρηματικής ικανοποίησης για την κοινωνική απαξίωση του παθόντος.

Τον χαρακτήρα χρηματικής ικανοποίησης προσέδωσε στην κατά 931 ΑΚ αξίωση και η υπ' αριθμό 289/2004 απόφαση του Β'2 Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου, αλλά όχι χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, η οποία καλύπτεται κατά το 932 ΑΚ. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, η 931 ΑΚ μπορεί να θεμελιώσει ιδιαίτερη αξίωση «αποζημίωσης»,⁷³ αν επιδρά στο κοινωνικό μέλλον του παθόντος. Την έννοια του «μέλλοντος» η απόφαση αυτή την ερμηνεύει δίνοντας της κοινωνικό περιεχόμενο, υπό την έννοια της κοινωνικής εξέλιξης και κοινωνικής ένταξης του παθόντος. Εφόσον αυτή η επίδραση στο κοινωνικό του μέλλον δεν καλύπτεται από τις 929 και 932 ΑΚ, τότε η 931 ΑΚ αποτελεί βάση για την θεμελίωση αυτοτελούς αξιώσεως χρηματικής ικανοποίησης «κατά το μέτρο αποκατάστασης της κοινωνικής του απαξίωσης από την αναπηρία ή παραμόρφωση που υπέστη».

Έτσι, γι' αυτή τη δυσμενή επίδραση στο κοινωνικό μέλλον του παθόντος, σύμφωνα πάντα με την άποψη που εκφράζεται στην εν λόγω αρεοπαγίτική απόφαση, επιδικάζεται ένα εύλογο χρηματικό ποσό ως χρηματική ικανοποίηση παράλληλα προς την χρηματική ικανοποίηση που επιδικάζεται βάσει της 932 ΑΚ για την χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης αυτού.

Η απόφαση αυτή είναι αξιοσημείωτη, διότι προσδίδει στην έννοια της 931 ΑΚ ένα νέο περιεχόμενο που δεν είχε μέχρι τότε διατυπωθεί ξανά.⁷⁴ Μάλιστα, όπως θα δούμε και στην συνέχεια, η άποψη αυτή εκφράστηκε και από την μειοψηφία στην υπ' αριθμό 18/2008 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, η οποία έκρινε σχετικά με την νομική φύση της αξίωσης.

Από την άλλη μεριά, όπως τονίζει και ο Κρητικός⁷⁵, αν και πρόκειται για ενδιαφέρουσα άποψη σχετικά με την κατά 931 ΑΚ, προκαλεί μια σειρά από ερωτήματα που δεν δύναται εύκολα να απαντηθούν. Πρώτα απ' όλα, δεν μπορεί εύκολα να αποδειχθεί ότι η κοινωνική

⁷¹ Ισοκράτης και ΕΕΝ 1995, 41.

⁷² ΝοΒ 2005,284.

⁷³ Εδώ, προφανώς, εννοείται ο όρος «αποζημίωση» με την κυριολεκτική του σημασία, ως αποκατάσταση δηλαδή εν γένει ζημίας, υλικής ή μη, και όχι ως αποκατάσταση αποκλειστικά και μόνο περιουσιακής ζημίας που υπολογίζεται με συγκεκριμένο τρόπο και λειτουργεί ως αντίποδας της χρηματικής ικανοποίησης.

⁷⁴ Βλ. Κρητικό, σε τιμητικό τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, τόμος 1, «Το άρθρο 931 ΑΚ. Μια περιττή διάταξη; Σκέψεις και προβληματισμοί», αρ. II, 2, σελ. 504,.

⁷⁵ Βλ. Κρητικό, ό.π.

απαξίωση που υφίσταται από την αναπηρία ή παραμόρφωση ο παθών δεν καλύπτεται από την κατά 932 ΑΚ, δεδομένης της τόσο ευρείας διατύπωσής της, που καλύπτει κάθε μορφή μη περιουσιακής ζημίας.⁷⁶ Κατά δεύτερον, ερωτάται, ποιος ο λόγος ώστε να προβλεφθεί αυτή η κοινωνική αποκατάσταση με μια νέα διάταξη πέραν του 932 ΑΚ, και μάλιστα με τρόπο όχι και τόσο σαφή; Δεν είναι φυσιολογικό να θέλησε ο νομοθέτης να προβλέψει σε διαδοχικά άρθρα δύο διαφορετικά είδη χρηματικής ικανοποίησης, ήτοι αφενός για την κοινωνική απαξίωση του παθόντος αναπηρία ή παραμόρφωση και αφετέρου για την ηθική βλάβη που αυτός υπέστη από την ίδια αιτία. Έτσι, με αυτά τα επιχειρήματα, ο Κρητικός ασκεί κριτική και θεωρεί ότι δεν είναι ορθή η άποψη που εκφράζεται από την νομολογία στην εν λόγω απόφαση σχετικά με την νομική φύση της αξίωσης.

3.4. Η κρατούσα νομολογία μετά την τροποποίηση

Πέραν τούτων, η πλειοψηφία της νομολογίας εξακολουθεί και μετά την τροποποίηση του 1983 να συνδέει την αξίωση με περιουσιακή ζημία. Έτσι, σε συνδυασμό με την άποψη της νομολογίας περί αυτοτέλειας της αξίωσης, η κρατούσα άποψη μπορούμε να πούμε ότι αναγνωρίζει στην 931 ΑΚ την βάση θεμελίωσης μιας αυτοτελούς αξίωσης αποζημίωσης για τις δυσμενείς οικονομικές-υλικές συνέπειες που προκαλεί η αναπηρία και η παραμόρφωση λόγω μιας αδικοπραξίας στο μέλλον του ατόμου, ανεξαρτήτως φύλου.⁷⁷ Πρόκειται για μελλοντική, αλλά μη δυνάμενη να προσδιορισθεί επακριβώς περιουσιακή ζημία, αφού η αναπηρία ή παραμόρφωση θα προκαλέσει στο μέλλον βάσιμες δυσχέρειες στην επαγγελματική-οικονομική του πρόοδο. Τίθεται ως προϋπόθεση, βέβαια, αφενός να προκαλείται ζημία ως συνέπεια της αναπηρίας ή παραμόρφωσης και όχι απλώς της ανικανότητας του παθόντος για εργασία και της εξ αυτής αποκόμισης εισοδημάτων, και αφετέρου η προκληθείσα ζημία να μην μπορεί να καλυφθεί από τις αξιώσεις που θεμελιώνονται στα άρθρα 929 ΑΚ και 932 ΑΚ.

Έτσι, γίνεται δεκτό από τη νομολογία, ότι η αναπηρία ή παραμόρφωση δύναται να προκαλέσει στον παθόντα υλική ζημία πέραν αυτής που αποκαθίσταται με βάση το 929 ΑΚ. Το 931 ΑΚ καλύπτει αυτή την μέλλουσα περιουσιακή ζημία που προκαλείται ως συνέπεια της αναπηρίας ή παραμόρφωσης και δεν συναρτάται με την μείωση της ικανότητας προς εργασία και την εντεύθεν απόκτηση εισοδημάτων. Είναι αξιοσημείωτο ότι στις δικαστικές αποφάσεις που κρίνουν την από το άρθρο 931 ΑΚ αξίωση, αν και γίνεται δεκτό ότι η αξίωση αφορά μελλοντική περιουσιακή ζημία, γίνεται πάντα διάκριση όχι μόνο με την ζημία που καλύπτεται

⁷⁶ Βλ. την 932 ΑΚ που ρητά αναφέρει την εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης για τις περιπτώσεις προσβολής της υγείας.

⁷⁷ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1009/2013 Ισοκράτης· ΑΠ 1058/2008 Ισοκράτης· ΑΠ 330/2005 Ισοκράτης· ΑΠ 197/2004 Ισοκράτης· ΑΠ 840/1998 ΝοΒ 2000, 34· ΕφΑθ 1291/1993 ΕπιθΣυγκΔ 1993, 254· ΜΠρΑθ 1595/2002 Ισοκράτης.

από την αξίωση του άρθρου 929 ΑΚ, αλλά και από την αξίωση του 932 ΑΚ για την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. Φαίνεται, πιθανόν, ότι και τα δικαστήρια δεν νιώθουν πολύ ασφαλή και βέβαια για την νομική φύση της αξίωσης αυτής και γι' αυτό το λόγο αισθάνονται την ανάγκη να την διαχωρίσουν και από την ηθική βλάβη, αν και μόλις λίγες περιόδους πιο πάνω εντός της ίδιας απόφασης, στην μείζονα πρόταση, μπορεί να έχουν δεχτεί ότι πρόκειται για αξίωση αποκατάστασης υλικής ζημίας.⁷⁸

Κατ' ουσίαν, λοιπόν, όταν εφαρμόζεται η διάταξη υπό της νέα της μορφή, επιδικάζεται στον παθόντα ένα εφάπαξ πρόσθετο χρηματικό ποσό για τις δυσχέρειες που θα δημιουργηθούν στην επαγγελματική και οικονομική πρόοδό του, χωρίς να διακρίνεται το ποσό κατά περίπτωση για τη μείωση των δυνατοτήτων στην επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική εξέλιξη του θύματος, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην μείζονα πρόταση των περισσότερων αποφάσεων. Η πρακτική αυτή, όμως, δεν συνάδει με τον περιουσιακό χαρακτήρα της αξίωσης, καθώς η υλική ζημία υπολογίζεται με συγκεκριμένο τρόπο, και ως εκ τούτου το σχετικό κονδύλιο αποζημίωσης θα έπρεπε να αναλύεται με σαφή τρόπο.

Όσον αφορά την πληρότητα και το ορισμένο των αγωγών με τις οποίες επιδιώκεται αποζημίωση κατά το 931 ΑΚ, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Αρείου Πάγου που δημοσιεύονταν μέχρι την ΑΠ 670/2006 (με την οποία έγινε η αρχή για μια στροφή στη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου) και τις οποίες, όπως είναι φυσικό, ακολουθούσαν και τα δικαστήρια της ουσίας, έπρεπε να αναφέρεται κατά τρόπο σαφή και ορισμένο η ζημία, την οποία έπαθε ο ενάγων, πέραν από αυτή που ζήτησε ή πρόκειται να ζητήσει στο μέλλον με βάση τα άρθρα 929 και 932 ΑΚ, και η οποία είναι συνέπεια ειδικά της αναπηρίας ή παραμόρφωσης και όχι απλώς της ανικανότητας προς εργασία. Για να είναι ορισμένο το αίτημα της αγωγής η νομολογία αυτή απαιτεί να εκτίθενται συγκεκριμένα στοιχεία που συγκροτούν την έννοια της αναπηρίας ή της παραμόρφωσης, ο τρόπος με τον οποίο αυτή αποκλείει ή περιορίζει την επαγγελματική, οικονομική ή κοινωνική εξέλιξη του παθόντος, καθώς και ποία και πόση είναι η ζημία που υφίσταται αυτός εξαιτίας της αναπηρίας. Το αποτέλεσμα αυτής της στάσης της νομολογίας ήταν να οδηγούνται οι περισσότερες αγωγές στην απόρριψη λόγω αοριστίας, καθώς δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί εκ των προτέρων τις περισσότερες φορές ποία και πόση θα είναι η ζημία που θα υποστεί ο παθών λόγω της αναπηρίας ή παραμόρφωσης, όταν μάλιστα η ζημία αυτή λόγω

⁷⁸ Βλ. χαρακτηριστικά στην ΑΠ 1073/2001 ΧρΙΔ 2001, 700 που διατυπώνει ρητά την άποψη περί της περιουσιακής φύσης της αξίωσης: «Η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ αφορά αυτοτελή αξίωση για την αποκατάσταση μελλοντικής περιουσιακής ζημίας, η οποία δεν καλύπτεται από το άρθρο 929 ή το άρθρο 932 ΑΚ.» σε άλλες αποφάσεις όπως η ΑΠ 330/2005 Ισοκράτης, υπάρχει η ίδια διατύπωση ελαφρώς παραλλαγμένη: «...η αναπηρία ή παραμόρφωση, εκτός από την επίδραση που μπορεί να ασκήσει στις παροχές που προβλέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 929 και 932 ΑΚ, μπορεί να θεμελιώσει και αυτοτελή αξίωση για αποζημίωση, αν επιδράς στο οικονομικό επαγγελματικό μέλλον του, και δεν μπορεί να καλυφθεί εντελώς με τις παροχές που προβλέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 929 και 932 ΑΚ.»

«διαζόντων περιστατικών» που συντρέχουν, είναι πέραν της ζημίας που αποκαθίσταται με βάση τα άρθρα 929 και 932 ΑΚ.

Οι αυστηρές αυτές προϋποθέσεις, τις οποίες έθετε η νομολογία για την πληρότητα της αγωγής που επιδίωκε την εκ του άρθρου 931 ΑΚ αποζημίωση, κάμπτονταν μόνο σε μια περιορισμένη σειρά αποφάσεων, στις οποίες οι αγωγές κρίνονταν ως ορισμένες και επιδικαζόταν το αιτούμενο ποσό αποζημίωσης μάλλον από λόγους επιείκειας, όπως διαπιστώνει ο Κρητικός.⁷⁹ Η άποψη αυτή υποστηρίζεται διότι δεν παρουσιάζουν καμία διαφοροποίηση ως προς το ορισμένο των ισχυρισμών τους σε σχέση με αυτές που απορρίπτονται ως αόριστες.

Πέραν τούτου βλέπουμε ότι η νομολογία δεν είχε σταθεροποιηθεί πλήρως ως προς την ερμηνεία και την εφαρμογή της 931 ΑΚ. Παραδείγματος χάριν, στην απόφαση ΑΠ 1073/2001⁸⁰ κρίνεται ως ορισμένο το αίτημα για αποζημίωση του ενάγοντος, ο οποίος υπέστη λόγω ενός αυτοκινητικού ατυχήματος α) κρανιοεγκεφαλική κάκωση, β) ακρωτηριαστικό τραυματισμό αριστεράς χειρός και αριστεράς κνήμης και γ) υπερκονδύλιο κάταγμα δεξιού μηριαίου και ως εκ τούτου κατέστη ανάπηρος και «μονίμως ολικά ανίκανος για εργασία». Κατά τον χρόνο του ατυχήματος ήταν στην ηλικία των 44 ετών και ζήτησε, πέραν την επιδικασθείσας θετικής ζημίας και των διαφυγόντων κερδών, το ποσό των 10 εκατομμυρίων δραχμών ως πρόσθετη κατ' άρθρο 931 ΑΚ αποζημίωση. Το Εφετείο απέρριψε το κονδύλιο της αγωγής σχετικά με το 931 ΑΚ ως αόριστο, καθώς δεν εκτίθεται στην αγωγή *«ο τρόπος με τον οποίο θα επιδράσει η ανωτέρω αναπηρία και παραμόρφωσή του στο μέλλον, ποια θα είναι η υλική ζημία αυτής, η οποία κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων θα επέλθει στο μέλλον και με την άθροιση ποιων κονδυλίων προκύπτει το ποσό των 10.000.000 δραχμών.»* Έτσι όπως έκρινε το Εφετείο, ακολούθησε ουσιαστικά την κρατούσα στην νομολογία του Αρείου Πάγου άποψη. Ωστόσο, ο Άρειος Πάγος αναίρεσε την απόφαση του Εφετείου, κρίνοντας ότι η αγωγή κατά το κονδύλιο αυτό *«είναι αρκετά ορισμένη, αφού εκτίθενται σε αυτή συγκεκριμένα στοιχεία που συγκροτούν την έννοια της αναπηρίας και παραμορφώσεως και ο τρόπος με τον οποίο τέτοια συνέπεια αποκλείει την επαγγελματική, οικονομική εξέλιξη του ενάγοντος, ...αναφέρεται δε περαιτέρω κατά τρόπο σαφή και ορισμένο η ζημία, την οποία έπαθε ο ενάγων ήτοι το ποσό των 10.000.000 δραχμών, πέρα της αποζημιώσεως που ζήτησε λόγω ανικανότητας προς εργασία και για τις άλλες αιτίες. Άλλα περιστατικά και αριθμητικά στοιχεία (άθροιση κονδυλίων, από τα οποία να προκύπτει το αιτούμενο ποσό κλπ) δεν απαιτούνται για το ορισμένο της αγωγής, αφού το ποσό ζητείται και επιδικάζεται ως πρόσθετο συνολικό κεφάλαιο αποζημιώσεως, χωρίς να απαιτείται να γίνεται*

⁷⁹ Βλ. *Κρητικό*, σε τιμητικό τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, τόμος 1, «Το άρθρο 931. Μια περιττή διάταξη; Σκέψεις και προβληματισμοί», σελ. 512.

⁸⁰ ΧρΙΔ 2001, 700 με σχόλιο Γ. Ιατρού.

μερικότερη διάκριση κατά ποσό για τη μείωση των δυνατοτήτων της επαγγελματικής και οικονομικής εξέλιξης του ενάγοντος, ...)»

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι ο Άρειος Πάγος, ενώ στην αρχή της απόφασης αναγνωρίζει ότι η 931 ΑΚ αφορά αυτοτελή αξίωση για την αποκατάσταση μελλοντικής περιουσιακής ζημίας, η οποία δεν καλύπτεται από τα άρθρα 929 και 932 ΑΚ, δέχεται ως ορισμένη την αγωγή στην οποία ο ενάγων ισχυρίζεται ότι η αναπηρία και παραμόρφωση «θα δυσκολέψουν τις μελλοντικές, κοινωνικές, οικογενειακές και λοιπές σχέσεις και συναναστροφές του» και «ότι η παραμόρφωση θα δημιουργεί ισοβίως δυσμενείς ψυχολογικές επιδράσεις». Η επικαλούμενη από τον ενάγοντα επίδραση της αναπηρίας και παραμόρφωσης αποτελεί, προφανώς, μη περιουσιακή ζημία, η οποία ικανοποιείται σύμφωνα με το 932 ΑΚ, και πάντως όχι στο πλαίσιο της πρόσθετης αποζημίωσης για περιουσιακή ζημία κατά το 931 ΑΚ.⁸¹

Αντίστοιχη περίπτωση είναι και αυτή της ΑΠ 330/2005,⁸² σύμφωνα με την οποία το Εφετείο είχε απορρίψει ως αόριστη την αγωγή του ενάγοντος, 27 ετών, ο οποίος ζητούσε το ποσό των 40 εκατομμυρίων δραχμών ως αποζημίωση λόγω της προκληθείσης αναπηρίας και παραμόρφωσης με βάση το 931 ΑΚ και συγκεκριμένα επικαλούνταν την «*σοβαρότατη αρνητική επίδραση στην προσωπικότητα και στο μέλλον του*» από την αναπηρία και παραμόρφωση, καθώς «*αφανίζουν την προοπτική γάμου και δημιουργία οικογένειας*». Τα στοιχεία, όμως, αυτά δεν συνθέτουν την έννοια της επίδρασης στο οικονομικό-επαγγελματικό μέλλον, αλλά αντιθέτως αφορούν στοιχεία μη περιουσιακά που καλύπτονται από την αξίωση του 932 ΑΚ. Επίσης, ισχυρίζεται στην αγωγή του ότι λόγω του τραυματισμού του δεν είναι σε θέση να εκπληρώσει τον σκοπό του που είναι να απασχοληθεί στο εμπορικό ναυτικό, δεδομένου ότι παλαιότερα είχε απασχοληθεί στο πολεμικό ναυτικό, από την οποία νέα εργασία θα αποκόμιζε ετησίως 2 εκατομμύρια δραχμές περισσότερα απ' αυτά που κερδίζει από την τελευταία του εργασία (σε βιομηχανική εταιρεία). Ο δεύτερος αυτός ισχυρισμός, αν και αφορά το επαγγελματικό-οικονομικό μέλλον του, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πληροί τις προϋποθέσεις πληρότητας και ορισμένου της αγωγής που θέτει η νομολογία για την αξίωσης του 931 ΑΚ. Ωστόσο, ο Άρειος Πάγος με την προαναφερθείσα απόφασή του αναίρεσε την εφετειακή απόφαση που απέρριπτε ως αόριστη την αγωγή ως προς το κονδύλιο αυτό, θεωρώντας την ως πλήρως ορισμένη και περιέχουσα όλα τα απαιτούμενα στοιχεία.

Από την άλλη μεριά είναι πολλά τα παραδείγματα των δικαστικών αποφάσεων που απορρίπτουν ως αόριστη την αγωγή με την οποία επιδιώκεται η πρόσθετη αποζημίωση για

⁸¹ Βλ. και το σχόλιο *Ιατρού* στην ΑΠ 1073/2001 ΧρΙΔ 2001, 700, ιδιαιτέρως αρ. 3, σελ. 702επ., που εκφράζει την άποψη ότι στην κρατούσα στην νομολογία άποψη λανθάνει κατ' ουσίαν η επιδίκαση μέλλουσας ηθικής βλάβης με βάση την 931 ΑΚ.

⁸² ΤΝΠ Ισοκράτης

μελλοντική περιουσιακή ζημία, αποτελώντας τον κανόνα στη νομολογία πριν την στροφή αυτής μετά την έκδοση της ΑΠ 670/2006 και έπειτα. Η νομολογία δεν εξειδίκευε ποια είναι αυτά τα ιδιαίτερα περιστατικά που απαιτούνται να αναφέρονται στην αγωγή και τα οποία συνιστούν την έννοια της αναπηρίας ή παραμόρφωσης και τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο η κατάσταση αυτή επηρεάζει δυσμενώς το μέλλον του προκαλώντας του την ιδιαίτερη αυτή ζημία που καλύπτει το άρθρο 931 ΑΚ.⁸³

3.5. Η απόφαση ΑΠ 670/2006

Η πορεία αυτή της νομολογίας άλλαξε με την υπ' αριθμ. 670/2006⁸⁴ απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου με την οποία υιοθετήθηκε μια διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση στην 931 ΑΚ. Ο Άρειος Πάγος απέδωσε μεγαλύτερη σημασία στην ανάγκη προστασίας του παθόντα αναπηρία ή παραμόρφωση, προσπαθώντας να υπερνικήσει τα προβλήματα που παρουσιάζονταν μέχρι τότε στην εφαρμογή της διάταξης.

Στην απόφαση αυτή, η 931 ΑΚ νοείται ως διάταξη που παρέχει στον παθόντα αναπηρία ή παραμόρφωση την βάση θεμελίωσης αξίωσης μιας επιπρόσθετης παροχής, η οποία υπολογίζεται ευλόγως από το δικαστήριο, εφόσον επηρεάζεται το μέλλον του παθόντος λόγω της προκληθείσης αυτής κατάστασης από την αδικοπραξία. Ο Άρειος Πάγος εκφράζεται ρητά για την νομική φύση της παροχής αυτής, κρίνοντας ότι *«δεν αποτελεί αποζημίωση, εφόσον η τελευταία εννοιολογικώς συνδέεται με την επίκληση και απόδειξη ζημίας περιουσιακής, δηλαδή διαφοράς μεταξύ της περιουσιακής καταστάσεως μετά το ζημιογόνο γεγονός και εκείνης που θα υπήρχε χωρίς αυτό»*. Και συνεχίζει παραπέμποντας για την αξίωση περιουσιακής ζημίας συνεπεία της ανικανότητας προς εργασία λόγω της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στην 929 ΑΚ, η οποία αποτελεί βάση θεμελίωσης αξιώσεως για διαφυγόντα εισοδήματα.

Δεν είναι δυνατόν να μην γίνει αντιληπτό το γεγονός ότι, παρ' ότι το Ανώτατο Δικαστήριο αναφέρει ρητά ότι δεν πρόκειται για αποζημίωση με την έννοια της αποκατάστασης ζημίας που υπολογίζεται συγκεκριμένα με την θεωρία της διαφοράς, δηλαδή είτε μείωση του ενεργητικού της περιουσίας του παθόντος (θετική ζημία) είτε αποτροπή αύξησής του (αποθετική ζημία), ωστόσο αποφεύγει να χαρακτηρίσει την «χρηματική αυτή παροχή», την οποία αποσυνδέει και από την κατά 932 ΑΚ αξίωση για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.⁸⁵ Επομένως, θα

⁸³ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 197/2004 Νόμος· ΕφΘεσ 347/2000 Νομοτέλεια· ΕφΘεσ 215/2000 Ισοκράτης· ΕφΛαρ 694/1996 Δίκη 1998, 278 με παρατηρήσεις Κ. Μπέη.

⁸⁴ ΕπιδικΙΑ 2006, 233, Νόμος· Αξίζει να σημειωθεί ότι Πρόεδρος της σύνθεσης του Δ' Τμήματος του Αρείου Πάγου που εξέδωσε την απόφαση αυτή ήταν ο Αθανάσιος Κρητικός, ο οποίος έχει ασχοληθεί κατά κόρον με την διάταξη αυτή και την ερμηνεία της από διάφορες θέσεις και σε πληθώρα κειμένων είτε άρθρων, είτε συγγραμμάτων.

⁸⁵ ΑΠ 670/2006, Νόμος· «Είναι πρόδηλο, ότι η κατά την ΑΚ 931 αξίωση είναι διαφορετική: α) από την κατά την 929 ΑΚ αξίωση για διαφυγόντα εισοδήματα του παθόντος που κατ' ανάγκη συνδέεται με επίκληση και απόδειξη

μπορούσαμε να πούμε, ότι το Ακυρωτικό δεν λαμβάνει σαφή θέση σχετικά με την νομική φύση της ζημίας που αποκαθίσταται βάσει της κατά 931 ΑΚ αξίωσης, αρκούμενο στο να την χαρακτηρίζει με τους γενικούς όρους «χρηματική παροχή» ή «εύλογο χρηματικό ποσό χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία».

Τα πρώτα δείγματα προς την στροφή αυτή της νομολογίας είχαν γίνει εμφανή και σε προηγούμενες αποφάσεις, στις οποίες φαίνεται να κάμπτεται ο απαιτούμενος βαθμός δικονομικής βεβαιότητας ως προς την επέλευση της ζημίας συνεπεία της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο μέλλον. Έτσι, έκριναν παραδείγματος χάριν η ΑΠ 1073/2001⁸⁶, όπως επίσης και οι ΑΠ 1599/2002,⁸⁷ ΑΠ 122/2006⁸⁸, που δέχθηκαν ότι δεν απαιτείται βεβαιότητα δυσμενούς επιρροής της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο μέλλον, αλλά αρκεί και απλή δυνατότητα κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων.⁸⁹ Με αυτόν τον τρόπο, κάμπτεται η απαιτούμενη από την παλαιότερη νομολογία πλήρης απόδειξη της μέλλουσας ζημίας, η οποία επιβάλλεται κατά το σύστημα της αυστηρής απόδειξης που ισχύει στην πολιτική δικονομία. Ωστόσο, αν και εκφράζεται ρητά ότι δεν χρειάζεται να υπάρχει βεβαιότητα επέλευσης της ζημίας στο μέλλον και αρκεί η απλή δυνατότητα, στην συνέχεια του κειμένου των αποφάσεων αναφέρεται ότι στοιχείο του ορισμένου της αγωγής είναι η αναφορά της ζημίας κατά τρόπο σαφή και ορισμένο, με συνέπεια να έχει το ίδιο αποτέλεσμα που είχαν και οι προηγούμενες αποφάσεις των δικαστηρίων, όσον αφορά την εφαρμογή της διάταξης και το ορισμένο της αγωγής.

Από την απόφαση, όμως, με αριθμό 670/2006 του Αρείου Πάγου και έπειτα, το Ακυρωτικό δικαστήριο αποσυνέδεσε την αναπηρία ή παραμόρφωση από την πρόκληση συγκεκριμένης περιουσιακής ζημίας, η οποία σε πολλές περιπτώσεις –κατά την διατύπωση της απόφασης- είναι αδύνατον να προσδιοριστεί, ακόμα και εκ των υστέρων.

Επιπρόσθετα, ένα δεύτερο στοιχείο, το οποίο αποτέλεσε σημαντικότερη εξέλιξη της νομολογίας, συνιστά η ανάδειξη με την απόφαση αυτή της αναπηρίας και παραμόρφωσης ως προσβολών προεχόντων εννόμων αγαθών που προστατεύονται από την 931 ΑΚ, και συγκεκριμένα των δικαιωμάτων στην υγεία και την σωματική ακεραιότητα, τα οποία απολαύουν συνταγματικής προστασίας σύμφωνα με τις παραγράφους 3 και 6 του άρθρου 21 του

συγκεκριμένης περιουσιακής ζημίας λόγω της ανικανότητας του παθόντος προς εργασία και β) από την κατά την ΑΚ 932 χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.»

⁸⁶ ΧρΙΔ 2001, 700.

⁸⁷ ΤΝΠ ΕλλΔνη 44, 416.

⁸⁸ ΤΝΠ Νόμος

⁸⁹ Το ίδιο γίνεται δεκτό κατά την εφαρμογή της § 1326 αυστρΑΚ, όπου αρκεί η αφηρημένη απλή δυνατότητα της δυσμενούς επίδρασης στο καλύτερο μέλλον του παθόντος («Das Gesetz verlangt bloß die abstrakte Möglichkeit der Verhinderung besseren Fortkommens»). Βλ. *Reischauer* σε *Rummel-Kommentar* § 1326 ABGB, αρ. 7, σελ. 342.

Συντάγματος.⁹⁰ Η απόφαση αναφέρεται, μάλιστα, στη θεωρία της τριτενέργειας των συνταγματικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με την οποία τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα αναπτύσσουν την προστατευτική τους ενέργεια όχι μόνο στις κάθετες σχέσεις μεταξύ του Κράτους και των πολιτών, αλλά και στις οριζόντιες σχέσεις μεταξύ των πολιτών, στις οποίες προσιδιάζουν.⁹¹ Οι δικαστικές αποφάσεις αναγνωρίζουν πλέον κατ' αυτόν τον τρόπο στο άρθρο 931 ΑΚ την εισαγωγή της συνταγματικής προστασίας για την αναπηρία και παραμόρφωση ως βλάβη του αυτοτελούς εννόμου αγαθού της υγείας και του ανθρωπίνου σώματος στο ιδιωτικό δίκαιο, παρέχοντας μια πρόσθετη χρηματική παροχή για την προσβολή αυτών των εννόμων αγαθών, «χωρίς αναγκαίως η προστασία αυτή να συνδέεται με αδυναμία πορισμού οικονομικών ωφελημάτων ή πλεονεκτημάτων»⁹². Αποσυνδέουν, δηλαδή, την «χρηματική παροχή» που επιδικάζεται με βάση την 931 ΑΚ από την ύπαρξη συγκεκριμένης περιουσιακής ζημίας και γι' αυτό το λόγο δεν την ονομάζουν αποζημίωση (=αποκατάσταση συγκεκριμένης, πλήρως αποδεδειγμένης περιουσιακής ζημίας που συνδέεται αιτιωδώς με τον νόμιμο λόγο ευθύνης) υπερπηδώντας τα δογματικά προβλήματα που παρουσίαζε η μέχρι τότε λύση που έδινε η νομολογία.

3.6. Η απόφαση ΟΛΑΠ 18/2008

Η νέα ερμηνευτική προσέγγιση που υιοθετήθηκε από την ΑΠ 670/2006, συμπληρώθηκε εν μέρει με την υπ' αριθμό 18/2008 απόφαση της Ολομέλειας του Ανωτάτου Δικαστηρίου, με την οποία η νομολογία εκφράσθηκε ρητά αναφορικά με την νομική φύση της αξίωσης.⁹³ Ωστόσο, σε μερικά ζητήματα η γνώμη της Ολομέλειας διαφοροποιείται από την εκφραζόμενη στην ΑΠ 670/2006 άποψη. Η Ολομέλεια αποφάνθηκε, λοιπόν, με την παραπάνω απόφαση ότι η 931 ΑΚ αφορά αποκλειστικά αποκατάσταση μελλοντικής περιουσιακής ζημίας, και δεν έχει τον

⁹⁰ Σύνταγμα άρθρο 21 παρ. 3: «Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας, και για την περίθαλψη των απόρων.»

Άρθρο 21 παρ. 6: «Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας.»

⁹¹ Για τη θεωρία της τριτενέργειας βλ. αντί άλλων Κ. Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, §5B, σελ. 60

⁹² Βλ. διατύπωση της ΑΠ 670/2006 ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁹³ Η ΑΠ 670/2006 μιλούσε για προστασία της υγείας και του σώματος ως αυτοτελών συνταγματικά προστατευόμενων εννόμων αγαθών και για δυσμενή επίδραση στο οικονομικό μέλλον του παθόντος από την αναπηρία ή παραμόρφωση, χωρίς να εκφράζεται ρητά σχετικά με τη νομική φύση της καλυπτόμενης από τη σχετική αξίωση ζημίας. Το ζήτημα έχει, όπως θα δούμε και στην συνέχεια της εργασίας, μεγάλη πρακτική σημασία στο χώρο του εργατικού δικαίου, καθώς στις περιπτώσεις των εργατικών ατυχημάτων (ν. 551/1915), απαλλάσσεται ο εργοδότης από την ευθύνη του προς αποζημίωση για τις υλικές ζημιές, εάν δεν φέρει δόλο ως προς την πρόκληση της ζημίας, αφού υπεισέρχεται το ΙΚΑ, εφόσον ο εργαζόμενος είναι ασφαλισμένος στο ΙΚΑ (ΑΝ 1846/1951). Αντιθέτως, εξακολουθεί να ευθύνεται για την μη περιουσιακή ζημία ανεξαρτήτως πταίσματος. Συνεπώς, εξαρτάται από την νομική φύση της αξίωσης κατά 931 ΑΚ το εάν θα μπορεί να εναχθεί ο εργοδότης με βάση αυτή την διάταξη, ή εάν απαλλάσσεται, εφόσον την θεωρήσουμε περιουσιακή ζημία.

χαρακτήρα της χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη, η οποία ικανοποιείται κατά τις προϋποθέσεις της 932 ΑΚ.

Ως επιχείρημα προς το συμπέρασμα αυτό χρησιμοποιείται η διατύπωση της διάταξης, η οποία μιλά για «αποζημίωση», με συνέπεια να μην μπορεί να θεμελιωθεί σε αυτή αξίωση για χρηματική ικανοποίηση ηθικής βλάβης.⁹⁴

Από την άλλη μεριά, απαραίτητο είναι να αναφερθούμε και στην μειωηφούσα γνώμη, η οποία υπήρξε ισχυρότατη στην απόφαση αυτή, καθώς οκτώ από τα μέλη της σύνθεσης του δικαστηρίου είχαν διαφορετική άποψη, θεωρώντας ότι η αξίωση από την 931 ΑΚ είναι αξίωση χρηματικής ικανοποίησης του παθόντος «κατά το μέτρο αποκατάστασης της κοινωνικής του απαξίωσης από την αναπηρία ή παραμόρφωση που υπέστη». Η άποψη αυτή αποτελεί ουσιαστικά επανάληψη της ερμηνευτικής εκδοχής που είχε εκφρασθεί με την ΑΠ 289/2004⁹⁵ απόφαση του Ακυρωτικού, η οποία είχε επίσης αποφανθεί ότι η 931 ΑΚ αφορά αξίωση χρηματικής ικανοποίησης για την κοινωνική απαξίωση του παθόντος λόγω της αναπηρίας ή παραμόρφωσης, η οποία δεν καλύπτεται ούτε από την κατά την 932 ΑΚ χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, ούτε από την αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας κατά το 929 ΑΚ.

Τελικά η εν λόγω απόφαση της Ολομέλειας τάχθηκε υπέρ του περιουσιακού χαρακτήρα της αξίωσης, παραλλάσσοντας την άποψη που είχε εκφρασθεί με την ΑΠ 670/2006⁹⁶, η οποία μιλούσε για επιδίκαση ευλόγου χρηματικής παροχής εκ της 931 ΑΚ, χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία και χωρίς σαφή θέση για τη νομική φύση της χρηματικής αυτής παροχής αποφεύγοντας να την ονομάσει «αποζημίωση», όρος που συνηθίζεται για την αποκατάσταση συγκεκριμένης περιουσιακής ζημίας. Το ζήτημα έχει απτή πρακτική σημασία στο χώρο του εργατικού δικαίου, όπως θα δούμε στην επόμενη παράγραφο της εργασίας.

3.7. Πρακτική σημασία της νομικής φύσης στο εργατικό δίκαιο

Η συζήτηση γύρω από τη νομική φύση της αξίωσης που ιδρύεται σύμφωνα με την 931 ΑΚ αποκτά ιδιαίτερη σημασία στον χώρο του εργατικού δικαίου.

Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 34 παρ. 2 και 60 παρ. 3 του ΑΝ 1846/51⁹⁷ «Περί Κοινωνικών Ασφαλίσεων», συνάγεται ότι, όταν ο εργαζόμενος υπάγεται στην ασφάλιση του

⁹⁴ Βλ. ΟΛΑΠ 18/2008 Ισοκράτης: «Η κατά τα άνω, όμως, αυτοτελής αξίωση αφορά στον καθορισμό και μόνο αποζημιώσεως για περιουσιακή ζημία και μάλιστα μελλοντική και όχι για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, η οποία αποκαθίσταται κατά το άρθρο 932 ΑΚ και η οποία δεν μπορεί να βρει έρεισμα και στην διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, στην οποία γίνεται λόγος για «αποζημίωση»».

⁹⁵ ΝοΒ 2005, 284.

⁹⁶ ΤΝΠ Ισοκράτης

⁹⁷ Άρθρο 34 παρ. 2 του ΑΝ 1846/51: «Εαν δια δικαστικής αποφάσεως βεβαιούται, ότι το ατύχημα εν τη εκτελέσει της εργασίας ή εξ αφορμής αυτής, οφείλεται εις δόλον του εργοδότη, ή του υπ' αυτού προστηθέντος προσώπου, ο εργοδότης υποχρεούται όπως καταβάλει :

ΙΚΑ και υποστεί ατύχημα κατά την εκτέλεση ή εξ αφορμής της εργασίας του, ο εργοδότης απαλλάσσεται από κάθε υποχρέωση αποζημιώσεώς του, τόσο ως προς την προκύπτουσα από το κοινό δίκαιο ευθύνη προς αποζημίωση (άρθρα 297, 298, 914, 922, 928, 929 ΑΚ) όσο και από την ειδική αποζημίωση που προβλέπεται στο άρθρο 3 του Ν. 551/15⁹⁸ για την ευθύνη από εργατικά ατυχήματα, καθώς ο ασφαλιστικός φορέας καλύπτει την αποζημίωση του παθόντος. Ο εργοδότης, ωστόσο, δεν απαλλάσσεται όταν βαρύνεται με δόλο ως προς την επέλευση του ατυχήματος και υποχρεούται να αποδώσει στον παθόντα τη χρηματική διαφορά μεταξύ του ποσού της αποζημίωσης κατά το κοινό δίκαιο και του ολικού ποσού των παροχών που χορηγούνται από το ΙΚΑ.⁹⁹ Επίσης, η προβλεπόμενη αυτή απαλλαγή του εργοδότη αφορά μόνο την αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας, με αποτέλεσμα να εξακολουθεί να ευθύνεται κατά το 932 ΑΚ σε χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του παθόντος, με μόνη προϋπόθεση την ύπαρξη οποιαδήποτε μορφής αμέλειας του εργοδότη ή των προσώπων που αυτός έχει προστήσει στην υπηρεσία του (922 ΑΚ)¹⁰⁰, καθώς στην περίπτωση αυτή δεν αρκεί η ειδική αμέλεια που προβλέπεται στο άρθρο 16 του Ν. 551/1915, και χρειάζεται πταίσμα του εργοδότη κατά τις απαιτήσεις του 914 ΑΚ.¹⁰¹

Επομένως, γίνεται σαφές, ότι εάν δεχτούμε ότι η 931 ΑΚ καλύπτει «περιουσιακή ζημία και μόνο»¹⁰², τότε ο εργοδότης απαλλάσσεται της ευθύνης του και δεν οφείλει την ιδιαίτερη αυτή αποζημίωση που θεμελιώνεται στη διάταξη αυτή, όταν ο εργαζόμενος είναι ασφαλισμένος στον ΙΚΑ, και ήδη ΕΦΚΑ. Αντιθέτως, εάν δεχθούμε την θέση της μειοψηφίας στην ΟΛΑΠ 18/2008 αναγνωρίζοντας στην 931 ΑΚ αξίωση χρηματικής ικανοποίησης για την κοινωνική απαξίωση του παθόντος λόγω της αναπηρίας ή παραμόρφωσης που προκλήθηκε από το εργατικό ατύχημα ή εν γένει οποιαδήποτε μορφή μη περιουσιακής ζημίας, τότε η ευθύνη του εργοδότη βάσει της

α) Εις το Ι.Κ.Α. πάσαν την δαπάνην τούτου, την προκληθείσαν εκ της λόγω του ατυχήματος χορηγήσεως παροχών και

β) Εις τον παθόντα ή εν περιπτώσει θανάτου τούτου εις τα κατά το άρθρο 28 πρόσωπα, την διαφοράν μεταξύ του ποσού της κατά τον Αστικόν Κώδικα ανηκούσης αυτοίς αποζημιώσεως και του ολικού ποσού των κατά τον παρόντα νόμον χορηγητέων αυτοίς παροχών.

Δια κανονισμού ορισθήσεται ο τρόπος υπολογισμού των εν εδ. α' της παραγράφου ταύτης δαπανών.»

Άρθρο 60 παρ. 3 ΑΝ 1846/51: 3. «Εις περίπτωσιν ανικανότητος προς εργασίαν ή θανάτου, οφειλομένου εις ατύχημα εκ βιαίου συμβάντος επελθόντος εν τη εκτελέσει της εργασίας ή εξ αφορμής αυτής, εάν ο παθών περιλαμβάνεται μεταξύ των ασφαλιστέων κατά τον παρόντα νόμον προσώπων ή εν περιπτώσει θανάτου του, τα εν άρθρω 28 παρ.6 αναφερόμενα πρόσωπα, δικαιούνται των παροχών της ασφαλίσεως του παρόντος νόμου, ο οικείος εργοδότης απαλλάσσεται της εκ των διατάξεων του Β.Δ. της 24ης Ιουλ. 1920 περί κωδικοποιήσεως των νόμων περί ευθύνης προς αποζημιώσιν των εξ ατυχήματος εν τη εργασία παθόντων εργατών ή υπαλλήλων, ως αύται ετροποποιήθησαν μεταγενεστέρως υποχρεώσεως προς καταβολήν της παρά τούτων προβλεπομένης αποζημιώσεως, εξόδων νοσηλείας και κηδείας.»

⁹⁸ Ο Ν. 551/1951 κωδικοποιήθηκε με το ΒΔ της 24.7/25.8.1920 και διατηρήθηκε σε ισχύ με το άρθρ. 38 εδ. α' ΕισΝΑΚ με την εισαγωγή του ΑΚ.

⁹⁹ Το ΙΚΑ έχει ήδη απορροφηθεί από τον ΕΦΚΑ με τον Ν. 4387/2016, ο οποίος είναι καθολικός διάδοχός του.

¹⁰⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 182/2015 Ισοκράτης.

¹⁰¹ Βλ. *Ελ. Σχίζα*, Ζητήματα που ανακύπτουν από το Εργατικό Ατύχημα υπό την έποψη του Δημοσίου και του Ιδιωτικού Δικαίου, ΔΕΝ 2017, 257.

¹⁰² ΟΛΑΠ 18/2008 Ισοκράτης.

931 ΑΚ εξακολουθεί να υφίσταται και δεν καλύπτεται από τις ασφαλιστικές παροχές του ΙΚΑ και ήδη ΕΦΚΑ.

Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται φανερό ότι η νομική φύση της θεμελιούμενης στο άρθρο 931 ΑΚ αξίωσης, είτε αυτή είναι αυτοτελής είτε συμπληρώνει μία από τις διατάξεις των 929 ή 932 ΑΚ, έχει σημαντικότερες πρακτικές συνέπειες και στο χώρο των εργατικών ατυχημάτων.

3.8. Διάσταση της νομολογίας ανάλογα με την φύση της υπόθεσης: Περιουσιακή ζημία ή χρηματική παροχή χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία;

Η στάση της νομολογίας τα τελευταία χρόνια δεν είναι απόλυτα σταθερή ως προς την νομική φύση της εκ του άρθρου 931 ΑΚ αξίωσης. Παρά την απόφαση της Ολομέλειας του ΑΠ¹⁰³ με την οποία κρίθηκε, αν και με ισχυρή μειοψηφία 8 μελών του δικαστηρίου, ότι εκ του άρθρου 931 ΑΚ ιδρύεται αξίωση αποζημίωσης για περιουσιακή ζημία και μόνο, υπάρχουν πολλές αποφάσεις που εκδόθηκαν μετά απ' αυτή, και υιοθετούν μια αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή η αυτοτελής από την 931 ΑΚ αξίωση δεν αφορά αποζημίωση, «διότι η αναπηρία ή παραμόρφωση δεν σημαίνει κατ' ανάγκη πρόκληση στον παθόντα περιουσιακής ζημίας».¹⁰⁴ Η διαφορά στην κρίση των αποφάσεων αυτών έγκειται στην φύση των διαφορών τις οποίες πραγματεύονται, καθώς μόνο εάν πρόκειται για αξίωση αποζημίωσης από εργατικό ατύχημα λαμβάνουν ξεκάθαρη θέση υπέρ του περιουσιακού χαρακτήρα της αξίωσης και ως εκ τούτου συντάσσονται και υιοθετούν την κρίση της ΟΛΑΠ 18/2008, έχοντας το βλέμμα στραμμένο στις πρακτικές συνέπειες που αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο της εργασίας.¹⁰⁵

Έτσι, όταν τα πραγματικά περιστατικά με βάση τα οποία προκύπτει η υποχρέωση προς αποζημίωση αφορούν αυτοκινητικά τροχαία ατυχήματα, τα οποία μαζί με τα εργατικά ατυχήματα συνθέτουν την πλειονότητα των περιπτώσεων εφαρμογής της 931 ΑΚ, οι αποφάσεις ακολουθούν την άποψη που εισήγαγε πρώτη φορά στη νομολογία η ΑΠ 670/2006¹⁰⁶, χωρίς να λαμβάνουν, δηλαδή, σαφή θέση για την νομική φύση της αξίωσης. Αρνούνται, βέβαια, ρητά τον περιουσιακό χαρακτήρα της αξίωσης, αφού δεν συνδέεται με πρόκληση συγκεκριμένης περιουσιακής ζημίας και παραπέμπουν στην 929 ΑΚ για την αναζήτηση της θετικής και αποθετικής ζημίας¹⁰⁷ που προκλήθηκε από την ανικανότητα προς εργασία συνεπεία της

¹⁰³ ΟΛΑΠ 18/2008 Ισοκράτης.

¹⁰⁴ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 150/2014 Ισοκράτης· ΑΠ 329/2013 Αρμ 2014, 61 με σχόλιο *Κουμάνη*· ΑΠ 509/2013 με σχόλιο *Ιωακείμδη*· ΑΠ 210/2012 Ισοκράτης· ΑΠ 72/2012 Ισοκράτης· ΑΠ 1051/2011 Νόμος· ΑΠ 1058/2008 Ισοκράτης· ΑΠ 177/2008 Ισοκράτης· ΑΠ 670/2006 Ισοκράτης.

¹⁰⁵ Οι πρακτικές συνέπειες έγκεινται στην απαλλαγή του εργοδότη από την αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας, όταν ο παθών εργαζόμενος είναι ασφαλισμένος στο ΙΚΑ. Αντιθέτως εξακολουθεί να ενέχεται για την χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης κατά το 932 ΑΚ. Βλ. προηγούμενη παρ. εργασίας.

¹⁰⁶ ΤΝΠ Ισοκράτης.

¹⁰⁷ Της περιουσιακής δηλαδή ζημίας, όπως ορίζεται από το άρθρο 298 ΑΚ.

αναπηρίας ή παραμόρφωσης. Επίσης πέραν από το διαχωρισμό που κάνουν με το 929 ΑΚ (αξίωση αποζημίωσης για συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία) διαχωρίζουν την κατά 931 ΑΚ αξίωση και από την κατά το 932 ΑΚ αξίωση χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη, προσθέτοντας ότι πρόκειται για τρεις διαφορετικές αξιώσεις που μπορούν να ασκηθούν τόσο μεμονωμένα όσο και σωρευτικά.

Καταλήγουν, κατ' αυτόν τον τρόπο, να επιδικάζουν βάσει της 931 ΑΚ στον παθόντα μια πρόσθετη χρηματική παροχή για τις συνέπειες της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στον επαγγελματικό, οικονομικό και κοινωνικό του μέλλον, δίχως να εκφράζουν σαφή γνώμη για τη νομική φύση της προς αποκατάσταση επιδικαζόμενης αυτής χρηματικής παροχής. Στηρίζονται στην βλάβη του σώματος ή της υγείας ως αυτοτελούς εννόμου αγαθού που απολαύει αυξημένης προστασίας σύμφωνα με το άρθρο 21 §§ 3 και 6 του Συντάγματος. Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, στο σημείο αυτό ότι η νομολογία, αν και δεν εκφράζεται ρητά για την νομική φύση της αξίωσης, φαίνεται σε πολλές περιπτώσεις να αναγνωρίζει σιωπηρά μια δεύτερη μορφή χρηματικής ικανοποίησης για μη περιουσιακή ζημία, πέραν εκείνης της κατά το 932 ΑΚ, αφού αναφέρεται στο κοινωνικό μέλλον του παθόντος και στις δυσκολίες που αυτός να αντιμετωπίσει στις κοινωνικές συναναστροφές λόγω της αναπηρίας ή παραμόρφωσης.¹⁰⁸

Στην περίπτωση, από την άλλη πλευρά, των εργατικών ατυχημάτων, τόσο ο Άρειος Πάγος όσο και τα δικαστήρια ουσίας ακολουθούν πιστά την ερμηνεία που έδωσε στην διάταξη η ΟΛΑΠ 18/2008. Με την απόφαση αυτή κρίθηκε ότι η κατά 931 ΑΚ αξίωση αφορά στον «καθορισμό και μόνον αποζημίωσης για περιουσιακή ζημία και μάλιστα μελλοντική και όχι για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, η οποία αποκαθίσταται κατά το άρθρο 932 ΑΚ και η οποία δεν μπορεί να βρει έρεισμα και στη διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, στην οποία γίνεται λόγος για 'αποζημίωση'.»

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Άρειος Πάγος λαμβάνει θέση υπέρ της απαλλαγής του εργοδότη από την αξίωση του 931 ΑΚ, η οποία καθ' όσον αφορά περιουσιακή ζημία, καλύπτεται από τις χρηματικές παροχές του ασφαλιστικού φορέα (ΙΚΑ), με εξαίρεση μόνο την περίπτωση που ο εργοδότης βαρύνεται με δόλο ως προς την επέλευση του εργατικού ατυχήματος, οπότε και δημιουργείται ευθύνη αυτού και για την προκληθείσα από το εργατικό ατύχημα περιουσιακή ζημία. Από την άλλη μεριά, ο εργοδότης δεν απαλλάσσεται σε καμία περίπτωση από την καταβολή χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη που ο παθών υπέστη από το εργατικό

¹⁰⁸ Βλ. Γ. Ιατρού, σχόλιο στην ΑΠ 1073/2001, ΧρΙΔ 2001, 700, που υποστηρίζει ότι η νομολογία επιδικάζει σιωπηρώς με την αυτοτελή κατά 931 ΑΚ αξίωση χρηματική ικανοποίηση για μέλλουσα ηθική βλάβη. Βλ. επίσης ενδεικτικά την ΑΠ 1058/2008 Ισοκράτης για την επίδραση στο κοινωνικό μέλλον: «... ο ενάγων ήδη μειονεκτεί κοινωνικά και η αναπηρία του θα ασκήσει δυσμενή επιρροή στις κοινωνικές του συναναστροφές και την κοινωνική δραστηριότητα που έχει ένας μέσος υγιής άνθρωπος, ...». ΑΠ 213/2017 Νόμος.

ατύχημα, πράγμα που έχει ως συνέπεια ότι θα όφειλε και την κατά την 931 ΑΚ αποζημίωση, εφόσον δινόταν σε αυτή ο χαρακτήρας της μη περιουσιακής ζημίας.

Συμπερασματικά, όπως γίνεται φανερό, το γεγονός ότι το Ανώτατο Δικαστήριο διατυπώνει κατά περίπτωση διαφορετική άποψη σχετικά με τη νομική φύση της αξίωσης και με γνώμονα τη φύση της υπόθεσης, δημιουργεί αβεβαιότητα και ανασφάλεια δικαίου, εντείνοντας το ομιχλώδες κλίμα σε ό,τι αφορά την σαφή ερμηνεία και εφαρμογή της διάταξης. Τα προβλήματα αυτά θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί, όπως παρατηρείται¹⁰⁹, εάν η νομολογία ακολουθούσε την άποψη της θεωρίας που είναι δογματικά συνεπέστερη, σύμφωνα με την οποία δεν ιδρύεται αυτοτελής αξίωση βάσει της 931 ΑΚ αλλά απλώς υπενθυμίζει στον δικαστή να λαμβάνει ιδιαίτερα υπόψη του την επίδραση της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο μέλλον του παθόντος κατά την επιδίκαση της κατά το 929 εδ. α' ΑΚ αποζημίωσης για περιουσιακή ζημία.

3.9. Η άποψη της θεωρίας για την νομική φύση της αξίωσης

Οι θεωρητικοί του δικαίου, τόσο υπό την προϋσχύουσα μορφή της διατάξεως όσο και μετά την τροποποίηση αυτής, ερμηνεύουν αυτή ως καλύπτουσα περιουσιακή ζημία και μόνο. Στο πλαίσιο της κρατούσας άποψης περί μη αυτοτέλειας της αξίωσης, θεωρούν ότι η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ αφορά την εύλογη επαύξηση της κατά το 929 ΑΚ επιδικαζόμενης αποζημίωσης, κατά το μέτρο που η αναπηρία ή η παραμόρφωση θα επιδράσουν στο οικονομικό μέλλον του παθόντος¹¹⁰. Καθώς πρόκειται για μια υπόμνηση προς τον δικαστή, να λάβει ιδιαιτέρως υπόψη του την αναπηρία ή παραμόρφωση που υπέστη ο παθών από το ζημιογόνο γεγονός κατά την επιδίκαση της κατά το άρθρο 929 ΑΚ αποζημίωσης, δεν τίθεται θέμα ως προς την νομική φύση της καλυπτόμενης ζημίας. Εξάλλου, στην διατύπωση του άρθρου χρησιμοποιείται ρητά ο όρος «αποζημίωση», τον οποίο ο νομοθέτης αποφεύγει να χρησιμοποιεί στις περιπτώσεις αποκατάστασης μη υλικής ζημίας, οπότε και προτιμά τον όρο «χρηματική ικανοποίηση» (πχ. 299, 59, 932 ΑΚ).¹¹¹

Ασκείται, επίσης, κριτική από τη θεωρία στην άποψη της νομολογίας περί αυτοτελούς αξίωσης περιουσιακής φύσεως, καθώς υποστηρίζεται ότι δεν υπάρχει ανάγκη για μια τρίτη αξίωση πέραν των 929 και 932 ΑΚ. Εξάλλου, η προστασία της υγείας ως αυτοτελούς εννόμου αγαθού έχει ως βάση την 932 ΑΚ, όπου και αναφέρεται ρητά ότι ο ζημιώσας άλλον υποχρεούται σε χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη που προκάλεσε, μεταξύ άλλων, και από την

¹⁰⁹ Βλ. Β. Περράκη, σχόλιο στις ΑΠ 150/2015 και ΑΠ 182/2015, ΑΚ 931: «αξίωση μη συνδεδεμένη με περιουσιακή ζημία» ή «αποζημίωση για περιουσιακή ζημία και μόνο»; ΝοΒ 2015, σελ. 997.

¹¹⁰ Βλ. Βοσινάκη, στον ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, άρθρο 931 ΑΚ, αρ. 1· Π. Κορνηλάκη, Ειδικό Ενοχικό, τόμος 1, § 13, αρ. 16· Απ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, § 62 αρ. 96· Γ. Γεωργιάδη, σε ΣΕΑΚ, άρθρο 931, αρ. 3· Δωρή, σημείωση στην ΑΠ 840/1998, ΝοΒ 2000, σελ. 36.

¹¹¹ Βλ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 166.

προσβολή του εννόμου αγαθού της υγείας. Επομένως, η συνταγματική προστασία της υγείας ως αυτοτελούς εννόμου αγαθού, την οποία η νομολογία αναγνωρίζει ότι αποτελεί το περιεχόμενο της 931 ΑΚ, πραγματώνεται ήδη από την αξίωση του άρθρου 932 ΑΚ¹¹², αλλά και από την 929 εδ. α' ΑΚ, όσον αφορά τις συνέπειες της προσβολής στην περιουσία του παθόντος.¹¹³ Κατά δεύτερον, δεν είναι λογικό να θέλησε ο νομοθέτης την προστασία του ανθρώπινου σώματος, μόνο όταν αυτή έχει επίδραση στο μέλλον του, όπως υπαγορεύεται από την 931 ΑΚ. Η προϋπόθεση επίδρασης στο μέλλον του παθόντος δεν συνάδει με την συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του εννόμου αγαθού στο άρθρο 21 §§ 3 και 6 του Συντάγματος, η οποία είναι καθολική χωρίς περαιτέρω προϋποθέσεις.¹¹⁴

Επιπρόσθετα, η κριτική της θεωρίας εδράζεται και στο γεγονός ότι δεν μπορεί να υφίσταται αποζημίωση χωρίς την απόδειξη συγκεκριμένης ζημίας, σύμφωνα με τους κανόνες του δικαίου της αποζημίωσης. Δεν είναι δογματικά ορθή η στάση της νομολογίας, η οποία αρκείται στην προσβολή του εννόμου αγαθού της υγείας, επικαλούμενη και την συνταγματική κατοχύρωση του εννόμου αγαθού, για την επιδίκαση της «αποζημίωσης» κατά την 931 ΑΚ. Είναι βασικός όρος της γένεσης ευθύνης προς αποζημίωσης κατά το 914 ΑΚ¹¹⁵ η ύπαρξη συγκεκριμένης ζημίας η οποία να συνδέεται αιτιωδώς με την παράνομη και υπαίτια πράξη του ζημιώσαντος, μόνο δε αυτή η ζημία αποκαθίσταται, που αποδεικνύεται ότι προκλήθηκε λόγω του συγκεκριμένου ζημιολογικού γεγονότος. Συνεπώς, η νομολογία η οποία στην περίπτωση του άρθρου 931 ΑΚ δεν απαιτεί την ύπαρξη συγκεκριμένης ζημίας, αλλά αρκείται στην προσβολή του εννόμου αγαθού της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας, συγχέει την προϋπόθεση του παρανόμου, με την έτερη προϋπόθεση της ζημίας και τελικά αρκείται στο πρώτο, δηλαδή στην παράνομη προσβολή του συνταγματικά κατοχυρωμένου εννόμου αγαθού της υγείας.¹¹⁶

¹¹² Βλ. *Βιργινία Περάκη*, σχόλιο στις ΑΠ 150/2015 και ΑΠ 182/2015, ΑΚ 931: «αξίωση μη συνδεόμενη με περιουσιακή ζημία» ή «αποζημίωση για περιουσιακή ζημία και μόνο»; ΝοΒ 2015, 999.

¹¹³ Βλ. *Ι.Σ. Σπυριδάκη*, Θέματα ευθύνης κατά 928, 929, 931 ΑΚ, *ΕπιΔικΙΑ*, τ. 4, σελ. 349, αρ. 1.4.

¹¹⁴ Βλ. *Ι.Σ. Σπυριδάκη*, ό.π. και το παράδειγμα προσβολής που δεν επιδρά στο μέλλον του παθόντος: παραμόρφωση 80ετούς, ο οποίος υφίσταται προφανώς ηθική βλάβη αλλά δεν δικαιούται αποζημίωσης παρά την προσβολή του σώματος κατά το 931 ΑΚ, γιατί η παραμόρφωση αυτή δεν έχει επίδραση στο μέλλον του.

¹¹⁵ Το άρθρο 914 ΑΚ αποτελεί την γενική ρήτρα για την γένεση υποχρέωσης αποζημίωσης από αδικοπραξία θέτοντας τις προϋποθέσεις που απαιτούνται σε κάθε περίπτωση, ανεξαρτήτως του ειδικότερου άρθρου που μπορεί να εφαρμόζεται (πχ 928, 929, 931, 932 κλπ.) και τα οποία κατ' ουσίαν προσδιορίζουν το περιεχόμενο της αποζημίωσης. Ο όρος αυτοτελής αξίωση και η διαφωνία σχετικά με το κατά πόσο ιδρύεται με το 931 ΑΚ αυτοτελής αξίωση προς αποζημίωσης, αφορά ουσιαστικά το εάν θα επιδικαστεί ιδιαίτερο κονδύλιο αποζημίωσης με βάση την 931 ΑΚ ή απλώς θα επαυξηθεί κατά το μέτρο που επιβάλλει ο νόμος το κονδύλιο που θα επιδικαστεί με βάση την 929 εδ. α' ΑΚ (και φυσικά το 914, στο οποίο ανατρέχουμε σε κάθε περίπτωση για τις προϋποθέσεις). Δεν πρόκειται ούτε στην περίπτωση της 929 ΑΚ, αλλά και ούτε στην 931 ΑΚ για κάποιο ιδιώνυμο λόγο ίδρυσης ευθύνης προς αποζημίωση πέραν της γενικής ρήτρας του άρθρου 914 ΑΚ, στην οποία πάντα ανατρέχουμε και βασιζόμαστε για τις προϋποθέσεις γένεσης της αξίωσης.

¹¹⁶ Βλ. *Βιργινία Περάκη*, ό.π.

Εφόσον δεν υπάρχει ζημία, που πρέπει να αποκατασταθεί, παραβιάζεται ο αποκαταστατικός χαρακτήρας του δικαίου της αποζημίωσης¹¹⁷ και καταλήγουμε στον πλουτισμό του θύματος, αφού δεν υπάρχει ζημία πέραν της περιουσιακής που αποκαθίσταται με το 929 ΑΚ και της ηθικής βλάβης, η οποία ικανοποιείται με την 932 ΑΚ. Η λεγόμενη «χρηματική παροχή», κατά την άποψη της θεωρίας, δεν μπορεί να στοιχειοθετήσει έναν τρίτο ενδιάμεσο τύπο ζημίας που δεν καλύπτεται από τις αξιώσεις των άλλων δύο διατάξεων. Εξάλλου, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε η εισαγωγή από το νομοθέτη του θεσμού των punitive damages του αγγλοσαξονικού δικαίου, δηλαδή μιας ποινικής αποζημίωσης με κυρωτικό χαρακτήρα. Τίποτε δεν συνηγορεί προς αυτή την κατεύθυνση και εάν πράγματι αυτός ήταν ο σκοπός του νομοθέτη, θα το είχε διατυπώσει με περισσότερο σαφή τρόπο.¹¹⁸

4. Περαιτέρω ζητήματα που προκύπτουν κατά την εφαρμογή της διάταξης.

4.1. Υπολογισμός κατά δίκαιη κρίση.

Το ύψος του ποσού που θα επιδικαστεί δυνάμει της 931 ΑΚ για την επίδραση της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο μέλλον του παθόντος προσδιορίζεται κατά εύλογη κρίση του δικαστηρίου, αφού δεν συνδέεται με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία. Κατά την στάση τουλάχιστον της σύγχρονης νομολογίας, που δεν χαρακτηρίζει το επιδικαζόμενο ποσό ως αποζημίωση αλλά του δίνει τον ουδέτερο χαρακτηρισμό «χρηματική παροχή», δεν απαιτείται η επίκληση στην αγωγή του τρόπου με τον οποίο η αναπηρία ή παραμόρφωση αναμένεται ότι θα επιδράσει στο οικονομικό μέλλον του παθόντος, ούτε να αναφέρονται «οι ιδιαίτεροι λόγοι και τρόποι, εξαιτίας των οποίων γεννώνται δυσμενείς συνέπειες στην οικονομική πλευρά της κοινωνικής ζωής», αφού στις περιπτώσεις της αναπηρίας η παραμόρφωσης «η δυσμενής επίδραση αυτή είναι δεδομένη και, επομένως, δεν δικαιολογείται εμμονή στην ανάγκη προσδιορισμού του ειδικού τρόπου επιδράσεως αυτής και των συνεπειών της στο κοινωνικό – οικονομικό μέλλον του παθόντος.»¹¹⁹

Δεν είναι δυνατόν να υπολογιστεί με συγκεκριμένο τρόπο, όπως γίνεται φανερό, η ακριβής ζημία που θα προκληθεί στο οικονομικό, επαγγελματικό και κοινωνικό μέλλον του παθόντος συνεπεία της αναπηρίας ή παραμόρφωσης, γι' αυτό και «δεν απαιτείται βεβαιότητα δυσμενούς επιρροής [... αλλά] αρκεί και απλή δυνατότητα κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων».¹²⁰ Το επιχείρημα που χρησιμοποιείται υπέρ της άποψης ότι αρκεί η απλή δυνατότητα της δυσμενούς

¹¹⁷ Βλ. Στ. Κούμανη, παρατηρήσεις στην ΑΠ 329/2013, Αρμ 2014, 63.

¹¹⁸ Βλ. Σ. Ιωακειμίδη, παρατηρήσεις στην ΑΠ 509/2013, «Περί της κανονιστικής σχέσεως της ΑΚ 931 με τις ΑΚ 929 εδ. α' και 932», ΝοΒ 2013, 1828 (ιδιαίτ. 1832).

¹¹⁹ Βλ. ΑΠ 670/2006 Ισοκράτης.

¹²⁰ Βλ. ΑΠ 1073/2001 ΧρίΔ 2000, 700.

επιρροής, χωρίς να απαιτείται βεβαιότητα γι' αυτήν, αντλείται από την ίδια την διατύπωση της διάταξης, η οποία αναφέρει ότι η αναπηρία ή η παραμόρφωση «...λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπόψη...». Η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων συμπληρώνεται συνήθως με την σκέψη ότι «είναι βέβαιο, ότι η αναπηρία ή παραμόρφωση [...] οπωσδήποτε θα έχει δυσμενή επίδραση στην κοινωνική-οικονομική εξέλιξη του παθόντα, κατά τρόπο, όμως, που δεν δύναται επακριβώς να προσδιοριστεί»¹²¹

Συνεπώς, γίνεται δεκτό ότι δυνάμει του 931 ΑΚ επιδικάζεται μια «ιδιόμορφη εύλογη αποζημίωση για μια εξόχως πιθανή ζημία, η οποία δεν μπορεί να προσδιοριστεί εκ των προτέρων ούτε με την μορφή του διαφυγόντος κέρδους κατά το 298 εδ. β' Κ.»¹²² Εξάλλου, λόγω της φύσης και του χαρακτήρα της ως μελλοντικής ζημίας, ο Άρειος Πάγος¹²³ αναγνωρίζει ότι «δεν είναι δυνατόν και, επομένως, ούτε νομικώς αναγκαίο να συγκεκριμενοποιείται και να καθορίζεται με ακρίβεια, αλλά αρκεί να είναι βέβαια με βάση τα δεδομένα της κοινής πείρας και κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων».

Αφού ο τρόπος, λοιπόν, με τον οποίο η αναπηρία ή η παραμόρφωση επιδρά στο μέλλον του παθόντος δεν μπορεί να συγκεκριμενοποιηθεί ακριβώς εκ των προτέρων, το ποσό που δικαιούται ο παθών βάσει του 931 ΑΚ δεν υπολογίζεται σύμφωνα με τους κανόνες του δικαίου της αποζημίωσης, αλλά προσδιορίζεται κατά δίκαιη κρίση του δικαστή. Τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του ευλόγου χρηματικού ποσού είναι αφενός το είδος, η έκταση και οι συνέπειες της αναπηρίας ή παραμόρφωσης και αφετέρου η ηλικία, το φύλο, οι κλίσεις του παθόντος και το ποσοστό συνυπαιτιότητάς του.¹²⁴ Η ποιότητα, η βαρύτητα και το μέγεθος της βλάβης της υγείας και του σώματος λαμβάνεται αρχικά υπόψη αυτό καθαυτό, αποσυνδεδεμένο από τις τυχόν συνέπειές του, αφού σύμφωνα με την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου η αξίωση του άρθρου 931 ΑΚ χορηγείται για την προσβολή του εννόμου αγαθού της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας ως αυτοτελούς συνταγματικά προστατευόμενου εννόμου αγαθού, χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένες συνέπειες περιουσιακής φύσεως. Επιπλέον, στη συνέχεια λαμβάνονται υπόψη οι συνέπειες της βλάβης, οι οποίες, όμως, δεν ταυτίζονται με την έννοια του διαφυγόντος κέρδους του άρθρου 929 ΑΚ, ούτε έχουν αποκλειστικά οικονομική έννοια, αλλά αφορούν την ίδια την ποιότητα ζωής του ζημιωθέντος και τις εργασιακές, κοινωνικές, προσωπικές, ψυχολογικές και ανθρώπινες προεκτάσεις της αναπηρίας ή παραμόρφωσης, με βάση την λειτουργία του άρθρου 931 ΑΚ ως διάταξης μέσω της οποίας τριτενεργεί το συνταγματικό δικαίωμα στην υγεία και την σωματική ακεραιότητα. Η

¹²¹ Βλ. ΑΠ 634/2007 ΝοΒ 2007, 1708.

¹²² Βλ. *Κρητικό*, στον τιμητικό τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, τόμος Ι, σελ. 508.

¹²³ Βλ. ΑΠ 153/2013 Ισοκράτης.

¹²⁴ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1622/2013 Ισοκράτης, ΑΠ 1051/2011 Ισοκράτης, ΑΠ 1058/2008 Ισοκράτης, ΑΠ 177/2008 Ισοκράτης.

αποζημίωση που παρέχεται από το άρθρο 931 ΑΚ αφορά αυτοτελώς την προστασία αυτών των έννομων αγαθών και όχι τα οικονομικά ωφελήματα και πλεονεκτήματα που θα απολέσει ο ζημιωθείς λόγω της βλάβης αυτής.¹²⁵

Δεν μπορεί, ωστόσο, να μην γίνει αντιληπτό κατά την εξέταση της διάταξης του άρθρου 931 ΑΚ ότι ο τρόπος προσδιορισμού του ύψους του επιδικαζόμενου ποσού έχει μεγάλη ομοιότητα με την κατά 932 ΑΚ χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη. Από την νομολογία εφαρμόζονται σχεδόν τα ίδια κριτήρια για τον υπολογισμό του εύλογου ποσού που επιδικάζεται στο πλαίσιο της 932 ΑΚ. Από την άλλη πλευρά, μπορεί εύκολα να δικαιολογηθεί η ομοιότητα αυτή, αφού και το δυνάμει του άρθρου 931 ΑΚ επιδικαζόμενο ποσό προσδιορίζεται ευλόγως, αποσυνδεδεμένο από συγκεκριμένες οικονομικές συνέπειες.

Ένα ακόμη ζήτημα, γύρω από το οποίο δημιουργείται προβληματισμός κατά τον υπολογισμό του κατά το άρθρο 931 ΑΚ ποσού, αφορά τον τρόπο κατά τον οποίο επιδρά στο κονδύλιο αυτό το ποσοστό συνυπαιτιότητας του παθόντος και ενάγοντος κατά το άρθρο 300 ΑΚ. Συγκεκριμένα, γεννάται το ερώτημα εάν το ποσοστό συνυπαιτιότητας θα συνεκτιμηθεί κατά τον υπολογισμό του ποσού, όπως συμβαίνει στην επιδίκαση της χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη δυνάμει της 932 ΑΚ, ή εάν θα γίνει μείωση του ποσού του κονδυλίου ανάλογη με το ποσοστό συνυπαιτιότητας, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της αποζημίωσης κατά το άρθρο 929 ΑΚ. Ορθότερη φαίνεται μάλλον η πρώτη άποψη λόγω της εγγύτητας της 931 ΑΚ με την 932 ΑΚ, αφού και στην χρηματική ικανοποίηση πρόκειται για τον υπολογισμό ενός εύλογου ποσού.¹²⁶

4.2. Δυσκολία απόδειξης

Αν και η νομολογία καταλήγει στον περιουσιακό χαρακτήρα της αξίωσης βάσει του άρθρου 931 ΑΚ¹²⁷, φαίνεται να μην έχει εδώ εφαρμογή ο κανόνας του άρθρου 298 εδ. α' ΑΚ, κατά το οποίο η περιουσιακή ζημία αποκαθίσταται γενικώς με τη μορφή της θετικής ζημίας ή του

¹²⁵ Βλ. Διαθεσόπουλο, παρατηρήσεις στην ΕφΠειρ 722/2009, ΠειρΝομ 2010, σελ. 163.

¹²⁶ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 209/2017 Νόμος· ΑΠ 767/2015 Νόμος· ΑΠ 1546/2014 Νόμος· και ΑΠ 421/2012 Νόμος, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Το ποσό του επιδικαζόμενου εύλογου χρηματικού ποσού εξευρίσκεται με βάση το είδος και τις συνέπειες της αναπηρίας ή παραμορφώσεως αφενός και την ηλικία του παθόντος αφετέρου, καθώς και με συνεκτίμηση του ποσοστού συνυπαιτιότητας του τελευταίου στην πρόκληση της αναπηρίας ή της παραμορφώσεως του, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της κατά τη διάταξη του άρθρου 932 Α.Κ αξιώσεως χρηματικής ικανοποίησεως λόγω ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης. Επομένως, για τον υπολογισμό της χρηματικής παροχής της διατάξεως του άρθρου 931 Α.Κ δεν έχουν εφαρμογή τα ισχύοντα επί της αξιώσεως αποζημιώσεως του άρθρου 929 του ίδιου Κώδικα, όπου για τον καθορισμό αυτής προσδιορίζεται κατ' αρχήν τα ύψος της θετικής και αποθετικής ζημίας του παθόντος βλάβη του σώματος ή της υγείας του και το ποσό αυτής μειώνεται κατά το ποσοστό της συνυπαιτιότητας του τελευταίου, αφού, κατά τα προεκτεθέντα, η χρηματική παροχή, της πρώτης διατάξεως δεν αποτελεί αποζημίωση, δεν συνδέεται δηλαδή με συγκεκριμένη μελλοντική περιουσιακή ζημία, αλλά δίδεται για το γεγονός και μόνο της αναπηρίας ή παραμορφώσεως και προσδιορίζεται κατά την εύλογη κρίση του δικαστηρίου με βάση τους προεκτεθέντες προσδιοριστικούς παράγοντες.»

Βλ. επίσης *Κρητικό*, Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα, §17, αρ. 128, σελ. 298

¹²⁷ Βλ. ΟΛΑΠ 18/2008, Ισοκράτης.

διαφυγόντος κέρδους. Και στους δύο αυτούς τύπους ζημίας, είναι απαραίτητη η απόδειξη της επέλευσης της ζημίας είτε στο παρελθόν είτε στο μέλλον αντίστοιχα. Αντιθέτως κατά την νομολογία δεν απαιτείται, ως συνήθως απαιτείται για την αποκατάσταση της ζημίας, η απόδειξη της μελλοντικής αυτής ζημίας με βεβαιότητα, αλλά αρκεί και η απλή δυνατότητα επέλευσης κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων.¹²⁸

Ας σημειώσουμε στο σημείο αυτό και την ενδιαφέρουσα άποψη που εκφράζει ο Κρητικός¹²⁹ σχετικά με την λειτουργία της 931 ΑΚ, η οποία, κατά τον ίδιο, καλύπτει την δυσκολία που είναι πιθανόν να εμφανίζει η απόδειξη της μελλοντικής ζημίας λόγω ενός τραυματισμού συνεπεία μιας αδικοπραξίας. Πρόκειται για ζημία πιθανή στο μέλλον, που όμως δεν μπορεί να προσδιοριστεί εκ των προτέρων με την μορφή του διαφυγόντος κέρδους κατά την έννοια της 298 εδ. β' ΑΚ. Δηλαδή «ζημία που εμφανίζει ελάχιστο βαθμό πιθανότητας, τόσο στην επέλευση όσο και στην έκτασή της σε σχέση με το διαφυγόν κέρδος κατά την έννοια της 298 εδ. β' ΑΚ». Γι' αυτό το λόγο και δεν μπορεί να εμφανίζει η αποζημίωση κατά το άρθρο 931 ΑΚ την αποδεικτική ακαμψία που παρατηρείται στην αποκατάσταση είτε της θετικής ζημίας είτε του διαφυγόντος κέρδους, όπου αποδεικνύεται συγκεκριμένη αποδεικνύομενη ζημία.

Για να γίνει περισσότερο εύκολα αντιληπτή η δυσκολία αυτή απόδειξης, εύλογο και χρήσιμο είναι να αναφέρουμε ένα παράδειγμα. Μια ενήλικη νεαρή γυναίκα, εμπλέκεται σε ένα τροχαίο αυτοκινητικό ατύχημα και συνεπεία αυτού τραυματίζεται και αποκτά μια μόνιμη αναπηρία η οποία επηρεάζει τον τρόπο που βαδίζει. Η νεαρή αυτή γυναίκα επιθυμούσε να απασχοληθεί ως χορεύτρια, καθώς είχε τις κλίσεις και τα προσόντα γι' αυτό και φοιτούσε, επίσης, σε σχολή χορού. Συνεπεία του ατυχήματος και της προκληθείσης αναπηρίας αναγκάζεται να επιλέξει ένα άλλο επάγγελμα, λιγότερο προσοδοφόρο, το οποίο δεν ικανοποιεί τις κλίσεις και τις επιθυμίες της. Η ζημία που θα υποστεί στο μέλλον της συνεπεία της αναπηρίας ή παραμόρφωσης είναι εμφανές ότι δεν μπορεί να υπολογιστεί και να αποδειχθεί με συγκεκριμένο τρόπο κατά την έννοια του διαφυγόντος κέρδους, καθώς είναι τόσο πολλοί οι παράγοντες που την επηρεάζουν και τόσο δύσκολο να προβλέψει κανείς τις ακριβείς συνέπειες εξαιτίας του τραυματισμού της, ενώ εξάλλου δεν είναι βέβαιο ότι θα γινόταν επαγγελματίας χορεύτρια, παρά το ότι είχε τις κλίσεις και τα προσόντα. Από την άλλη μεριά, δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί το γεγονός ότι η αναπηρία αυτή θα επηρεάσει με βεβαιότητα δυσμενώς το μέλλον της.

Επίσης και στο παράδειγμα ενός ανθρώπου που έχει ξεκινήσει την επαγγελματική του πορεία και εργάζεται λ.χ. ως τραπεζικός υπάλληλος, η αναπηρία ή η παραμόρφωσή που τυχόν θα υποστεί λόγω ενός ατυχήματος, είναι επίσης πολύ πιθανόν κατά την κοινή πείρα να επηρεάσει

¹²⁸ Βλ. αντί άλλων ΑΠ 670/2006 Ισοκράτης.

¹²⁹ Βλ. *Κρητικό*, Το άρθρο 931 ΑΚ. Μια περιττή διάταξη; Σκέψεις και προβληματισμοί, σε Τιμητικό Τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, σελ. 501 επ., ιδιαιτ. σελ. 508.

δυσμενώς το μέλλον του, το τελευταίο ιδωμένο με οικονομικό προσανατολισμό ως η υπηρεσιακή-επαγγελματική του εξέλιξη. Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο θα εμφανιστεί αυτή η δυσμενής επίδραση δεν μπορεί να προβλεφθεί εκ των προτέρων με ακρίβεια, πόσο μάλλον να αποδειχθεί με τους κανόνες της πλήρους απόδειξης που ισχύουν στο δικονομικό μας σύστημα. Αυτή την δυσκολία, το γεγονός δηλαδή ότι δεν μπορεί να εξασφαλιστεί η δικονομική βεβαιότητα επέλευσης της ζημίας που απαιτείται για την αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας στο δίκαιο της αποζημίωσης έρχεται να καλύψει η 931 ΑΚ.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε λοιπόν, ότι το ζητούμενο κατά τον υπολογισμό του οφειλόμενου προς τον παθόντα ποσού βάσει της 931 ΑΚ δεν είναι το διαφυγόν κέρδος με την έννοια της 298 εδ. β' ΑΚ¹³⁰, η αποκατάσταση του οποίου μπορεί να διώκεται με βάση το 929 εδ. α' ΑΚ. Σκοπός στο άρθρο 931 ΑΚ είναι να υπολογιστεί «η απώλεια της οικονομικής ευελιξίας του παθόντος, που απορρέει από αυτήν καθ' αυτήν την αναπηρία του, δηλαδή από τον βαθμό με τον οποίο η σύγχρονη κοινωνία απορρίπτει τους αναπήρους, ως υποψήφιους εργαζόμενους ή επιχειρηματίες, ανεξάρτητα από την ικανότητά τους να εργαστούν»¹³¹.

4.3. Αναπηρία ή παραμόρφωση ανηλίκων ή νεαρών ατόμων.

Ένα μεγάλο πεδίο εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 931 ΑΚ, στο οποίο επίσης δεν είναι δύσκολο να διαπιστώσει κανείς την σημασία της, αποτελούν οι περιπτώσεις που ο παθών αναπηρία ή παραμόρφωση είναι ένα άτομο ανήλικο ή νεαρής ηλικίας. Τα άτομα αυτά δεν έχουν εισαχθεί στην παραγωγική διαδικασία με αποτέλεσμα να μην διαθέτουν εισοδήματα από την προσωπική τους εργασία, ώστε να μπορούν να θεμελιώσουν αξίωση διαφυγόντων εισοδημάτων με βάση την 929 εδ. α' ΑΚ. Επίσης, δεν είναι στις περισσότερες των περιπτώσεων εφικτό να γίνει σαφής πρόβλεψη για το επάγγελμα που θα ασκήσουν στο μέλλον αλλά και για το ύψος των εισοδημάτων που αυτά θα αποκομίζουν από την απασχόλησή τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο μια αγωγή με την οποία θα διώκεται η αποκατάσταση των διαφυγόντων μελλοντικών εισοδημάτων τους λόγω της προκληθείσης αναπηρίας ή παραμόρφωσης με βάση το 929 εδ. α' ΑΚ θα οδηγούνταν με βεβαιότητα στην απόρριψη λόγω αοριστίας.

Με το 931 ΑΚ, ωστόσο, δίνεται η δυνατότητα στα άτομα αυτά να αιτηθούν την επιδίκαση μιας εύλογης αποζημίωσης, χωρίς να αποδείξουν συγκεκριμένη μελλοντική ζημία, αρκεί να

¹³⁰ Βλ. ωστόσο και *Ι.Σ. Σπυριδάκη*, Θέματα ευθύνης κατά 928, 929, 931 ΑΚ, *ΕπιΔικΙΑ*, τ. 4, σελ. 348, ο οποίος υποστηρίζει ότι και στην 931 ΑΚ πρόκειται για ζημία μελλοντική με την μορφή του διαφυγόντος κέρδους, θεωρώντας ότι στο διαφυγόν κέρδος η επιδικαζόμενη αποζημίωση έχει πάντα «εύλογο» χαρακτήρα, καθώς στηρίζεται σε πιθανολόγηση. Έτσι, και στην περίπτωση του 931 ΑΚ δεν θεωρεί ότι ιδρύεται κάποια ιδιαίτερη αποζημίωση, αλλά πρόκειται για την «κατά το άρθρο 929 εδ. α' ΑΚ αποζημίωση διευρυμένη σύμφωνα με τη νομοθετική υπόδειξη.»

¹³¹ Βλ. *Γ. Αλμπουρα*, Ο μετασχηματισμός των συνεπειών της αναπηρίας σε οικονομικό μέγεθος κατά τη διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, *ΕλλΔνη* 2006, 712.

δείξουν ότι η αναπηρία ή παραμόρφωση θα επηρεάσει δυσμενώς το μέλλον τους, ήτοι την οικονομική, επαγγελματική και υπηρεσιακή τους εξέλιξη. Είναι ευρέως γνωστό κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας, όπως δέχεται και η νομολογία μας, ότι η κοινωνία μας δεν κάνει εύκολα αποδεκτά τα άτομα με αναπηρία, με αποτέλεσμα αυτά να υστερούν σε σχέση με τα υγιή, καθώς συναντούν μια σειρά από προσκόμματα στην επαγγελματική τους εξέλιξη. Από την άλλη μεριά, δεν μπορεί να γίνει πρόβλεψη ότι η αναπηρία ή η παραμόρφωση θα προκαλέσουν στον παθόντα συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία.¹³² Όπως φαίνεται και από την παγιωμένη διατύπωση των δικαστικών αποφάσεων, οι συνέπειες λόγω της αναπηρίας ή παραμόρφωσης δεν είναι μόνο ηθικές, αλλά αντικατοπτρίζονται εναργώς και στην περιουσιακή κατάσταση του παθόντος, ακόμα και αν ο ίδιος δεν μπορεί την δεδομένη χρονική στιγμή να προσδιορίσει το ακριβές μέγεθος της περιουσιακής του ζημίας.

Οι περιπτώσεις αυτές των νεαρών ατόμων χρησιμοποιήθηκαν από την νομολογία αρχικά ως επιχείρημα για την αναγνώριση αυτοτελούς αξίωσης αποζημίωσης στην 931 ΑΚ, καθώς τα άτομα αυτά δεν δύνανται, για τους λόγους που αναφέραμε ανωτέρω, να θεμελιώσουν αξίωση αποζημίωσης με βάση το άρθρο 929 ΑΚ για την προκληθείσα εις βάρος τους περιουσιακή ζημία από την αδικοπραξία. Παρ' όλα αυτά τα δικαστήρια δεν διστάζουν να εφαρμόζουν την 931 ΑΚ και σε ενήλικους παθόντες, που έχουν πλήρως ενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία και οι οποίοι μπορούν να αποζημιωθούν και για τα διαφυγόντα εισοδήματά τους με βάση την 929 ΑΚ.¹³³ Στις περιπτώσεις αυτές θα λέγαμε, επίσης, ότι είναι αμφίβολο κατά ποσό μπορεί να υφίσταται ορισμένες φορές και η δυσμενής επίδραση στο οικονομικό τους μέλλον, καθώς είναι άνθρωποι που έχουν προχωρήσει αρκετά στην επαγγελματική τους πορεία με αποτέλεσμα η αναπηρία ή παραμόρφωση να μην επηρεάζει ιδιαίτερα την οικονομική τους εξέλιξη στο μέλλον. Από την άλλη πλευρά, κάθε περίπτωση οφείλεται να εξετάζεται συγκεκριμένα, καθώς δεν είναι δυνατόν να οριστεί κάποιο ηλικιακό όριο πέραν του οποίου δεν θα δικαιούνται οι παθόντες την πρόσθετη αυτή αποζημίωση. Εξάλλου, δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι η ίδια η διάταξη και το

¹³² Βλ. ΑΠ 1438/2013 Ισοκράτης· ΑΠ 421/2012 Νόμος· ΑΠ 210/2012 Νόμος· ΑΠ 72/2012 Νόμος· ΑΠ 1226/2011 Νόμος· ΑΠ 1051/2011 Νόμος· ΕφΙωαν 71/2016 Νομοτέλεια· ΕφΑυτΜακ 102/2015 Νομοτέλεια: «Όμως, η αναπηρία ή παραμόρφωση ως τοιαύτη δεν σημαίνει κατ' ανάγκη πρόκληση στον παθόντα περιουσιακής ζημίας. Τούτο συμβαίνει σε ανήλικο, που δεν έχει εισέλθει ακόμη στην παραγωγική διαδικασία και δεν μπορεί ήδη από την επέλευση της αναπηρίας ή παραμορφώσεως να επικαλεσθεί περιουσιακή ζημία. Δεν μπορεί να γίνει πρόβλεψη, ότι η αναπηρία ή παραμόρφωση θα προκαλέσει στον παθόντα συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία. Είναι όμως βέβαιο, ότι η αναπηρία ή παραμόρφωση ανάλογα με το βαθμό της και τις λοιπές συντρέχουσες περιστάσεις (ηλικία, φύλο, κλίσεις και επιθυμίες του παθόντος) οπωσδήποτε θα έχει δυσμενή επίδραση στην κοινωνική - οικονομική εξέλιξη τούτου, κατά τρόπο όμως που δεν δύναται, επακριβώς να προσδιορισθεί. Η δυσμενής αυτή επίδραση είναι δεδομένη και επομένως δεν δικαιολογείται εμμονή στην ανάγκη προσδιορισμού του ειδικού τρόπου της επιδράσεως αυτής και των συνεπειών της στο κοινωνικό οικονομικό μέλλον του παθόντος.»

¹³³ Βλ. ΑΠ 1432/2009 ΧρίΔ 2010, 440, που αφορά έναν 44χρονο εργατοτεχνίτη που εργαζόταν σε μια βιομηχανία· ΑΠ 2021/2009 Νόμος, που αφορά μια δημόσια υπάλληλο-γραμματέα Κοινότητας 40 ετών· ΑΠ 1214/2011 ΕφΑΔ 2011, 1040, στην οποία επιδικάζεται πρόσθετη αποζημίωση κατά 931 ΑΚ σε μια νηπιαγωγό που εργαζόταν ήδη 25 χρόνια στο Ελληνικό Δημόσιο· ΑΠ 416/2012 Νόμος, όπου ο παθών ήταν 58 ετών.

γράμμα αυτής δεν περιέχει κανένα στοιχείο προς αυτή την κατεύθυνση. Επιπλέον, πάντα υπάρχουν περιπτώσεις ανθρώπων που εκτός από τα διαφυγόντα εισοδήματα, που μπορεί να δικαιολογήσουν και ανεξάρτητα από το επάγγελμα που ασκούν κατά την περίοδο του ατυχήματος, θα ήθελαν και σκόπευαν να αλλάξουν επαγγελματική πορεία και να ασχοληθούν με κάτι περισσότερο προσοδοφόρο ή κάτι που να ταιριάζει καλύτερα στις κλίσεις και στα ενδιαφέροντά τους. Αυτό μπορεί να συμβαίνει ανεξάρτητα από την ηλικία. Ειδικά αν αναλογιστούμε ότι στις μέρες μας τα ηλικιακά όρια για την συνταξιοδότηση αυξάνονται ολοένα και περισσότερο, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης των ημερών μας είναι όλο και περισσότεροι αυτοί που αν και σε μεγάλη ηλικία βρέθηκαν ξαφνικά άνεργοι και αναγκάζονται να αλλάξουν επαγγελματική πορεία ή και, το πλέον συνηθισμένο στις μέρες μας, εξακολουθούν να εργάζονται παρά την συνταξιοδότηση, προκειμένου να συμπληρώσουν το εισόδημά τους. Γίνεται εύκολα, λοιπόν, αντιληπτό ότι στις περιπτώσεις αυτές, η αναπηρία ή παραμόρφωση που τυχόν υπέστησαν λόγω ενός ατυχήματος οι άνθρωποι αυτοί, επηρεάζει το οικονομικό τους μέλλον ανεξάρτητα από την ηλικία τους και με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι δυνατόν να καλυφθεί πλήρως η ζημία τους από την αξίωση κατά το 929 εδ. α' ΑΚ για τα διαφυγόντα εισοδήματά τους.

Οι τελευταίες σκέψεις, βέβαια, δεν μπορούν να μεταβάλλουν την άποψη που εκφράζει και η νομολογία, σχετικά με το κυριότερο πεδίο εφαρμογής της αξίωσης κατά το 931 ΑΚ που δεν είναι άλλο από τους παθόντες νεαρής ηλικίας ή ανηλίκους.¹³⁴

4.4. Εφαρμογή της 931 ΑΚ στην περίπτωση μεταγενέστερου θανάτου του παθόντος.

Ζήτημα γεννάται, επίσης, κατά πόσον η διάρκεια της ζωής του παθόντος επηρεάζει την αξίωση κατά το άρθρο 931 ΑΚ. Με άλλα λόγια, το ερώτημα που τίθεται είναι κατά ποσό ο πρόωρος θάνατος του παθόντος, είτε συνεπεία της βλάβης της υγείας και του σώματός του από την αδικοπραξία είτε για λόγο άσχετο από το ζημιογόνο γεγονός, επηρεάζει ή πρέπει να επηρεάζει την πρόσθετη αποζημίωση κατά το άρθρο 931 ΑΚ και φυσικά εάν είναι δυνατόν οι κληρονόμοι του παθόντος είτε να συνεχίσουν την αρξαμένη δίκη ή να αρχίσουν νέα δίκη για την επιδίωξη της εν λόγω αξίωσης.¹³⁵

Η νομολογία των δικαστηρίων μας έχει λίγες φορές ασχοληθεί με το εν λόγω ζήτημα και τις περισσότερες από αυτές έχει δεχθεί την παροχή του εν λόγω ευλόγου χρηματικού ποσού στους

¹³⁴ Βλ. και ανωτέρω το υποκεφ. 2.4. για την πρακτική σημασία της θεωρίας της αυτοτέλει της αξίωσης κατά το 931 ΑΚ.

¹³⁵ Σημειωτέον, ότι για την αξίωση χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη, η οποία τουλάχιστον ως προς την μορφή του επιδικαζόμενου ποσού και τον υπολογισμό αυτού ομοιάζει με την κατά 931 ΑΚ αξίωση, ορίζεται ρητά το ανεκχώρητο αυτής της αξίωσης στο άρθρο 933 ΑΚ: «*Η αξίωση του προηγούμενου άρθρου δεν εκχωρείται ούτε κληρονομείται, εκτός αν αναγνωρίστηκε με σύμβαση ή επιδόθηκε γι' αυτήν αγωγή*».

Βλ. επίσης *Κρητικό*, Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα, §17, αρ. 129, σελ. 298.

κληρονόμους του μεταποβιώσαντος παθόντος, χωρίς ιδιαίτερο προβληματισμό και αιτιολογία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η με αριθμό 3852/2010 απόφαση του Εφετείου Αθηνών,¹³⁶ με την οποία επιδικάσθηκε το ποσό των 35.000 ευρώ στους κληρονόμους του αποβιώσαντος παθόντος, οι οποίοι συνέχισαν την ανοιγείσα από αυτόν δίκη. Ο παθών ήταν 58 ετών όταν τραυματίστηκε σοβαρά λόγω τροχαίου αυτοκινητικού ατυχήματος στην λεωφόρο Λένορμαν στην Αθήνα. Μετά από αρκετούς μήνες παραμονής στην μονάδα εντατικής θεραπείας του νοσοκομείου ΚΑΤ και μια σειρά χειρουργικών επεμβάσεων εξήλθε του νοσοκομείου σε βαριά κλινική κατάσταση. Βρισκόταν σε άγρυπνο κώμα και δεν επικοινωνούσε με το περιβάλλον, ήταν αδύνατο να αυτοεξυπηρετηθεί και ήταν καθηλωμένος σε αναπηρικό καροτσάκι, μη δυνάμενος να μιλήσει, έως ότου περίπου ενάμιση χρόνο μετά το ατύχημα απεβίωσε «λόγω ανακοπής καρδίας σε έδαφος άγρυπνου κώματος, αιτιωδώς προκληθέντος από τον βαρύ κρανιοεγκεφαλικό του τραυματισμό κατά το επίδικο τροχαίο ατύχημα και τη εξ αυτού σοβαρότατη εγκεφαλική βλάβη.» Το δικαστήριο, λοιπόν, κατέληξε ότι συνεπεία του ατυχήματος ο παθών υπέστη σοβαρές κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις, λόγω των οποίων και τελικά απεβίωσε. Ωστόσο, για όσο διάστημα έζησε η αναπηρία και η παραμόρφωσή του ήταν διαρκής και γι' αυτό είναι δίκαιη η επιδίκαση του ποσού των 35 χιλιάδων ευρώ με βάση την 931 ΑΚ στους κληρονόμους του παθόντος που συνέχισαν την δίκη. Δεν φαίνεται να λαμβάνει υπόψη του σε αυτή την απόφαση, όπως γίνεται σαφές, το γεγονός ότι λόγω του επιγενόμενου θανάτου του παθόντος η επίδραση της αναπηρίας στο οικονομικό μέλλον του δεν γίνεται με τον τρόπο που προϋποτίθεται από την 931 ΑΚ για την εφαρμογή της. Εξάλλου, οι κληρονόμοι του μπορούν να ικανοποιηθούν πλήρως λόγω του θανάτου του με βάση τα 914, 928, 929, 932 ΑΚ.

Ελαφρώς διαφορετική άποψη ακολούθησε η υπ' αριθμό 6247/2014 απόφαση του Εφετείου Αθηνών¹³⁷ η οποία αφορούσε τον τραυματισμό, λόγω τροχαίου ατυχήματος ξανά, ενός 80χρονου, ο οποίος και απεβίωσε περίπου 8 μήνες μετά το ατύχημα. Η σωματική και πνευματική αναπηρία την οποία παρουσίασε ο παθών όσο ζούσε μετά το ατύχημα ήταν κατά την κρίση του δικαστηρίου μόνιμη και διαρκής, ωστόσο το γεγονός ότι διήρκησε μικρό χρονικό διάστημα και η δυνατότητα επιβίωσής του δεν ήταν επαρκώς εξασφαλισμένη, οδήγησε το δικαστήριο στην επιδίκαση βάσει του άρθρου 931 ΑΚ του ποσού των 5.000 ευρώ.¹³⁸ Φαίνεται, λοιπόν, ότι στην απόφαση αυτή το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του λίγο περισσότερο το ζήτημα του επιγενόμενου θανάτου του παθόντος, χωρίς, ωστόσο, να παύει να αναγνωρίζει το δικαίωμα

¹³⁶ Βλ. την ΕφΑθ 3852/2010 δημοσιευμένη στην ΕπΣυγκΔ 2015, σελ. 471.

¹³⁷ Βλ. την ΕφΑθ 6247/2014 δημοσιευμένη στην ΕπΣυγκΔ 2016, 106.

¹³⁸ Άξιο προσοχής είναι, επίσης, το γεγονός ότι στα προσδιοριστικά στοιχεία που χρησιμοποίησε το δικαστήριο στην εν λόγω απόφαση για τον καθορισμό του ύψους της «χρηματικής παροχής» αναφέρεται και ότι ο παθών ήταν ομότιμος καθηγητής πανεπιστημίου, είχε δημιουργήσει οικογένεια και είχε αποκαταστήσει τα τέκνα του και είχε ξεκινήσει να δραστηριοποιείται στον τομέα των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων.

των κληρονόμων και σε αυτή την περίπτωση να συνεχίσουν την δίκη που ήδη είχε ξεκινήσει ως ενάγων ο παθών πριν από τον θάνατό του.

Μια τρίτη απόφαση η οποία καταπιάνεται με το ίδιο ζήτημα είναι η ΕφΛαρ 919/2005¹³⁹ και η οποία διαφοροποιείται ως προς την λύση που δίνει στο πρόβλημα, καθώς απέρριψε την επιδίκαση χρηματικού ποσού βάσει της 931 ΑΚ με την αιτιολογία ότι η αναπηρία του διήρκησε μικρό χρονικό διάστημα και δεν ήταν μόνιμη και διαρκής. Ο παθών την αναπηρία στην περίπτωση αυτή έζησε περίπου 2 έτη μετά το ατύχημα σε κατάσταση άγρυπνου κώματος και την δίκη συνέχισαν, επίσης, και σε αυτή την περίπτωση οι κληρονόμοι του.

Έχω την γνώμη ότι οι αποφάσεις αυτές των δικαστηρίων δεν αντιμετωπίζουν ορθά το ζήτημα του επιγενόμενου θανάτου του θύματος, αφού παραβλέπουν ότι σημαντικότερη και ρητή προϋπόθεση που θέτει η 931 ΑΚ για την εφαρμογή της είναι να επηρεάζει δυσμενώς η προκληθείσα εκ του ζημιογόνου γεγονότος αναπηρία ή παραμόρφωση το οικονομικό-επαγγελματικό μέλλον του θύματος. Στην περίπτωση, όμως, που η αναπηρία είναι τόσο βαριά που οδηγεί στον πρόωρο θάνατο του παθόντος, τότε δεν μπορεί να μιλήσουμε για επίδραση της αναπηρίας στη μελλοντική ζωή του παθόντος. Φαίνεται, επομένως, ότι η ορθή ερμηνεία της διάταξης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι για την εφαρμογή της προϋποθέτει την επιβίωση του θύματος. Εξάλλου, σκοπός της διάταξης είναι η παροχή μιας πρόσθετης αποζημίωσης ως εύλογο αντιστάθμισμα στα όσα προσκόμματα είναι βέβαιο ότι θα συναντήσει ο παθών στην μετέπειτα ζωή του και τα οποία δεν θα του επιτρέψουν να έχει την ίδια επαγγελματική και ως εκ τούτου και οικονομική εξέλιξη που θα είχε, εάν ήταν υγιής.

Με δεδομένο τον σκοπό της 931 ΑΚ και κατ' ορθότερη ερμηνεία της διάταξης, ίσως να πρέπει να δεχθούμε ότι η αξίωση από το εν λόγω άρθρο είναι αυστηρά προσωποπαγής και ως εκ τούτου δεν πρέπει να εκχωρείται σε άλλο πρόσωπο, ούτε να κληρονομείται. Χρήσιμη για την εξαγωγή αυτού του συμπεράσματος είναι και η ρύθμιση του άρθρου 933 ΑΚ, η οποία προβλέπει το ανεκχώρητο της αξίωσης για την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.

Πέραν των ήδη λεχθέντων, ένα ακόμα ερώτημα αποτελεί το τι θα συμβεί στην περίπτωση που ο παθών ασκήσει την αγωγή με βάση το 931 ΑΚ όσο είναι στη ζωή, επί της οποίας εκδοθεί απόφαση και ο ενάγων εισπράξει το επιδικασθέν κατ' αποκοπή χρηματικό ποσό. Εάν μετά την είσπραξη της επιδικασθείσης αποζημίωσης, ο ενάγων αποβιώσει είτε εξαιτίας του τραυματισμού είτε για λόγο άσχετο με την αναπηρία, μπορεί άραγε να επιδιωχθεί η επιστροφή του ήδη επιδικασθέντος και καταβληθέντος ποσού, παραδείγματος χάριν με αξίωση απόδοσης αδικαιολόγητου πλουτισμού; Ο λόγος για τον οποίο αυτό επιδικάσθηκε, δεν πραγματοποιήθηκε, δηλαδή η επίδραση της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο μέλλον του παθόντος. Σε αυτό το

¹³⁹ Βλ. την ΕφΛαρ 919/2005 δημοσιευμένη στην ΕπΣυγκΔ 2006, 283.

ερώτημα πρέπει, μάλλον, να δώσουμε αρνητική απάντηση, καθώς η επιδίκαση από το δικαστήριο της κατά 931 ΑΚ πρόσθετης αποζημίωσης γίνεται λόγω της πρόβλεψης δυσμενούς επιρροής της αναπηρίας στο μέλλον. Η απόφαση θεμελιώνεται σε αυτή την πρόβλεψη κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων και δεν τελεί υπό τη διαλυτική αίρεση ότι η πρόβλεψη αυτή θα επαληθευθεί.¹⁴⁰ Η διάταξη του άρθρου 334 ΚΠολΔ που προβλέπει την δυνατότητα μεταρρύθμισης τελεσίδικης αποφάσεως βάσει της οποίας καταβάλλονται μελλοντικές περιοδικές παροχές στην περίπτωση που μεταβληθούν ουσιωδώς οι συνθήκες που οδήγησαν στην έκδοση της απόφασης, δεν μπορεί να εφαρμοστεί στις περιπτώσεις που η αποζημίωση γίνεται με εφ' άπαξ καταβολή χρηματικού ποσού¹⁴¹.

5. Η προστασία του ανθρωπίνου σώματος ως αυτοτελές, συνταγματικά προστατευόμενο έννομο αγαθό.

5.1. Η τριτενέργεια των συνταγματικών δικαιωμάτων μέσω του άρθρου 931 ΑΚ.

Με βάση την πορεία της νομολογίας αναφορικά με την ερμηνεία και εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 931 ΑΚ στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η εκφραζόμενη για πρώτη φορά με την υπ' αριθμ. 670/2006 απόφαση του Αρείου Πάγου άποψη, σύμφωνα με την οποία η «χρηματική παροχή» που οφείλεται στον παθόντα δυνάμει του άρθρου 931 ΑΚ δεν συνδέεται με την αποκατάσταση συγκεκριμένης περιουσιακής ζημίας, αλλά αφορά την προσβολή του αυτοτελούς εννόμου αγαθού της υγείας και του ανθρωπίνου σώματος, το οποίο είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο και προστατεύεται με βάση τις παραγράφους 3 και 6 του άρθρου 21 του Συντάγματος, γι' αυτό το λόγο και δεν ονομάζεται «αποζημίωση», αφού κατά τη δογματική του ιδιωτικού μας δικαίου η αποζημίωση συνδέεται με την αποκατάσταση συγκεκριμένης αποδεικτέας και μάλιστα συνήθως περιουσιακής ζημίας.

Με την άποψη αυτή, η υγεία και το σώμα του ανθρώπου απολαύουν μιας ιδιαίτερης αυτοτελούς προστασίας ως ύψιστα έννομα αγαθά μέσω του άρθρου 931 ΑΚ, το οποίο λειτουργεί ως βάση προστασίας των συνταγματικών αυτών αγαθών στο ιδιωτικό δίκαιο και συγκεκριμένα στο δίκαιο της αποζημίωσης. Άξιο προσοχής είναι, μάλιστα, ότι τα δικαστήρια στην διατύπωση που χρησιμοποιούν, τόσο στην ΑΠ 670/2006 όσο και στις μεταγενέστερες αυτής αποφάσεις που υιοθετούν την ίδια άποψη για την ερμηνεία και εφαρμογή της 931 ΑΚ, αναφέρονται στην

¹⁴⁰ Βλ. *Κρητικό*, Η εφαρμογή της ΑΚ 931 σε περίπτωση μεταγενέστερου θανάτου του παθόντος συνεπεία του ατυχήματος ή για λόγο άσχετο με το ατύχημα, ΕπΣυγκΔ 2016, σελ. 290 επ. (295).

¹⁴¹ Βλ. *Κρητικό*, ό.π. σελ. 295.

θεωρία της τριτενέργειας των συνταγματικών δικαιωμάτων¹⁴², προκειμένου να θεμελιώσουν την άποψη τους για την εφαρμοζόμενη διάταξη. Το άρθρο 931 ΑΚ, λοιπόν, περιέχει ρύθμιση μέσω της οποίας τριτενεργεί το προστατευόμενο συνταγματικά δικαίωμα στην υγεία και την σωματική ακεραιότητα και αυτή καθ' αυτή η προσβολή των εν λόγω αυτοτελών εννόμων αγαθών συνεπάγεται την επιδίκαση ενός ευλόγου χρηματικού ποσού προς ικανοποίηση της προκληθείσης εξ αυτής μη περιουσιακής ζημίας.

Η προστασία αυτών των εννόμων αγαθών δεν απαιτείται να συνδέεται απαραίτητως με την πρόκληση συγκεκριμένης περιουσιακής ζημίας λόγω αδυναμίας πορισμού οικονομικών ωφελημάτων ή πλεονεκτημάτων που πιθανότατα να προκαλείται λόγω του ζημιογόνου γεγονότος. Σε κάθε περίπτωση, η τυχόν προκληθείσα περιουσιακή ζημία που υφίσταται ο παθών από την προσβολή της υγείας και του σώματός του λόγω επηρεασμού της ικανότητάς του προς εργασία και της εντεύθεν αποκόμισης εισοδημάτων αποκαθίσταται με βάση το άρθρο 929 ΑΚ και δεν αφορά την αξίωση του άρθρου 931 ΑΚ, η οποία αναφέρεται σε ένα διαφορετικό είδος ζημίας, σύμφωνα πάντα με την εκφρασθείσα από την πρόσφατη νομολογία άποψη.

Ωστόσο, η νομολογία αρνείται τον περιουσιακό χαρακτήρα της θεμελιούμενης στην 931 ΑΚ αξίωσης, όπως επίσης και την ομοιότητά της με την κατά 932 ΑΚ αξίωση για ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης και την ονομάζει ως «χρηματική παροχή» ή «εύλογη χρηματική παροχή, χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία», δίχως να λαμβάνει σαφή θέση για την νομική φύση της καλυπτόμενης ζημίας.¹⁴³ Κατ' αυτόν τον τρόπο είναι σαν να εντάσσει την ζημία που προκαλείται από την προσβολή του εννόμου αγαθού της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας σε μια τρίτη κατηγορία ζημίας, πέραν της περιουσιακής και της ηθικής βλάβης, την οποία δεν

¹⁴² Για τη θεωρία της τριτενέργειας βλ. αντί άλλων Κ. Χρυσόγονο, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, §5Β, σελ. 60· Τριτενέργεια σημαίνει ότι τα συνταγματικά δικαιώματα δεν ισχύουν μόνο στις κάθετες σχέσεις των πολιτών έναντι του Κράτους, αλλά και έναντι «τρίτων», δηλαδή των ιδιωτών (γι' αυτό και ονομάζεται και «οριζόντιο αποτέλεσμα» κατά την αγγλοαμερικανική ορολογία). Η θεωρία αυτή εμφανίζεται με δύο εκδοχές, της άμεσης και της έμμεσης τριτενέργειας. Σύμφωνα με την πρώτη ορισμένα δικαιώματα ισχύουν άμεσα στις οριζόντιες σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών, αναπτύσσοντας ένα *erga omnes* δεσμευτικό αποτέλεσμα και αξίωση για παράλειψη έναντι όλων, όχι μόνο έναντι του Κράτους. Από την άλλη μεριά η έμμεση τριτενέργεια έχει το νόημα ότι τα συνταγματικά δικαιώματα διεισδύουν έμμεσα στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις μέσω διατάξεων του αστικού δικαίου και ιδιαιτέρως των γενικών ρητρών και των αόριστων νομικών εννοιών, στις οποίες λειτουργούν προσανατολιστικά στην εξειδίκευσή τους. Έτσι και στην περίπτωση του άρθρου 931 ΑΚ, η νομολογία εκφράζει την άποψη ότι η διάταξη αυτή αποτελεί τον κανόνα δικαίου τυπικής ισχύος, μέσω του οποίου «μεταφέρεται» η προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων στις σχέσεις μεταξύ των πολιτών·

Βλ. επίσης Σύνταγμα άρθρο 25 παρ. 1: «*Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν....*».

¹⁴³ Βλ. και την εκφραζόμενη με την ΟΛΑΠ 18/2008 άποψη σχετικά με τον περιουσιακό χαρακτήρα της αξίωσης στο 931 ΑΚ, η οποία δεν ακολουθεί την θέση της νομολογίας που ξεκίνησε με την ΑΠ 670/2006 και ακολουθείται μέχρι και σήμερα. Στην ΟΛΑΠ 18/2008, που η νομική φύση της αξίωσης είχε πρακτική σημασία για την επιδίκαση ή όχι του ποσού, αφού η φύση της υπόθεσης ήταν εργατικού δικαίου, το Ανώτατο δικαστήριο αναγκάστηκε και έλαβε σαφή θέση. Για την πρακτική σημασία της νομικής φύσης στα εργατικά ατυχήματα και τις διαφορετικές θέσεις της νομολογίας για την 931 ΑΚ ανάλογα με την φύση της ένδικης υπόθεσης βλ. παραπάνω στην παρούσα εργασία τα κεφάλαια 3.7. και 3.8.

κατονομάζει,¹⁴⁴ αλλά η οποία ομοιάζει με την έννοια της βιολογικής ζημίας κατά το ιταλικό δίκαιο, την οποία και θα αναπτύξουμε στην επόμενη παράγραφο.

5.2. Η «βιολογική» ζημία κατά το ιταλικό δίκαιο

Η διατύπωση και το σκεπτικό των αποφάσεων του Αρείου Πάγου που αναγνωρίζουν την προστασία των συνταγματικά κατοχυρωμένων εννόμων αγαθών της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας στο άρθρο 931 ΑΚ, φέρουν πολλά κοινά στοιχεία με αντίστοιχες αποφάσεις της ιταλικής νομολογίας. Φαίνεται ότι το Ανώτατο Δικαστήριό μας επηρεάστηκε από τις υπάρχουσες στην ιταλική έννομη τάξη απόψεις και θέσεις, στην οποία αναγνωρίζεται πέραν της περιουσιακής ζημίας και της ηθικής βλάβης, και ένα τρίτο είδος ζημίας, η λεγόμενη «βιολογική ζημία» (*danno biologico*) ή «ζημία της υγείας» (*danno alla salute*).¹⁴⁵

Η «βιολογική ζημία», η οποία είναι, όπως υποστηρίζεται,¹⁴⁶ η πηγή έμπνευσης της πρόσφατης αυτής νομολογίας του Αρείου Πάγου, αναγνωρίζεται από την ιταλική θεωρία και νομολογία ως μια τρίτη μορφή ζημίας που μπορεί να προκληθεί ως αποτέλεσμα μιας αδικοπραξίας, πέρα από την περιουσιακή ζημία και την ηθική βλάβη που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα στην Ελλάδα. Πρόκειται, κατ' ουσίαν, για ένα επιπλέον είδος μη περιουσιακής ζημίας, πέραν της ηθικής βλάβης, η οποία αφορά την διακινδύνευση της σωματικής και της ψυχικής ακεραιότητας, και αποτελεί ζημία που είναι καθεαυτή στενά συνδεδεμένη με την υγεία του ατόμου¹⁴⁷, χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία και ανεξαρτήτως από τις επιπτώσεις στο εισόδημα.¹⁴⁸

Στον ελληνικό αστικό κώδικα η μη περιουσιακή ζημία ταυτίζεται με την ηθική βλάβη. Αν και στο άρθρο 299 ΑΚ γίνεται αναφορά στην χρηματική ικανοποίηση για μη περιουσιακή ζημία στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος, η αποκατάστασή της προβλέπεται μόνο από δύο άρθρα, ήτοι το άρθρο 59 ΑΚ επί προσβολής της προσωπικότητας και το 932 ΑΚ επί αδικοπραξίας. Και οι δύο αυτές διατάξεις αφορούν την χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη, με αποτέλεσμα οι δύο έννοιες να ταυτίζονται στο ελληνικό δίκαιο. Το ίδιο συνέβαινε για μεγάλο χρονικό διάστημα και στην Ιταλία, καθώς με την σύνταξη του νέου ιταλικού Αστικού Κώδικα το 1942 και για τα

¹⁴⁴ Βλ. και *Κρητικό*, Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα, σ. 295, ο οποίος εκφράζει παρόμοια άποψη για την 931 ΑΚ και συγκεκριμένα ότι έχει περιεχόμενο κάπως «ερμαφρόδιτο», αφού κατά ένα μέρος προσιδιάζει σε χρηματική ικανοποίηση («λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη») και το άλλο μέρος αναφέρεται σε αποζημίωση για περιουσιακή ζημία.

¹⁴⁵ Για την «βιολογική» ζημία κατά το ιταλικό δίκαιο, βλ. *Ζερβογιάννη*, παρατηρήσεις στην ΑΠ 123/2010, ΕφΑΔ 2011, 746 επ. όπως και *Γ. Βαλμαντώνη*, Η βιολογική ζημία: ένα παράδειγμα «εθελουσίας» εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου από τα Ελληνικά Δικαστήρια, ΕλλΔνη 2012, σελ. 609 επ.

¹⁴⁶ Βλ. *Ζερβογιάννη*, ό.π.

¹⁴⁷ Βλ. *Λαδά*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, τόμος Ι, σελ. 414, σύμφωνα με τον οποίο η σωματική ακεραιότητα και η υγεία συνθέτουν τη βιολογική υπόσταση του ανθρώπου.

¹⁴⁸ Βλ. την ομοιότητα της διατύπωσης με αυτή που χρησιμοποιείται στο σκεπτικό των αρεοπαγιτικών αποφάσεων.

επόμενα περίπου 30 χρόνια, η ηθική βλάβη ήταν ταυτόσημη και σχεδόν συνώνυμη με τη μη περιουσιακή ζημία¹⁴⁹. Η νομολογία των ιταλικών δικαστηρίων, όμως, κυρίως από την δεκαετία του 1970 και ύστερα προέβη σε μια στενή ερμηνεία της ηθικής βλάβης δίνοντας σε αυτή το περιεχόμενο μόνο του εσωτερικού ψυχικού πόνου, σε αντίθεση με την ευρεία ερμηνεία που ακολουθείται στην ελληνική έννομη τάξη (προσβολή κάθε έννομου αγαθού που δεν επιδέχεται χρηματική αποτίμηση) και ταυτόχρονα προχώρησε στην αναγνώριση μιας σειράς από άλλα είδη μη περιουσιακής ζημίας, όπως για παράδειγμα, τη ζημία στις ανθρώπινες σχέσεις, την αισθητική ζημία, τη ζημία αναψυχής κ.λπ.

Μια μορφή μη περιουσιακής ζημίας που έγινε εκείνη την εποχή δεκτή από τα ιταλικά δικαστήρια είναι και η βιολογική ζημία, η οποία θεμελιώθηκε στο άρθρο 2043 του ιταλΑΚ, το οποίο περιέχει γενική ρήτρα αντίστοιχη του 914 ΑΚ για την γένεση αδικοπρακτικής ευθύνης, σε συνδυασμό με το άρθρο 32 του ιταλικού Συντάγματος, που αναγνωρίζει και προστατεύει το δικαίωμα στην υγεία, όπως αντίστοιχα η προσβολή του εννόμου αγαθού της υγείας που κατοχυρώνεται στο 21 §§ 3 και 6 του ελληνικού Συντάγματος χρησιμοποιείται για την ερμηνεία της 931 ΑΚ από τον Άρειο Πάγο. Η ιταλική νομολογία αρχικά αναγνώρισε την αποκατάσταση της βιολογικής ζημίας ως πρωταρχική και θεμελιώδη αποζημίωση, που επισκιάζει κάθε άλλη αποζημίωση στον τομέα της αστικής ευθύνης, ακόμα και το διαφυγόν κέρδος. Η σκέψη αυτή¹⁵⁰, βασίστηκε στο δικαίωμα της ισότητας, και συγκεκριμένα με αφετηρία την αρχή ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, η οποία συνεπάγεται ότι ο ακρωτηριασμός ενός ποδιού λόγω μιας αδικοπραξίας αντιστοιχεί σε μια πρωταρχική και ελάχιστη χρηματική παροχή όμοια για όλους και η οποία αντιστοιχεί στην ικανοποίηση της βιολογικής ζημίας. Στην χρηματική παροχή αυτή προστίθεται στην συνέχεια και εκείνη που αναλογεί στο διαφυγόν κέρδος του ζημιώσαντος, κατά τον υπολογισμό, όμως, της οποίας λαμβάνεται υπόψη το διαφορετικό επάγγελμα και τα διαφορετικά εισοδήματα κάθε παθόντος.¹⁵¹

Το 2005 η βιολογική ζημία έτυχε και νομοθετικής ρύθμισης στην ιταλική έννομη τάξη, και μάλιστα ο Ιταλός νομοθέτης έδωσε και τον ορισμό της βιολογικής ζημίας στον κώδικα της

¹⁴⁹ Βλ. Γ. Βαλμαντώνη, Η βιολογική ζημία: ένα παράδειγμα «εθελουσίας» εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου από τα Ελληνικά Δικαστήρια, ΕλλΔνη 2012, σελ. 611.

¹⁵⁰ Βλ. την υπ' αριθμό 184/30.6.1986 απόφαση του ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (www.giurcost.org/decisioni/1986/0184s-86.html), η οποία αποτέλεσε σταθμό για την έννοια της βιολογικής ζημίας κατά τον Βαλμαντώνη, ό.π. υποσημ. 31, και σύμφωνα με την οποία «η αποκατάσταση της βιολογικής ζημίας είναι αυτόματη και δεδομένη και δεν συνιστά αντικείμενο αποδείξεως, αφού διακρίνεται από τις άλλες επιζήμιες συνέπειες που μπορεί να ακολουθήσουν από αυτό το ζημιόγono συμβάν, όπως η περιουσιακή ζημία και η ηθική βλάβη, που αποτελούν κατά συνέπεια ζημιές που επακολουθούν (danni conseguenza)». Η ερμηνεία αυτή στην βιολογική ζημία διατηρήθηκε μέχρι το 2003, οπότε και υπήρξε στροφή της νομολογίας στο θέμα της βιολογικής ζημίας, η οποία πλέον θεωρείται επίσης ως ζημία που επακολουθεί και αποτελεί αντικείμενο αποδείξεως, όπως και τα υπόλοιπα είδη περιουσιακής και μη περιουσιακής ζημίας (βλ. Βαλμαντώνη, ό.π. σελ. 614).

¹⁵¹ Βλ. Γ. Βαλμαντώνη, Η βιολογική ζημία: ένα παράδειγμα «εθελουσίας» εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου από τα Ελληνικά Δικαστήρια, ΕλλΔνη 2012, υποσημ. 32, σελ. 613.

ιδιωτικής ασφάλισης (άρθρα 138 και 139 του D.Lgs 7.9.2005, π. 209): «κάθε προσβολή μόνιμη ή παροδική της φυσικής και ψυχικής ακεραιότητας του ατόμου, που υπόκειται σε διάγνωση ιατροδικαστή, η οποία ασκεί μια αρνητική επίδραση στις καθημερινές δραστηριότητες και στις κοινωνικές συναναστροφές του παθόντος, ανεξαρτήτως από ενδεχόμενες επιδράσεις στην ικανότητα προς εργασία».¹⁵² Η έννοια της βιολογικής ζημίας διακρίνεται στην ιταλική έννομη τάξη σε δύο εκφάνσεις, την στατική που αναφέρεται στην προσβολή της ψυχικής και σωματικής ακεραιότητας του ατόμου σύμφωνα με τα δεδομένα της ιατρικής επιστήμης και τη δυναμική που περιλαμβάνει την αρνητική επίδραση στις καθημερινές δραστηριότητες και στις κοινωνικές συναναστροφές του παθόντος.

Η βιολογική ζημία υπολογίζεται με εύλογο τρόπο, χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη ζημία και εξαρτάται από τις περιστάσεις της συγκεκριμένης περίπτωσης, όπως είναι η ηλικία του ζημιωθέντος, η σοβαρότητα και η έκταση της προσβολής της υγείας ή σωματικής ακεραιότητας, η κοινωνική και οικογενειακή ζωή του, κ.ά. Για τον υπολογισμό των εύλογων αυτών χρηματικών ποσών από τα ιταλικά δικαστήρια έχουν καταρτιστεί πίνακες ποσών για κάθε είδους προσβολή με βάση τις υποδείξεις των πραγματογνωμόνων-ιατροδικαστών, οι οποίοι δεν λειτουργούν μεν δεσμευτικά για το δικαστήριο αλλά έχουν κατευθυντήριο και προσανατολιστικό ρόλο για τον υπολογισμό του ποσού.

Δεν είναι δύσκολο με βάση τα ανωτέρω να διακρίνει κανείς τις ομοιότητες που παρουσιάζει η έννοια της βιολογικής ζημίας με την ερμηνεία που δίδεται από την ελληνική νομολογία στην κατά 931 ΑΚ αξίωση. Φαίνεται ότι ο Έλληνας δικαστής χρησιμοποίησε τη θεωρία που έχει αναπτυχθεί στην ιταλική έννομη τάξη τα τελευταία χρόνια σχετικά με την βιολογική ζημία προκειμένου να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει μια διάταξη που επί πολλά έτη υπήρξε πεδίο αμφισβητήσεων, με αποτέλεσμα να μην καθίσταται εφαρμόσιμη.¹⁵³ Χρησιμοποίησε τα εργαλεία του συγκριτικού δικαίου και απέδειξε ότι οι διατάξεις του εγχώριου και του αλλοδαπού δικαίου δεν τελούν σε απομόνωση, αλλά επηρεάζουν και συνδιαμορφώνουν η μία την άλλη.¹⁵⁴ Ο δικαστής εξετάζοντας τις ρυθμίσεις και την νομολογία ενός αλλοδαπού δικαίου διευρύνει τους ορίζοντές του και μπορεί κατ' αυτόν τον τρόπο να κατανοήσει καλύτερα τις ρυθμίσεις και της δικής του έννομης τάξης.

¹⁵² Οι μεταφράσεις των κειμένων του ιταλικού νόμου στα ελληνικά είναι από τη σχετική μελέτη του *Βαλμαντώνη*, ό.π..

¹⁵³ Βλ. την πρακτική των προηγούμενων δεκαετιών στην νομολογία, κατά την οποία οι περισσότερες αγωγές με βάση την 931 ΑΚ απορρίπτονταν ως αόριστες γιατί δεν εξειδίκευαν τα «ιδιάζοντα περιστατικά» τα οποία συνιστούν την έννοια της ιδιαίτερης ζημίας που καλύπτεται από την 931 ΑΚ και η οποία είναι διάφορη από τη ζημία που καλύπτεται από τις 929 και 932 ΑΚ, ενώ παράλληλα η νομολογία δεν προσδιόριζε ποια ακριβώς είναι αυτά τα «ιδιάζοντα περιστατικά» που απαιτούσε για την εφαρμογή της 931 ΑΚ.

¹⁵⁴ Βλ. *Γ. Βαλμαντώνη*, Η βιολογική ζημία: ένα παράδειγμα «εθελουσίας» εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου από τα Ελληνικά Δικαστήρια, *ΕλλΔνη* 2012, σελ. 621.

Έτσι, ο Άρειος Πάγος υιοθέτησε με την ΑΠ 670/2006 και τις μεταγενέστερες αποφάσεις που ακολουθούν την ίδια σκέψη, όσα γίνονται δεκτά από την ιταλική θεωρία και νομολογία για την βιολογική ζημία, δίνοντας στην 931 ΑΚ τον χαρακτήρα της αξίωσης για την ικανοποίηση μιας μορφής ζημίας που δεν συνδέεται με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία, αλλά βασίζεται στο γεγονός της προσβολής του συνταγματικού εννόμου αγαθού της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας και μόνο. Δεν εξέφρασε, ωστόσο, ρητά την άποψη του για την νομική φύση του περιεχομένου της διάταξης ονομάζοντάς την ως βιολογική ζημία, αλλά χρησιμοποίησε απλώς την περιφραστική έκφραση «χρηματική παροχή, χωρίς σύνδεση με συγκεκριμένη περιουσιακή ζημία», που ταυτόχρονα διαφέρει τόσο από την αξίωση της 929 ΑΚ αλλά και την ιδρυόμενη στην 932 ΑΚ αξίωση για τη χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης. Ως προς αυτό ο Άρειος Πάγος δεν υπήρξε τόσο τολμηρός.

Κλείνοντας την αναφορά στην βιολογική ζημία του ιταλικού δικαίου, θεωρώ ότι αξίζει να προσθέσουμε ότι με την πάροδο του χρόνου στην έννοια της βιολογικής ζημίας κατά το ιταλικό δίκαιο ενσωματώθηκαν μια σειρά από είδη ζημίας που είχαν διαμορφωθεί μέχρι τότε από την ιταλική θεωρία και νομολογία, όπως παραδείγματος χάριν, η ζημία στις ανθρώπινες σχέσεις, η αισθητική ζημία και η σεξουαλική ζημία, με αποτέλεσμα η βιολογική ζημία να αφορά πλέον κάθε προσβολή της προσωπικότητας του ατόμου και όχι μόνο τη βλάβη της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας αυτού.

Ωστόσο, το 2008 η Ολομέλεια του ιταλικού Ακυρωτικού¹⁵⁵ επανεξέτασε το περιεχόμενο και της προϋποθέσεις της μη περιουσιακής ζημίας εκφράζοντας την άποψη ότι η επιδίκαση παράλληλα τόσο βιολογικής ζημίας, όσο και ηθικής βλάβης, οδηγεί ουσιαστικά σε διπλασιασμό της μη περιουσιακής ζημίας, χωρίς να αντιστοιχεί στην πραγματική κατάσταση της βλάβης, καθώς ουσιαστικά υπάρχει μία μόνο ενιαία μη περιουσιακή ζημία και οι διαφορετικές ονομασίες που αποδίδονται σε αυτή αναφέρονται μόνο σε περιγραφικές ανάγκες δίχως να οριοθετούν διαφορετικές κατηγορίες μη περιουσιακής ζημίας. Θεώρησαν, λοιπόν, ότι η ηθική βλάβη έχει απορροφηθεί από την βιολογική ζημία, η οποία είναι αυτή που επιδικάζεται ως μη περιουσιακή ζημία αφού περιλαμβάνει όλα τα είδη μη περιουσιακής ζημίας.¹⁵⁶ Από την άλλη μεριά, ο Ιταλός νομοθέτης το 2009 εξέφρασε ρητά την αντίθεσή του σε αυτή την άποψη της νομολογίας χαρακτηρίζοντας το 2009 σε δύο προεδρικά διατάγματα την ηθική βλάβη ως αυτοτελή

¹⁵⁵ Βλ. Γ. Βαλμαντώνη, ό.π., αρ. ΙΙΙ, σελ. 616, με περαιτέρω παραπομπές στις τέσσερις αποφάσεις της 11.11.2008 της Ολομέλειας του ιταλικού Ακυρωτικού με αριθμούς 26972, 26973, 26974 και 26975 οι οποίες εξέφρασαν διαφορετική άποψη για το ζήτημα της μη περιουσιακής ζημίας στην ιταλική έννομη τάξη και την αναγνώριση της βιολογικής ζημίας.

¹⁵⁶ Όπως παρατηρεί και ο Βαλμαντώνης, ό.π. είναι εμφανής στην σκέψη αυτή η ανησυχία των δικαστών για την διεύρυνση της ευθύνης σε υπερβολικό βαθμό, με αποτέλεσμα να προσπαθούν να αποτρέψουν την επιδίκαση χρηματική ικανοποίηση για μη περιουσιακή ζημία σε περιπτώσεις ασήμαντης ζημίας ευτελούς αξίας.

κατηγορία μη περιουσιακής ζημίας σε σχέση με την βιολογική ζημία, επιμένοντας στη διατήρηση της διάκρισης¹⁵⁷.

Επιστρέφοντας στην ελληνική έννομη τάξη και στο ζήτημα της αξίωσης από το άρθρο 931 ΑΚ, ο Άρειος Πάγος δεν δείχνει να έχει επηρεαστεί από τις τελευταίες αυτές εξελίξεις στην ιταλική έννομη τάξη και εξακολουθεί να ερμηνεύει με τον ίδιο τρόπο την περιλαμβανόμενη στην 931 ΑΚ αξίωση ως αποζημίωση για βλάβη του συνταγματικά προστατευόμενου αγαθού της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας. Η μόνη διαφοροποίηση στην νομολογία του Αρείου Πάγου εμφανίζεται όταν η ένδικη διαφορά αφορά εργατικό ατύχημα, οπότε και το Ακυρωτικό τάσσεται υπέρ της περιουσιακής φύσεως της αξίωσης, όπως να αναφέρθηκε και νωρίτερα στην παρούσα εργασία.¹⁵⁸

6. Δικαιοσυγκριτικές παρατηρήσεις για την ερμηνεία της 931 ΑΚ.

Είναι χρήσιμο, στο σημείο αυτό και μετά την εξέταση της έννοια της βιολογικής ζημίας κατά το ιταλικό δίκαιο, να αναφερθούμε σύντομα σε διατάξεις αλλοδαπών εννόμων τάξεων που ρυθμίζουν θέματα αντίστοιχα με αυτά της 931 ΑΚ. Η εξέταση του ζητήματος από δικαιοσυγκριτική σκοπιά μπορεί να λειτουργήσει θετικά κατά την ερμηνεία ενός κανόνα δικαίου και δη στις περιπτώσεις που πρότυπό τους αποτέλεσε μια διάταξη αλλοδαπής έννομης τάξης.

Το ερμηνευτικό αυτό κριτήριο, ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι έχει μόνο επικουρικό χαρακτήρα, καθώς δεν είναι ικανό αυτό καθεαυτό να καθορίσει το ερμηνευτικό αποτέλεσμα, αλλά χρησιμεύει μόνο προς ενίσχυση της ορθότητας μιας ήδη θεμελιωμένης σε άλλα ερμηνευτικά κριτήρια εκδοχής ή προς αποκλεισμό κάποιας άλλης. Πρέπει πάντοτε ο ερμηνευτής του δικαίου να έχει κατά νου τον κίνδυνο να εντάξει στο σύστημα του αστικού δικαίου μορφώματα που είναι ξένα προς τον ελληνικό αστικό κώδικα και διαταράσσουν την αξιολογική αντινομία αυτού. Γι' αυτό το λόγο, χρειάζεται προσοχή κατά την αξιοποίηση τέτοιων επιχειρημάτων.¹⁵⁹

6.1. Η § 1326 του αυστρΑΚ

Όπως ήδη αναφέραμε, ο νομοθέτης κατέστρωσε το άρθρο 931 ΑΚ χρησιμοποιώντας ως πρότυπο κυρίως την § 1326 του αυστρΑΚ, η οποία προβλέπει, επίσης, αξίωση αποζημίωσης στην περίπτωση παραμόρφωσης συνεπεία αδικοπραξίας. Σκόπιμη, λοιπόν, κρίνεται μια σύντομη

¹⁵⁷ Βλ. *Βαλμαντόνη*, ό.π., υποσημ. 54.

¹⁵⁸ Βλ. τα κεφάλαια 3.7. και 3.8. της παρούσας.

¹⁵⁹ Βλ. *Παπανικολάου*, *Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών*, αρ. 293 και 294, σελ. 211.

επισκόπηση της λειτουργίας της εν λόγω ρύθμισης του αυστριακού Αστικού Κώδικα, καθώς επίσης μια εν συντομία αναφορά στο πώς αυτή εφαρμόζεται στην αυστριακή έννομη τάξη.

Το κείμενο της § 1326 αυστρΑΚ θα μπορούσε να μεταφραστεί στα ελληνικά ως εξής: *«Εάν το τραυματισμένο πρόσωπο παραμορφώθηκε λόγω της σωματικής βλάβης, τότε πρέπει, ιδιαίτερα όταν το πρόσωπο είναι θηλυκού γένους, να λαμβάνεται υπόψη η κατάσταση αυτή, εφόσον το καλύτερο μέλλον του μπορεί να εμποδιστεί εξαιτίας τούτου»*¹⁶⁰.

Η ομοιότητα της αυστριακής διάταξης με το 931 ΑΚ είναι εμφανής από την πρώτη ανάγνωση. Κατ' αρχήν, από τα πρώτα πράγματα που παρατηρεί κανείς είναι ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην περίπτωση που το θύμα είναι θηλυκού γένους, όπως συνέβαινε και με το 931 ΑΚ πριν από την τροποποίησή του με το ν. 1329/1983. Στο αυστριακό, όμως, δίκαιο η διατύπωση του άρθρου δεν έχει αλλάξει και ισχύει μέχρι και σήμερα με τον ίδιο τρόπο. Σε αυτό, ίσως να παίζει ρόλο το γεγονός ότι στην αυστριακή έννομη τάξη δεν αναγνωριζόταν ποτέ θεσμός αντίστοιχος με αυτόν της προίκας¹⁶¹, με αποτέλεσμα η εφαρμογή του άρθρου να μην έχει συνδεθεί ποτέ με τον θεσμό αυτό, όπως συνέβη με το άρθρο 931 ΑΚ. Επίσης, αν και γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα θύματα θηλυκού γένους, αυτό δεν σημαίνει ότι η προστασία του άρθρου δεν ισχύει για τους άνδρες που υφίστανται παραμόρφωση του σώματός τους συνεπεία μιας αδικοπραξίας που οδήγησε σε σωματική βλάβη, όπως επίσης και για τα άτομα νεαρής ηλικίας και τους ανηλίκους.¹⁶²

Μια περαιτέρω διαφορά που θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ανάμεσα στα δύο άρθρα έγκειται στο γεγονός ότι η διάταξη του ελληνικού ΑΚ αναφέρεται και σε αναπηρία ή παραμόρφωση της εξωτερικής εμφάνισης, ενώ το αντίστοιχο αυστριακό μιλά μόνο για παραμόρφωση συνεπεία μιας σωματικής βλάβης, η οποία επίσης βέβαια δεν κρίνεται από ιατρικής απόψεως, αλλά με βάση τις θεωρήσεις της καθημερινής ζωής.¹⁶³ Ωστόσο, εξετάζοντας ορισμένα νομολογιακά παραδείγματα κατά τα οποία εφαρμόστηκε η § 1326 αυστρΑΚ, συμπεραίνουμε ότι δεν είναι κατ' ουσίαν διαφορετικό το πεδίο εφαρμογής της, αφού περιλαμβάνει περιπτώσεις αναπηρίας, όπως παραδείγματος χάριν ακρωτηριασμούς μελών του ανθρωπίνου σώματός, δυσκολίες στο βάδισμα, επιληπτικά σοκ, βραχνή φωνή, διαταραχές στην ομιλία, κ.ά.¹⁶⁴

¹⁶⁰ § 1326 αυστρΑΚ: «Ist die verletzte Person durch die Misshandlung verunstaltet worden; so muss zumal, wenn sie weiblichen Geschlechtes ist, insofern auf diesen Umstand Rücksicht genommen werden, als ihr besseres Fortkommen dadurch verhindert werden kann.»

¹⁶¹ Βλ. *Κρητικό*, παρατηρήσεις στην ΑΠ 1320/1988, ΕλλΔνη 1990, σελ. 775 επ. και εδώ ιδιαίτ. σελ 781, αρ. 22.

¹⁶² Βλ. *Reischauer*, σε Rummel-Kommentar zum ABGB, 2. Band, § 1326, αρ. 2, σελ. 339.

¹⁶³ Βλ. *Reischauer*, ό.π. § 1326, αρ. 4, σελ. 339.

¹⁶⁴ Βλ. *Reischauer*, ό.π. § 1326, αρ. 5, σελ. 340, με περαιτέρω παραπομπές σε δικαστικές αποφάσεις αυστριακών δικαστηρίων.

Τα αυστριακά δικαστήρια επιδικάζουν βάσει της § 1326 αυστρΑΚ ένα εφάπαξ χρηματικό ποσό προς αντιστάθμιση των δυσμενών επιπτώσεων στο μέλλον του παθόντος από την σωματική αυτή βλάβη, χωρίς να γίνεται συγκεκριμένος υπολογισμός της. Η επίδραση στο μέλλον ερμηνεύεται και στο αυστριακό δίκαιο ως μείωση ή εξάλειψη της δυνατότητας απόκτησης μιας καλύτερης ποιότητας ζωής λόγω της σωματικής βλάβης και παραμόρφωσης, η οποία μπορεί να επιτευχθεί είτε μέσω του γάμου είτε μέσω της επαγγελματικής ανάπτυξης και ανέλιξης. Παλαιότερα, η αυστριακή νομολογία δεν αναγνώριζε την επιδίκαση της πρόσθετης αυτής αποζημίωσης για την μείωση των πιθανοτήτων σύναψης γάμου στους άνδρες, παρά μόνο στις γυναίκες, στηριζόμενη στην διατύπωση της διάταξης. Ωστόσο, πλέον έχει αλλάξει στάση και αναγνωρίζει και στους άγαμους άνδρες την δυνατότητα αυτή.¹⁶⁵ Επιπλέον, η επίδραση στο μέλλον του παθόντος, σε ό,τι αφορά τις επαγγελματικές προοπτικές του και τις δυνατότητες ανέλιξης και υπηρεσιακής ανόδου στο επάγγελμά του, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην ελληνική έννομη τάξη βάσει του άρθρου 931 ΑΚ.

Όσον αφορά την νομική φύση και την αυτοτέλεια της αξίωσης σε σχέση με την § 1325 αυστρΑΚ (αντίστοιχη του άρθρου 929 ΑΚ) επικρατεί και στην αυστριακή θεωρία και νομολογία έντονη αμφισβήτηση ακόμη και σήμερα προκαλώντας πολλές συζητήσεις και διαφωνίες. Η αυστριακή νομολογία φαίνεται να κλίνει στην περίπτωση της μείωσης δυνατότητας σύναψης γάμου προς την μη περιουσιακή ζημία, αν και δεν το αναφέρει ρητά. Σε κάθε περίπτωση, γενικά η μη περιουσιακή ζημία που προκαλείται από την σωματική βλάβη αποκαθίσταται κατά τη νομολογία με βάση την § 1325 τελευτ. εδάφιο, το οποίο και έχει αντίστοιχη λειτουργία με την 932 ΑΚ στις περιπτώσεις βλάβης του σώματος ή της υγείας.

Από την άλλη πλευρά, όταν η επιδιωκόμενη αποζημίωση αφορά την επίδραση στο επαγγελματικό μέλλον του παθόντος, τότε δέχεται τον περιουσιακό χαρακτήρα της ζημίας, αν και ο προσδιορισμός της δεν γίνεται με συγκεκριμένο τρόπο, αλλά ευλόγως. Χαρακτηριστικό για τη νομική φύση της διάταξης είναι το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Holzer, σύμφωνα με τον οποίο η μείωση των δυνατοτήτων επιδίωξης ενός καλύτερου μέλλοντος από τον παθόντα με βάση την § 1326 αυστρΑΚ μπορεί να έχει τόσο πλευρές που να αναφέρονται σε περιουσιακή ζημία όσο και άλλες που να αναφέρονται σε μη περιουσιακή¹⁶⁶. Είναι εμφανές, η δυσκολία που υπάρχει να πάρει κανείς θέση υπέρ της μίας ή της άλλης άποψης.

¹⁶⁵ Βλ. *Reischauer*, ό.π. § 1326, αρ. 6, σελ. 341, όπου αναφέρεται ότι η αποζημίωση κατά την § 1326 αυστρΑΚ για την μείωση δυνατοτήτων αποκατάστασης με γάμο αναγνωρίζεται και σε γυναίκες που εργάζονται, αν και στις περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να εξεταστεί και η δυνατότητα αναζήτησης των διαφυγόντων εισοδημάτων τους με βάση την § 1325 αυστρΑΚ (αντίστοιχη της 929 ΑΚ), όσο και το εξακριβωθεί το κατά πόσο ο γάμος είναι πραγματικά πιθανό να βελτιώσει οικονομικά την θέση τους.

¹⁶⁶ Βλ. *W. Holzer*, *Bemerkungen zu § 1326 ABGB*, παρ. III, JB 1981, 242

Πέραν της νομικής φύσης της αξίωσης, και η αυτοτέλεια αυτής σε σχέση με την § 1325 αυστρΑΚ έχει απασχολήσει την αυστριακή θεωρία και νομολογία. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, οι δύο διατάξεις είναι αυτοτελείς και εφαρμόζονται υπό διαφορετικές προϋποθέσεις. Εφόσον ο παθών μπορεί να αξιώσει την αποκατάσταση των διαφυγόντων εισοδημάτων του με βάση την § 1325 αυστρΑΚ, τότε δεν δικαιούται και την αξίωση από την § 1326 αυστρΑΚ λόγω παραμόρφωσης από το ζημιογόνο γεγονός. Για τα διαφυγόντα εισοδήματα είναι απαραίτητο, όπως και στο 929 ΑΚ, να μπορεί να γίνει με βεβαιότητα πρόβλεψη ότι θα τα αποκόμιζε ο παθών εάν δεν είχε μεσολαβήσει το ζημιογόνο γεγονός. Αντιθέτως στην αποζημίωση επί παραμόρφωσης αρκεί να προκύπτει απλώς η δυνατότητα επέλευσης της ζημίας, όπως συμβαίνει και στο 931 ΑΚ. Στην περίπτωση, λοιπόν, που ο παθών μπορεί να αποδείξει ότι μελλοντικά δεν θα είναι σε θέση να αποκομίσει από το επάγγελμά του ορισμένα εισοδήματα λόγω της σωματικής του βλάβης, τότε η § 1326 αυστρΑΚ λειτουργεί αποκλειστικά και μόνο ως βάση για την μείωση δυνατοτήτων αποκατάστασης με γάμο και όχι για την δυσμενή επίδραση στο επαγγελματικό μέλλον του παθόντος.¹⁶⁷ Κρίσιμο είναι, κατά πόσο η επίδραση στο καλύτερο μέλλον του παθόντος είναι συνέπεια της μείωσης ή εξάλειψης της ικανότητας προς εργασία ή της παραμόρφωσης.¹⁶⁸ Είναι πολύ εύστοχη η παρατήρηση του Apathy¹⁶⁹ σχετικά με την ερμηνεία της § 1326 αυστρΑΚ (παρατήρηση που θα μπορούσε να μεταφερθεί και για την ΑΚ 931), σύμφωνα με τον οποίο: «Αν ο καταρχήν προσδιορισμός των διαφυγόντων εισοδημάτων είναι μεν δυνατός, αλλά τόσο ανασφαλής και κατά το ύψος μη υπολογιστός, τότε, αν συντρέχουν οι λοιπές προϋποθέσεις ευθύνης, αρμόζει η αξίωση της § 1326 αυστρΑΚ (αντίστοιχη της 931 ΑΚ). Αν, αντιθέτως, κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων δύναται να προσδιορισθεί διαφυγόν εισόδημα ως συνέπεια σωματικής βλάβης κατά τρόπο, ώστε να δύναται να γίνει λόγος για πραγματική περιουσιακή ζημία, τότε η αποζημίωση προσδιορίζεται καταρχήν κατά την § 1325 αυστρΑΚ (αντίστοιχη της 929 ΑΚ).» Επίσης, εφόσον η δυσμενής επίδραση στο μέλλον οφείλεται εν μέρει στην μείωση της ικανότητας προς εργασία και εν μέρει στην προκληθείσα εκ του ζημιογόνου γεγονότος παραμόρφωση, τότε δύναται να συντρέχουν οι αξιώσεις των §§ 1325 και 1326 αυστρΑΚ.¹⁷⁰

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι τα ζητήματα που εγείρονται στον χώρο του αυστριακού δικαίου αναφορικά με την § 1326 αυστρΑΚ είναι αντίστοιχα με τα όσα ερμηνευτικά

¹⁶⁷ Βλ. *Reischauer*, ό.π. § 1326, αρ. 11, σελ. 348.

¹⁶⁸ Βλ. *W. Holzer*, *Bemerkungen zu § 1326 ABGB*, JB 1981, σελ. 243.

¹⁶⁹ Βλ. *Κρητικό*, Αποζημίωση από αυτοκινητικά τροχαία ατυχήματα, σελ. 295, υποσημ. 238, ο οποίος παραπέμπει στον Apathy, *Historisches und Dogmatisches zur Entschädigung für die Verhinderung des besseren Fortkommens* (§ 1326 ABGB, § 13 Z 5 AtomHG, § 13 Z 5 EKGH), FS Strasser 1993, σελ. 1 επ., και μεταφράζει το απόσπασμα αυτό από την μελέτη του για την οριοθέτηση της αξίωσης αποζημιώσεως για την παρεμπόδιση του καλύτερου μέλλοντος λόγω της παραμόρφωσης.

¹⁷⁰ Βλ. *Reischauer*, ό.π. § 1326, αρ. 11, σελ. 348.

προβλήματα συζητούνται και στην Ελλάδα αναφορικά με την διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ. Το ερώτημα είναι κατά πόσο μπορούμε να αντλήσουμε επιχειρήματα από την αλλοδαπή θεωρία και νομολογία για την ερμηνεία της 931 ΑΚ. Μια τέτοια κίνηση θα μπορούσε μεν να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε το νόημα της διάταξης του ελληνικού ΑΚ, πρέπει, όμως, να γίνεται με μεγάλη προσοχή, διότι κάθε έννομη τάξη είναι αυτοτελής και διαμορφώνεται με διαφορετικό τρόπο από τις υπόλοιπες, παρά την ομοιότητα των διατάξεων σε πολλές περιπτώσεις.

6.2. Η έννοια του μέλλοντος στην § 842 του γερμΑΚ.

Στον γερμανικό ΑΚ η αποκατάσταση της μελλοντικής ζημίας στις περιπτώσεις βλάβης της υγείας και του σώματος συνεπεία μιας αδικοπραξίας ρυθμίζεται στις §§ 842 και 843¹⁷¹. Η ρύθμιση είναι αντίστοιχη με αυτή του άρθρου 929 ΑΚ για την αναζήτηση των διαφυγόντων εισοδημάτων από τον επηρεασμό της ικανότητας του παθόντος προς εργασία και για τις αυξημένες δαπάνες που τυχόν προκύψουν στον μέλλον εξαιτίας της βλάβης στο σώμα ή την υγεία του.

Δεν υπάρχει αντίστοιχη του 931 ΑΚ διάταξη στον γερμΑΚ, όμως στην § 842 γερμΑΚ αναφέρεται ότι η υποχρέωση αποζημίωσης περιλαμβάνει τις επιπτώσεις της αδικοπραξίας τόσο στο επάγγελμα όσο και στο μέλλον (Fortkommen) του παθόντος. Η έννοια του μέλλοντος στην διάταξη αυτή, όπως ερμηνεύεται από τη θεωρία και τη νομολογία στη Γερμανία, αναφέρεται στο περιουσιακό μέλλον του παθόντος και συγκεκριμένα στην υπηρεσιακή εξέλιξή του. Η βλάβη

¹⁷¹ §842 Umfang der Ersatzpflicht bei Verletzung einer Person

Die Verpflichtung zum Schadensersatz wegen einer gegen die Person gerichteten unerlaubten Handlung erstreckt sich auf die Nachteile, welche die Handlung für den Erwerb oder das Fortkommen des Verletzten herbeiführt.

§ 843 Geldrente oder Kapitalabfindung.

(1) Wird infolge einer Verletzung des Körpers oder der Gesundheit die Erwerbsfähigkeit des Verletzten aufgehoben oder gemindert oder tritt eine Vermehrung seiner Bedürfnisse ein, so ist dem Verletzten durch Entrichtung einer Geldrente Schadensersatz zu leisten.

(2) Auf die Rente finden die Vorschriften des § 760 Anwendung. Ob, in welcher Art und für welchen Betrag der Ersatzpflichtige Sicherheit zu leisten hat, bestimmt sich nach den Umständen.

(3) Statt der Rente kann der Verletzte eine Abfindung in Kapital verlangen, wenn ein wichtiger Grund vorliegt.

(4) Der Anspruch wird nicht dadurch ausgeschlossen, dass ein anderer dem Verletzten Unterhalt zu gewähren hat.

(= § 842 Περιεχόμενο της υποχρέωσης αποζημίωσης επί τραυματισμού ενός προσώπου.

Η υποχρέωση προς αποζημίωση λόγω μιας αδικοπραξίας που στρέφεται εναντίον ενός προσώπου περιλαμβάνει τα μειονεκτήματα, τα οποία προκαλεί η πράξη στο επάγγελμα ή στο μέλλον του παθόντος.

§843 Περιοδική χρηματική παροχή ή εφάπαξ χρηματική καταβολή.

(1) Εάν συνεπεία μιας προσβολής του σώματος ή της υγείας εξαλείφθηκε ή μειώθηκε η ικανότητα προς εργασία του παθόντος ή εάν προκλήθηκε αύξηση των αναγκών του, τότε οφείλεται αποζημίωση στον παθόντα μέσω καταβολής μιας χρηματικής παροχής.

(2) Για την περιοδική καταβολή εφαρμόζεται η διάταξη της § 760. Κατά τις περιστάσεις καθορίζεται εάν ο οφειλέτης της αποζημίωσης οφείλει να παρέχει ασφάλεια και με ποιον τρόπο και για ποιο ποσό.

(3) Αντί της περιοδικής καταβολής μπορεί ο παθών να αιτηθεί την εφάπαξ καταβολή, εάν υφίσταται σπουδαίος λόγος.

(4) Η απαίτηση δεν αποκλείεται από το γεγονός ότι κάποιος άλλος υποχρεούται να καταβάλει διατροφή στον παθόντα.)

του σώματος και της υγείας δεν επιτρέπει στον παθόντα να επιδιώξει την ανέλιξη και βελτίωση της επαγγελματικής του θέσης, πράγμα που θα είχε την δυνατότητα να πράξει εάν δεν είχε μεσολαβήσει ο τραυματισμός. Ιδιαίτερος εμφανείς είναι οι συνέπειες της προσβολής της υγείας και του σώματος στο επαγγελματικό μέλλον του παθόντος, όταν αυτός δεν είχε ολοκληρώσει την επαγγελματική του κατάρτιση, με αποτέλεσμα λόγω του τραυματισμού είτε να καθυστερήσει την αποπεράτωσή της είτε να μην καταφέρει να την φέρει καθόλου εις πέρας.¹⁷² Σε αυτό το μέλλον αναφέρεται η § 842 γερμΑΚ και είναι εμφανείς οι ομοιότητες με τις περιπτώσεις των ανηλίκων ή προσώπων νεαρής ηλικίας που αποτελούν το μεγαλύτερο πεδίο εφαρμογής της 931 ΑΚ και τον λόγο για τον οποίο η αυτοτέλεια της αξίωσης από την διάταξη αυτή αποκτά πρακτική σημασία.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, όμως, οι επιδράσεις στο μέλλον του παθόντος ταυτίζονται με τις συνέπειες από τις επιπτώσεις στην ικανότητα του παθόντος προς εργασία, καθώς στην πλειονότητα των ανθρώπων δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα ότι μελλοντικά η επαγγελματική τους θέση θα βελτιωθεί. Επομένως, κατ' ουσίαν οι επιπτώσεις στο μέλλον του παθόντος δεν είναι τίποτα άλλο παρά επαγγελματικές συνέπειες ιδωμένες σε βάθος χρόνου.¹⁷³

Επιπρόσθετα, σε ό,τι αφορά τη μείωση προσδοκίας τελέσεως γάμου, η κρατούσα στη γερμανική νομολογία άποψη την αναγνωρίζει ως περιουσιακή ζημία, που θεμελιώνει δικαίωμα αποζημίωσης βάσει της § 842 γερμΑΚ στην άγαμη γυναίκα.¹⁷⁴ Η αντίθετη προς την κρατούσα άποψη ισχυρίζεται ότι στην σύγχρονη εποχή ο γάμος δεν θεωρείται πλέον ως τρόπος με τον οποίο εξασφαλίζει την συντήρησή της η γυναίκα που δεν απασχολείται επαγγελματικά.¹⁷⁵

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η έννοια του μέλλοντος όπως εμφανίζεται στην §842 γερμΑΚ εμφανίζει ορισμένα κοινά στοιχεία με την ερμηνεία που δίδεται από την ελληνική θεωρία και νομολογία στο «μέλλον» κατά την 931 ΑΚ κυρίως υπό την προηγούμενη μορφή του άρθρου που περιλάμβανε και την φράση «ιδιαίτερα προς αποκατάσταση γυναικός». Πλέον το «μέλλον» κατά το άρθρο 931 ΑΚ ερμηνεύεται πολύ πιο ευρέως από την ελληνική νομολογία καθώς περιλαμβάνει προεκτάσεις όχι μόνο οικονομικές, αλλά και κοινωνικές (πχ. με τις κοινωνικές συναναστροφές του παθόντος). Εξάλλου η κατά 931 ΑΚ αποζημίωση επιδικάζεται ανεξάρτητα από την ύπαρξη περιουσιακής ζημίας στον παθόντα, αλλά μόνο και μόνο για την

¹⁷² Βλ. *Wagner*, σε *Münchener Kommentar*, §§ 842,483, αρ. 14, σελ. 2575.

¹⁷³ Βλ. *Wagner*, ό.π. §§ 842,483, αρ. 14, σελ. 2575.

¹⁷⁴ Βλ. *Κρητικό*, σημείωση στην ΑΠ 1320/1988, ΕλλΔνη 1990, σελ 777 (780), με περαιτέρω παραπομπές σε RG στο WarnR 1912 Nr. 256· BGH στο JZ 1959, 365· *Weimar* στο VersR 1961, 782· *Zeuger* στο Sörgel-Komm zum BGB § 842 Anm. 7· *Schäfer* στο Staudinger – Kommentar 12η εκδ. (1986) § 842 Anm. 21).

¹⁷⁵ Βλ. *Κρητικό*, σημείωση στην ΑΠ 1320/1988, ΕλλΔνη 1990, σελ 777 (780), με περαιτέρω παραπομπές σε MünchKomm. (MERTENS) § 842 αρ. 12· *Larenz*, Schuldrecht. Bes. Teil, εκδ. 12 (1981) § 71 I, σελ. 675.

προσβολή του συνταγματικά προστατευόμενου εννόμου αγαθού της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας.

Ε. Συμπεράσματα

Κλείνοντας την παρούσα εργασία, χρήσιμο είναι να αναφερθούμε στις σκέψεις και στα συμπεράσματα που συνάγονται από την εξέταση των ζητημάτων που αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια.

Είναι φανερό ότι η ιδιαιτερότητα της μελλοντικής ζημίας λόγω της αναφοράς της στο μέλλον του παθόντος δημιουργεί ορισμένα ερωτήματα και δυσκολίες, οι οποίες σχετίζονται κυρίως με την δυνατότητα πρόβλεψης αυτής. Η εξέλιξη των πραγμάτων μελλοντικά είναι κάτι που δεν μπορεί να προβλεφθεί με βεβαιότητα, γι' αυτό και ο νομοθέτης στο άρθρο 298 ΑΚ χρησιμοποιεί το κριτήριο της συνήθους πορείας των πραγμάτων, προκειμένου να εξασφαλίσει την αποκατάσταση της ζημίας που δεν έχει επέλθει ακόμη αλλά προβλέπεται ότι θα υποστεί ο παθών στο μέλλον.

Επί προσβολής της υγείας και του ανθρωπίνου σώματος, όμως, οι συνέπειες από την ζημιογόνο πράξη είναι ακόμα δυσκολότερο να προβλεφθούν λόγω ακριβώς της ύψιστης σημασίας των δύο αυτών εννόμων αγαθών για την ζωή ενός ανθρώπου, με αποτέλεσμα τα ζητήματα που γεννώνται κατά την προσπάθεια αντιστάθμισης των δυσμενών αυτών συνεπειών να είναι ακόμα οξύτερα.

Οι προαναφερθείσες δυσκολίες, σε συνδυασμό με την λιτή και άχρωμη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 931 ΑΚ, προκαλούν ακόμα περισσότερα ερωτήματα σχετικά με τη λειτουργία και την εφαρμογή της εν λόγω διάταξης. Κατά τη γνώμη μου, η διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ έρχεται να λύσει το ζήτημα της πρόβλεψης της ζημίας σε πολλές περιπτώσεις βλάβης της υγείας και του σώματος, όπου πράγματι είναι δυσχερής η εκ των προτέρων πρόβλεψη και συγκεκριμενοποίηση της ζημίας που θα υποστεί στο μέλλον ο παθών.

Πώς μπορεί, παραδείγματος χάριν, ένας ανήλικος ή ένα άτομο νεαρής ηλικίας να αποζημιωθεί, όταν η βλάβη στην υγεία ή την σωματική του ακεραιότητα που προκαλείται από μια αδικοπραξία είναι τόσο σημαντική ώστε οι συνέπειές της να παραμένουν και να τον επηρεάζουν καθ' όλο το υπόλοιπο της ζωής; Κατ' ουσίαν, ελλείπει της 931 ΑΚ τα άτομα αυτά δεν θα διέθεταν ουδεμία αξίωση αποζημίωσης για τη ζημία που θα υποστούν με βεβαιότητα στο υπόλοιπο της ζωής τους, καθώς, μη έχοντας προλάβει να αποπερατώσουν την επαγγελματική τους κατάρτιση, δεν διαθέτουν βάση πρόβλεψης και απόδειξης των διαφυγόντων εισοδημάτων τους, τα οποία αποκαθίστανται με βάση την 929 ΑΚ. Τους αναγνωρίζεται, σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα να ικανοποιηθούν χρηματικά για την ηθική βλάβη την οποία θα υποστούν από την προκληθείσα αναπηρία ή παραμόρφωση βάσει της 932 ΑΚ, αλλά δεν είναι δυνατόν μέσω αυτής της αξίωσης να αντισταθμίζεται η πλήρης ζημία που θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον. Ιδιαίτερα

στις περιπτώσεις αυτές, λοιπόν, η λειτουργία της 931 ΑΚ είναι σημαίνουσα ως αντιστάθμισμα στις επιδράσεις της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο οικονομικό μέλλον του παθόντος. Η διαπίστωση ότι η αποζημίωση των ζημιωθέντων με βάση μόνο την αξίωση για διαφυγόντα εισοδήματα δεν οδηγεί πάντα σε ικανοποιητικά αποτελέσματα οδήγησε την νομολογία στην αναγνώριση αυτοτελούς αξίωσης από το άρθρο 931 ΑΚ και την επιδίκαση ενός ευλόγου χρηματικού ποσού δυνάμει αυτής.

Η ανάγκη για την ύπαρξη της 931 ΑΚ προκύπτει κυρίως λόγω του κανόνα του συγκεκριμένου υπολογισμού της ζημίας που ισχύει στο σύστημα της αδικοπρακτικής μας ευθύνης και γενικότερα στο δίκαιο της αποζημίωσης κατά τον ελληνικό αστικό κώδικα σε συνδυασμό με την αρχή της πλήρους απόδειξης κατά τον ΚΠολΔ. Με δεδομένο ότι εκ των πραγμάτων δεν είναι δυνατόν λόγω της φύσης της προσβολής να γίνει συγκεκριμένος υπολογισμός της ζημίας που θα προκύψει εκ της αναπηρίας ή παραμόρφωσης στο μέλλον του παθόντος, η 931 ΑΚ λειτουργεί ως μια έμμεση κάμψη της αρχής της πλήρους απόδειξης. Επέχει θέση, με άλλα λόγια, εν μέρει δικονομικού κανόνα, επιβάλλοντας στον δικαστή να αρκестεί στη δυνατότητα επέλευσης των δυσμενών επιπτώσεων εκ της αναπηρίας ή παραμόρφωσης και να επιδικάσει ένα εύλογο χρηματικό ποσό χωρίς συγκεκριμένο υπολογισμό της αναμενόμενης στο μέλλον ζημίας.

Όσον αφορά την αυτοτέλεια της θεμελιούμενης στο 931 ΑΚ αξίωσης, φαίνεται εκ πρώτης όψεως από την γραμματική διατύπωση της διάταξης ότι αναφέρεται στην επιδίκαση αποζημίωσης βάσει κάποιας άλλης διάταξης και την οποία θέτει ως προϋπόθεση για την εφαρμογή του άρθρου 931 ΑΚ. Γι' αυτό το λόγο η κρατούσα στην θεωρία άποψη υποστηρίζει την εξάρτηση της 931 ΑΚ από την 929 ΑΚ και θέτει ως προϋπόθεση για την εφαρμογή της την θεμελίωση αξίωσης αποζημίωσης κατά την 929 ΑΚ, η οποία αποζημίωση θα επαυξηθεί υπό τους όρους της 931 ΑΚ. Ορθότερο θα ήταν να μην γίνεται λόγος για αυτοτελή αξίωση αποζημίωσης ούτε στην 929 ΑΚ ούτε στην 931 ΑΚ. Είναι γνωστό, ότι η υποχρέωση προς αποζημίωση θεμελιώνεται κυρίως και με γενικό τρόπο στην γενική ρήτρα του άρθρου 914 ΑΚ για την αδικοπρακτική ευθύνη. Τόσο η 929 ΑΚ, όσο και η 931 ΑΚ, όπως και άλλες διατάξεις που ακολουθούν την 914 ΑΚ στο κεφάλαιο των αδικοπραξιών δεν αποτελούν αυτοτελή βάση για την θεμελίωση της υποχρέωσης προς αποζημίωση, με συνέπεια καμιά από αυτές να μην μπορεί να ιδρύσει από μόνη της την ευθύνη προς αποζημίωση, αλλά όλες να στηρίζονται στην γενική ρήτρα της αδικοπρακτικής ευθύνης του άρθρου 914 ΑΚ. Η λειτουργία τους δεν είναι άλλη, από το να αναφέρουν το περιεχόμενο της οφειλόμενης αποζημίωσης, το οποίο θα μπορούσε κάλλιστα να προκύψει και από τις γενικές διατάξεις, δηλαδή τις 298 και 299 ΑΚ, ανεξάρτητα από το ότι ο νομοθέτης θεώρησε την ανάγκη να ξεδιαλύνει τυχόν αμφιβολίες σε

περιπτώσεις που τα έννομα αγαθά που προσβάλλονται συνεπεία της αδικοπραξίας είναι ιδιαίτερης αξίας και σημασίας.¹⁷⁶

Επομένως, καθίσταται σαφές ότι η διατύπωση της 931 ΑΚ αναφέρεται στην επιδίκαση της αποζημίωσης που οφείλεται λόγω της γεννηθείσης κατά 914 ΑΚ υποχρέωσης, χωρίς να προκύπτει από κάποιο στοιχείο η υποχρεωτική σύνδεσή της με την 929 ΑΚ, όπως υποστηρίζεται από την κρατούσα στην θεωρία άποψη. Η αναπηρία ή η παραμόρφωση που τυχόν προξενήθηκε στον παθόντα επιβάλλεται να λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπόψη από το δικαστή κατά την επιδίκαση της οφειλόμενης κατά το άρθρο 914 ΑΚ αποζημίωσης, είτε συντρέχει και αποζημίωση με το περιεχόμενο της των κονδυλίων της 929 ΑΚ είτε όχι.

Το δεύτερο ερώτημα που τίθεται σχετικά με την διάταξη αυτή, όπως ήδη αναλύθηκε στην παρούσα εργασία, είναι αυτό της νομικής φύσης της καλυπτόμενης ζημίας. Ο τρόπος με τον οποίο είναι διατυπωμένη η διάταξη παραπέμπει σε χρηματική ικανοποίηση για μη περιουσιακή ζημία. Ωστόσο, δεν μπορώ να συμφωνήσω με την θέση αυτή, καθώς θα ήταν μεγάλη ασυνέπεια από τον νομοθέτη του αστικού κώδικα να θέλησε την πρόβλεψη ικανοποίησης μη περιουσιακής ζημίας πριν μιλήσει για αυτήν με την γενική και ευρεία διάταξη του άρθρου 932 ΑΚ για την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. Μάλιστα, η ίδια η διάταξη του άρθρου 932 ΑΚ σηματοδοτεί με τη διατύπωσή της ότι τα όσα έχουν ρυθμιστεί με τα προηγούμενα άρθρα αφορούν την αποκατάσταση περιουσιακής ζημίας, αφού αναφέρει χαρακτηριστικά: «Σε περίπτωση αδικοπραξίας, *ανεξάρτητα από την αποζημίωση για την περιουσιακή ζημία*, το δικαστήριο μπορεί να...». Με τη φράση αυτή, είναι σαν να κλείνει την ομάδα των διατάξεων που ορίζουν τα σχετικά με την περιουσιακή ζημία και να αλλάζει κεφάλαιο αναφερόμενος από εδώ και πέρα στην μη περιουσιακή. Συνεπώς, είναι δύσκολο να θεωρήσουμε ότι η καλυπτόμενη από το άρθρο 931 ΑΚ ζημία είναι μη περιουσιακή. Εξάλλου, η προσβολή της υγείας αναφέρεται ρητά στο άρθρο 932 ΑΚ ως περίπτωση πρόκλησης ηθικής βλάβης, για την οποία οφείλεται χρηματική ικανοποίηση.

Από την άλλη πλευρά, η πρόσφατη θέση της νομολογίας, σύμφωνα με την οποία σκοπός της διάταξης είναι η προστασία των συνταγματικά προστατευόμενων αγαθών της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας, τα οποία τριτενεργούν μέσω της 931 ΑΚ και ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, δεν είναι επίσης ιδιαίτερα πειστική. Πέραν του γεγονότος ότι οι δικαστικές αποφάσεις δεν λαμβάνουν σαφή θέση σχετικά με την νομική φύση του ευλόγου ποσού το οποίο επιδικάζουν για την προσβολή των εννόμων αγαθών αυτών καθ' εαυτών, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί η προστασία των συνταγματικά προστατευόμενων αγαθών μόνο υπό την

¹⁷⁶ Αφενός η 928 ΑΚ αναφέρεται στην περίπτωση θανάτου του θύματος συνεπεία της αδικοπραξίας, ενώ αφετέρου οι 929 και 931 ΑΚ αφορούν την προσβολή των εννόμων αγαθών της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας του ατόμου.

προϋπόθεση της επίδρασης στο μέλλον του παθόντος. Εάν ο σκοπός του νομοθέτη στην 931 ΑΚ ήταν πράγματι η εκπλήρωση της συνταγματικής προστασίας αυτών των αγαθών ως αυτοτελών έννομων αγαθών, η παρεχόμενη προστασία θα ήταν ευρύτερη χωρίς να εξετάζεται κατά πόσο η αναπηρία ή παραμόρφωση του σώματος του παθόντος θα επηρεάσει δυσμενώς τη μελλοντική του ζωή. Κατ' αυτόν τον τρόπο οδηγούμαστε στο άτοπο να τίθενται εκτός προστασίας προσβολές της υγείας και του σώματος που όμως δεν ασκούν επιρροή στο οικονομικό, επαγγελματικό και κοινωνικό μέλλον του παθόντος.

Το γεγονός ότι η 931 ΑΚ είναι ενταγμένη από τον συντάκτη του Αστικού Κώδικα στο υποσύστημα των διατάξεων που ρυθμίζουν τα σχετικά με την αποκατάσταση της περιουσιακή ζημίας δεν είναι άνευ σημασίας. Θεωρώ, δηλαδή, ότι αφορά πράγματι την αποκατάσταση μελλοντικής περιουσιακής ζημίας, η οποία όμως διαφέρει από την αποκαταστατέα κατά το άρθρο 929 ΑΚ περιουσιακή ζημία ως προς το ότι δεν δύναται να αποδειχθεί ούτε να προσδιοριστεί ακριβώς. Ο νομοθέτης εκφράζει με τη διάταξη αυτή την ανησυχία του για τα άτομα που υφίστανται λόγω αδικοπραξίας, όχι απλώς μια παροδική βλάβη στο σώμα ή την υγεία τους, για την οποία πιθανόν να χρειάστηκε να προβούν σε έξοδα για την αποκατάστασή της ή να αναγκάστηκαν να μην εργαστούν για ορισμένο χρονικό διάστημα, αλλά συνέπειες μόνιμες, διαρκείς και εμφανείς σε κάθε στάδιο της υπόλοιπης ζωής τους. Το δίδαγμα της κοινής πείρας, ότι τα άτομα που φέρουν μια αναπηρία ή μια δυσμορφία στην εξωτερική τους εμφάνιση αντιμετωπίζονται τις περισσότερες φορές με καχυποψία και μειονεκτικά από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, οδήγησε τον νομοθέτη στην πρόβλεψη αυτής της διατάξεως. Η κατάσταση αυτή δεν τους επιτρέπει να μετέχουν από ισότιμη θέση στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, δικαίωμα που τους παρέχεται από το άρθρο 5 § 1 του Συντάγματος.¹⁷⁷ Πιθανότατα δεν θα είναι σε θέση να ασκήσουν το επάγγελμα που επιθυμούν ή εάν τα καταφέρουν δεν θα είναι τόσο αποδοτικοί σε αυτό και θα βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τους συναδέλφους τους. Συνεπώς δεν θα εξελιχθούν υπηρεσιακά και επομένως ούτε μισθολογικά, όπως θα συνέβαινε εάν ήταν υγιείς, με προφανή την περιουσιακή τους ζημία. Από την άλλη μεριά, η αναπηρία ή η παραμόρφωση της εξωτερικής εμφάνισής τους θα επηρεάσει δυσμενώς με βεβαιότητα και τις κοινωνικές τους συναναστροφές, αφού πολλοί θα είναι αυτοί που θα τους κοιτάζουν με αποστροφή και θα τους αντιμετωπίζουν υποτιμητικά. Οι επιδράσεις στην κοινωνική τους ζωή, πέραν της μη περιουσιακής ζημίας, η ικανοποίηση της οποίας περιλαμβάνεται στην χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης κατά το 932 ΑΚ, θα έχουν προφανείς επιδράσεις και στην επαγγελματική-οικονομική τους ζωή. Το τελευταίο γίνεται φανερό, εάν αναλογιστούμε την περίπτωση ενός ελεύθερου επαγγελματία που υφίσταται μια

¹⁷⁷ Βλ. Κ. Μπέη, παρατηρήσεις στην ΕφΛαρ 694/1996, Δίκη 29, σελ. 281 επ.

αναπηρία ή παραμόρφωση. Οι κοινωνικές συναναστροφές του επηρεάζονται λόγω της κατάστασης αυτής, γεγονός που λειτουργεί αρνητικά και στο επαγγελματικό μέλλον του δεδομένου ότι η εξέλιξη της επιχείρησης του βασίζεται στις κοινωνικές επαφές του και τη διατήρηση της πελατείας του.

Η έννοια του μέλλοντος, επομένως, όπως αυτό αναφέρεται στην 931 ΑΚ αφορά το οικονομικό, επαγγελματικό και κοινωνικό μέλλον, προσανατολισμένο πάντα στις επιπτώσεις στην περιουσία του παθόντος. Η δυσκολία να προσδιοριστεί η δυσμενής επίδραση της αναπηρίας ή της παραμόρφωσης στην περιουσία, μολοντί αυτή αναμένεται κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας ότι θα επακολουθήσει, οδήγησε τον νομοθέτη στη διαμόρφωση αυτής της διάταξης. Σκοπός του είναι να υπενθυμίζει στον δικαστή την βαρύτητα που έχουν αυτές οι καταστάσεις για την ζωή του παθόντος και να παράσχει προς την κατεύθυνση αυτή μια πρόσθετη εύλογη αποζημίωση στον παθόντα, ανεξάρτητα από την περαιτέρω περιουσιακή ζημία που τυχόν αυτός υφίσταται και της οποίας η αποκατάσταση επιδιώκεται με βάση το άρθρο 929 ΑΚ.

Ο κανόνας της 931 ΑΚ, λειτουργεί με άλλα λόγια, ως ένας τρόπος υπερπήδησης της αποδεικτικής ακαμψίας και των αυστηρών απαιτήσεων υπό τις οποίες επιδιώκεται η αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας και οι οποίες ισχύουν γενικά στο δίκαιο της αποζημίωσης, μπροστά στην ανάγκη για αποκατάσταση, έστω ευλόγως, των δυσμενών επιδράσεων της αναπηρίας ή της παραμόρφωσης στην μετέπειτα ζωή του παθόντος. Ο λόγος, για τον οποίο εμφανίζεται η ανάγκη άμβλυνσης των προϋποθέσεων απόδειξης είναι η ίδια η φύση της βλάβης στην περίπτωση της αναπηρίας ψυχικής ή σωματικής και της παραμόρφωσης του σώματος. Οι συνέπειες στη μελλοντική ζωή του ατόμου που φέρει το στίγμα της αναπηρίας ή παραμόρφωσης είναι όχι μόνο εκτενείς και πολύπλευρες, αλλά και δύσκολα υπολογίσιμες, ακόμα και εκ των υστέρων.

Ανακεφαλαιώνοντας, η μελλοντική ζημία, προκληθείσα λόγω αδικοπραξίας που έχει αποτέλεσμα την προσβολή της υγείας ή του σώματος του παθόντος, αποκαθίσταται από το πλέγμα των διατάξεων 929 εδ. α' ΑΚ και 931 ΑΚ, οι οποίες παρέχουν μια σειρά αξιώσεων για την περιουσιακή ζημία που θα υφίσταται ο τραυματισθείς στο μέλλον. Αφενός, του παρέχεται το δικαίωμα να επιδιώξει την ανόρθωση των μελλοντικών διαφυγόντων εισοδημάτων του και των επιπρόσθετων εξόδων στα οποία θα αναγκαστεί να προβεί λόγω της βλάβης της υγείας ή του σώματός του. Αφετέρου υφίσταται πρόβλεψη για την αποκατάσταση της ζημίας που δεν αποδεικνύεται ευχερώς, αν και εμφανίζεται ως σημαντικότερη και δυσβάσταχτη για την μετέπειτα ζωή του παθόντος αναπηρία ή παραμόρφωση της εξωτερικής του εμφάνισης. Γίνεται εύκολα φανερό, επομένως, ότι το οπλοστάσιο με το οποίο εφοδιάζει ο ΑΚ τον παθόντα δεν είναι

διόλου ευκαταφρόνητο, αλλά προβλέπει όλες τις επιπτώσεις που τέτοιου είδους βλάβες προκαλούν στο μέλλον του και την εν γένει ποιότητα ζωής του, παρέχοντας υψηλό επίπεδο προστασίας στα σπουδαία σημασία έννομα αγαθά της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας του ανθρώπου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλμπουρας Γ.*, Ο μετασχηματισμός των συνεπειών της αναπηρίας σε οικονομικό μέγεθος κατά τη διάταξη του άρθρου 931 ΑΚ, ΕλλΔνη 2006, σελ. 712 επ.
- Αποστολίδου-Δημοπούλου Ζ.*, Αποζημίωση κατ' άρθρο 931 ΑΚ, ΕπιΔικΙΑ 2011, σελ. 217 επ.
- Βαθρακοκοίλης Β.*, Ερμηνεία - Νομολογία Αστικού Κώδικα, τόμος Γ', ειδικό ενοχικό: άρθρα 741 – 946, Αθήνα 2006.
- Βαλμαντώνης Γ.*, Η βιολογική ζημία: ένα παράδειγμα «εθελουσίας» εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου από τα ελληνικά δικαστήρια, ΕλλΔνη 2012, σελ. 609 επ.
- Βοσινάκης Αλ.*, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1982.
- Γεωργιάδης Απ.*, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, 2^η έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο & Οικονομία, Αθήνα 2015.
- Γεωργιάδης Αστ.*, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Τόμος Ι, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2003.
- Γεωργιάδης Γ.*, σε Σύντομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα, άρθρο 929, Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο & Οικονομία, Αθήνα 2013.
- Γεωργιάδου Μ.*, σε ΑΚ Ερμηνεία-Σχόλια-Νομολογία Ι. Καράκωστα, 6^{ος} τόμος, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2009.
- Διαθεσόπουλος Μιχ.*, παρατηρήσεις στην ΕφΠειρ 722/2009, ΠειρΝομ 2010, σελ. 163 επ.
- Δεληγιάννης Ι./Κορνηλάκης Π.*, Μαθήματα ειδικού ενοχικού δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1986.
- Δωρής Φ.*, σημείωση σε ΑΠ 840/1998, ΝοΒ 48, σελ. 36 επ.
- Ζέπος Παν.*, Ενοχικόν Δίκαιο, Μέρος Γενικών, Εκδόσεις Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1955-1965.
- Ζερβογιάννη Ελ.*, παρατηρήσεις στην ΑΠ 123/2010, ΕφΑΔ 2011, σελ. 746 επ.
- Ιατρού Γ.*, Η λανθάνουσα λειτουργία της αυτοτελούς, κατά τη νομολογία, αξίωσης της ΑΚ 931 ως αξίωσης για την ικανοποίηση μέλλουσας ηθικής βλάβης, παρατηρήσεις στην ΑΠ 1073/2001, ΧρΙΔ 2001, σελ. 701 επ.
- Ιωακειμίδης Σ.*, Περί της κανονιστικής σχέσεως της ΑΚ 931 με τις ΑΚ 929 εδ. α' και 932, παρατηρήσεις στην ΑΠ 509/2013, ΝοΒ 61, σελ. 1826 επ.
- Καράκωστας Ι.*, Το δίκαιο των δικαιοπραξιών ΑΚ 914-938, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014.
- Καρασαρλίδου-Ονουφριάδη Μ.*, Αποζημίωση επί μονίμου αναπηρίας ή δυσμορφίας (ΑΚ 931), υπό το πρίσμα της προσωπικότητας του ατόμου ως πλέγμα αξιών, συνταγματικά προστατευόμενων, ΕπΣυγκΔ 2006, σελ. 130 επ.

Κλάππας Ηλ., Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις αναφορικά με τον χαρακτήρα και τις προϋποθέσεις επιδίκασης της χρηματικής παροχής του άρθρου 931 ΑΚ, σε Θέματα δικαίου ιδιωτικής ασφάλισης και αστικής ευθύνης από τροχαία ατυχήματα: πρακτικά διημερίδας 8 & 9 Μαΐου 2009, Ένωση Νομικών Δικαίου Ιδιωτικής Ασφάλισης και Αστικής Ευθύνης Τροχαίων Ατυχημάτων, σελ. 188 επ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010.

Κορνηλάκης Π., Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012.

Κούμανης Στ., παρατηρήσεις στην ΑΠ 329/2013, Αρμ 2014, σελ. 63.

Κρητικός Αθαν., σημείωση σε ΑΠ 1320/1988, ΕλλΔνη 1990, σελ. 777 επ.

Κρητικός Αθαν., Το άρθρο 931 ΑΚ. Μια περιττή διάταξη; Σκέψεις και προβληματισμοί, στον τιμητικό τόμο (γενέθλιον) Απ. Γεωργιάδη, σελ. 501 επ., Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2006.

Κρητικός Αθαν., Αποζημίωση από τροχαία αυτοκινητικά ατυχήματα, 4^η έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2008.

Κρητικός Αθαν., Η εφαρμογή της ΑΚ 931 σε περίπτωση μεταγενέστερου θανάτου του παθόντος συνεπεία του ατυχήματος ή για λόγο άσχετο με το ατύχημα, ΕπΣυγκΔ 2016, σελ. 290 επ.

Λαδάς Π., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, τόμος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2007-2009.

Λιτζερόπουλος Αλ., Στοιχεία Ενοχικού Δικαίου – πανεπιστημιακές παραδόσεις, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1968.

Μπέης Κ., παρατηρήσεις στην ΕφΛαρ 694/1996, Δίκη 29, σελ. 281.

Παπανικολάου Παν., Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2000.

Περάκη Β., ΑΚ 931: «αξίωση μη συνδεδόμενη με περιουσιακή ζημία» ή «αποζημίωση για περιουσιακή ζημία και μόνο»;, σχόλιο στις ΑΠ 150/2015 και ΑΠ 182/2015, ΝοΒ 2015, σελ. 997 επ.

Σταθόπουλος Μιχ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004.

Σπυριδάκης Ι.Σ., Σκέψεις για την αποζημίωση κατά ΑΚ 931, ΕπιΔικΙΑ 2004, σελ. 1 επ.

Σπυριδάκης Ι.Σ., Θέματα ευθύνης κατά τα 928, 929, 931 ΑΚ, ΕπιΔικΙΑ τ.4, σελ. 345 επ.

Σπυριδάκης Ι.Σ., Αστικός Κώδικας και εισαγωγικός νόμος: κριτική έκδοση 2009, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009.

Σχίζα Ελ., Ζητήματα που ανακύπτουν από το εργατικό ατύχημα υπό την έποψη του Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου, ΔΕΝ 2017, σελ. 257 επ.

- Φίλιος Π.*, Ενοχικό δίκαιο, Ειδικό μέρος, 10^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2011.
- Χρυσόγονος Κ.*, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2006.
- Holzer W.*, Bemerkungen zu § 1326 ABGB, JB 1981, σελ. 239 επ.
- Reischauer R.* σε Rummel-Kommentar zum ABGB, 3^η έκδοση Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 2002.
- Wagner G.*, σε Münchener Kommentar zum BGB, Band 5, Schuldrecht Bes. Teil III, §§ 705-853, 5^η έκδοση, C. H. Beck, Μόναχο 2009.